2.

SIGISMUNDI STORCHENAU

IN

ACADEMIA VINDOBONENSI

LOGIC. ET METAPH.

PROFESSORIS PUB. ORD.

INSTITUTIONES

METAPHYSICÆ.

IN IV. LIBROS DISTRIBUTÆ.

LIBER I.

Editio Septima.

AB AUCTORE EMENDATA.

VENETIIS

1816.

Soc. Typ. Pasquali, et Curti.

PROLEGOMENON IN METAPHYSICAM.

§ I.

Metaphysica est scientia, quæ notiones maxime universales in examen vocando, & principia demonstrationum generalissima constituendo, accuratissimas de rebus quibusvis ideas animo informare docet. Quid metaphysica?

Schol. Nominis originem docet (§. 19. logic.) Definitionis vero allatæ veritas ex ipso operis totius decursu palam fiet.

II. Res nobis notæ ad tres summas classes reducuntur, Deum, animas, & materiam, ex qua corpora mundum aspectabilem constituentia coalescunt: notiones quædam omnibus, quædam singulis separatim communes sunt. Quatuor inde oriuntur metaphysicæ partes: *Ontologia*, in qua notiones omnibus, atque singulis communes contemplantur; nominatim *Cosmologia* eas, quæ huic, aliisque mundis possibilibus; *Psycologia*, quæ animabus tam humanis, quam belluinis; *Theologia*, quæ Deo competunt, investigat. Quæ ejus partes?

Schol. Wolfii hæc est partitio, hodieque ab omnibus fere melioris notæ philosophis, si Dariesium demas, retinetur. Mea tamen opinione istud metaphysicæ nomen sola sibi ontologia verius vindicat, reliquis partibus

totidem separatas disciplinas constituentibus, quæ principiis ontologicis proxime nituntur, ipsa enim sola in notiones maxime universales inquirit, generalissimaque ratiociniorum principia subministrat: haud igitur aberraverit a vero, qui cosmologiam, psycologiam, & theologiam alias reipsa esse negaverit, quam applicationem ontologiæ, seu potius metaphysicæ ad doctrinam de mundo, anima, & Deo, quemadmodum id quoque in aliis omnibus, præcipue theoreticis scientiis usuvenit. Verum utcumque res sit, ego usitatam hodie metaphysicæ explanandæ partitionem, ac methodum sequar.

Quis usus? III. *Metaphysica servit ad alias scientias omnes & facilius & solidius condiscendas.* Qui facilius & solidius ratiocinatur, quique accuratiores de rebus, quas unaquæque scientia suo ambitu complectitur, ideas efformare novit, is quoque quamvis scientiam & facilius, & solidius condiscit; sed ad utrumque metaphysica hominem paratiorem efficit (§. 1.): igitur & id præstat, ut quævis alia scientia & facilius & solidius comprehendatur.

Schol. Utilitas igitur metaphysicæ in omnes omnino disciplinas, in quibus aliquis ratiocinio locus est, se diffundit; certe in physicis, in moralibus, in ea quæ sublimiora scrutatur mysteria, idest theologia, in jurisprudentia, in therapeutica sine metaphysicis principiis nihil recte suscipi, neque magnam fieri progressionem in aperto est, quando hæ disciplinæ animum in ratiociniis, principiorum generalium ope contexendis, egregie exercitatum, & notionibus universalibus entis, substantiæ, corporis, ejusque elementorum; tum specialioribus spiritualitatis videlicet, immortalitatis, ac

libertatis animæ humanæ, existentiæ denique, providentiæque divinæ ideis imbutum requirunt. Idem ob eamdem prorsus rationem de mathematicis, de oratoria, ceterisque artibus, quin etiam de negotiis paulo gravioribus in humano commercio occurrentibus affirmari verissime potest, ut viri harum rerum peritissimi non diffitentur.

Universim denique sine metaphysicæ adjumento nemo ullus cognitionem profundam, solidamque sibi comparabit; qui enim in metaphysicis rudis est, destituitur certis, ac indubitatis principiis distincte cognitis, ad quæ judicia sua, & ratiocinationes revocet. Jure igitur optimo summis encomiis ab eruditis extollitur metaphysica, jamque *Philosophia Prima*, jam *Principium, & omnium scientiarum fundamentum*, jam *Scientia universalis*, aut denique *Scientia* per excellentiam compellatur.

At enim non omnibus hæc probantur, sunt, qui mallent nobilissimam hanc scientiam, totique humano generi maxime proficuam ex orbe ipso exulare. Duplex horum hominum genus est: alii vanissimis eam subtilitatibus refertam, neque ad aliud, quam ad inanes ingeniorum otiosorum partus edendos, atque ad alendas inter sapientes discordias natam clamitant; inde quidquid futile, vanum, ac inane in hominum ratiociniis deprehendunt, metaphysicæ tribuunt, illud sibi familiare perpetuo occinentes: *hæc ad metaphysicationes referenda sunt;* quo vocabulo, nescio, quod monstrum biceps se denotasse arbitrantur. Hi quidem tolerari aliqua possent ratione, si veterem peripateticorum metaphysicam carperent; hodie vero nequaquam, cum ea

scientia a summo perfectionis apice proxime abesse videtur. Sed quid jam obtrectatoribus hujusmodi respondeas? nihil certe accommodatius trito illo: *Ars osorem non habet, nisi ignorantem;* nam id genus homines metaphysicam vix summis degustarunt labiis. Si tamen doceri velint, dicendum: metaphysicæ subtilitates in eo solum consistere, ut quodvis cogitationis objectum ex omni parte, ac sua omni possibili ad alia relatione acute expendatur; ut notæ ab individuis objectis per abstrationem separatæ seorsum attente explorentur; ut denique quid quævis idea simile, vel dissimile cum altera contineat, accurate pervideatur, quibus in rebus summum est ad solidam eruditionem comparandam momentum.

Periculosum metaphysicæ studium esse, ipsiusque castissimæ Religionis fundamentis ruinam minitari conqueruntur alii: asserti rationem inde petunt, quod ab eo fere tempore, quo disciplina hæc magis excoli cæpit; perditissimorum hominum numerus mirum in modum auctus sit, qui principiis metaphysicis ad impugnandam Religionem, atque ad subvertendam, quæ divino nobis munere obtigit, revelationem abutuntur. Verum querela hæc quantumvis ex parte æquissima, ejus est modi, ut non solum neminem, ab hoc studio arcere sed acrioribus potius stimulis cordatiorem quemque ad id incitare debeat; imprimis enim non est tribuendum metaphysicæ, quod a malitiosa nonnullorum calliditate, aut ignorantia proficiscitur, habetque hic præcipue locum, quod Verulamius generatim de philosophia sapientissime pronunciavit: „ Philosophia obiter libata a Deo abducit; penitus hausta reducit ad eumdem": Dein-

De augment.

de nonne necesse est, ut iisdem, quibus in nos utuntur impii Religionis hostes, armis impetantur, utque ex iisdem principiis convincantur? Alia certe non suppetit pugnandi ratio; non hic SS. Litterarum auctoritati, non SS. Patrum testificationibus, non vetustissimis historiarum monumentis locus est; ad unum rationis tribunal ipsi provocant; hujus unius imperium se revereri, hujus unius præceptiones se sequi profitentur: ex ratione igitur, ejusque primis principiis, quæ in metaphysica evolvuntur, impugnandi, ac refutandi sunt. Quare si ulla umquam, hac certe ætate, qua pestis hæc continenter latius serpit, metaphysicæ studium maximo omnibus opere commendandum est: cum patria periclitatur, nemini civium integrum est otio contabescere, & abjectis armis vallum & mœnia hosti prodere; an nobis ergo otiosis esse spectatoribus licebit, dum profani homines in Religionem, quæ patria, vitaque ipsa unicuique nostrum carior esse debet, arma vertunt? Sed satis de metaphysicæ præstantia. scient. l. 1. p. 10.

Ad extremum quæret fortasse aliquis, quæ origo, quæ progressio fuerit metaphysicæ? quorum virorum conatibus ad eum, quo hodie gloriatur, splendorem adducta sit? his uno prope verbo satisfaciam. Primum quidem communem cum reliqua philosophia fortunam experta fuit metaphysica; cum ea exorta, lentisque passibus progressa; cum ea collapsa; cum ea denique post generalem in Europa litterarum instaurationem restituta, brevissimumque intra tempus maximis accessionibus aucta est (proleg. in phil.). Deinde restitutæ amplificatæque gloriam præcipue sibi vindicant Cartesius, Gassendus, Leibnitius, quos Wolfius, aliique complures præstantissimi viri

in hunc usque diem secuti sunt, & ut spe est, sequentur porro: horum ego nomina doctissimosque labores, ut occasio tulerit, abunde laudabo.

LIBER I.

ONTOLOGIA.

PROLEGOMENON IN ONTOLOGIAM.

§. IV.

Ontologia notiones Deo, animabus, materiæque, ac coalescentibus inde corporibus communes contemplatur (§. 2.). Deus, animæ, materia in eo conveniunt, quod sint entia: igitur tota est in notione entis evolvenda, atque inde nuncupatur ontologia, ac vulgo definitur per *scientiam entis in genere*. Quid Ontologia?

V. Notio entis non rite expenditur, nisi una proprietates illius, ac diversæ species in examen vocentur; igitur in notione entis examinanda ita versari debet ontologia, ut & generales entium proprietates, & diversas eorum species distincte proponat. Quid in ea pertractandum?

VI. Porro in notionibus hisce evolvendis quam sæpissime demonstrationi locus est; demonstratio vero certa, ac indubitata principia postulat (§. 197. log.): quare ad ontologiam vehementer pertinet, ut primo omnium loco in generalissima, quibus omnis denique demonstratio nititur, principia inquirat.

VII. Ex his perspicuum est, ea, de quibus ontologia agit, ad tria suprema genera revocari. Primum principia demonstrationum generalissima; deinde proprietates entium maxime universales; postremo diversæ eorum species exponendæ sunt: hæc ego totidem sectionibus complectar. Quæ totius summa?

Schol. Qui ontologiæ studium parum adferre utilitatis censent, quod multi sunt, qui sine ea non spernendas interdum progressiones in aliis disciplinis faciunt, ii noverint, oportet, confusas de ente, primisque ratiociniorum principiis ideas, quæ vulgari facultatem naturalium usu acquiruntur, constituere, quamdam ontologiam *naturalem*, quæ frequentiore exercitatione exculta rudiores etiam in construendis rite ratiociniis non parum adjuvat. At istud de præstantia ontologiæ *artificiosæ* nihil demit: cum enim hæc ideas confusas in distinctas convertat, tantum illam antecellit, quantum cognitio distincta confusam (conf. §§. 44. seq. log.).

Quotuplex ontologia?

SECTIO I.

DE

PRIMIS DEMONSTRATIONUM PRINCIPIIS.

§. VIII.

Demonstrationem indubitatis niti principiis, atque ea inter omnes, & solas propositiones certas, ac evidentes locum habere dixi (§. 197. & cor. log.). In præsentia jam quæritur, quænam ex iis primo omnium loco collocari mereatur ita, ut ad eam omnes omnino veritates reducantur; *primum* enim demonstrationis *principium* ea est enunciatio, quæ omnibus veritatibus demonstrandis inservit, ipsa vero demonstrari nullo pacto potest. Quid principium primum?

IX. Veritates demonstrandæ vel necessariæ sunt, vel contingentes (§. 156. log.): diversa prorsus harum natura in constituendo primo principio attendi debet; ea enim efficit, ut in ipsarum analysi (§. 204. log.) progredientes in diverso quoque principio *proximo*, sive ut ajunt, *immediato* sistere cogamur. Duplex igitur principium quærendum est, veritatum necessariarum unum; contingentium alterum. Et quotuplex?

X. Cum porro unicum sit, quod quocumque in genere primum est, nequeunt duo hæc principia ita esse prima, ut pari prorsus jure ac ratione utrumque hac prærogativa gaudeat: quare constituendus est inter ipsa ordo, unumque alteri subjiciendum. Tria Quæ hujus sectionis summa?

igitur hae in sectione explananda veniunt: primum veritatum necessariarum; tum contingentium principium: denique mutua eorum relatio: Hæc totidem capitibus exsequar.

CAPUT I.

De Primo Veritatum Necessariarum Principio.

XI. *Principium contradictionis* a philosophis vocatur hæc enunciatio; *impossibile est idem simul esse, & non esse:* hac videlicet sublata, aut negata manifesta poneretur contradictio (§. 114. cor. 1. log.). Quid principium contradictionis?

XII. *Qui principium contradictionis negat; ipsa negatione idem affirmat.* Qui principium contradictionis negat, illud falsum esse dicit, quia putat non esse verum: ergo negando principium contradictionis judicat id, quod falsum est, non posse simul esse verum, sed hoc est affirmare, saltem implicite, principium contradictionis; ergo qui principium contradictionis negat, ipsa negatione idem affirmat. Negando affirmatur?

Coroll. Principium igitur contradictionis est per sese omnino certissimum, ac evidentissimum. Est evidentissimum?

Schol. Idem eo quoque casu contingit, quo quis de veritate hujus enunciati solum dubitat; qui enim dubitat, assensum retinet, nec audet asserere verum, quod metuit, ne falsum sit. Jam vero, qui ita animo comparatus est, judicat utique non posse esse verum, si sit falsum, sive, quod eodem recidit, judicat idem non posse, simul esse, & non esse: igitur & per dubitationem principium contradictionis affirmatur.

XIII. *Principium contradictionis non habet propositionem priorem se, ex qua legitime proflueret.* Si esset propositio quædam prior prin- Non profluit ex alio.

cipio contradictionis, necesse erit, ut ea dicatur vel vera, vel falsa (§. 155. log.); sed neutrum fieri potest; si enim dicas falsam, admittis ex falso sequi verum, quod absurdum est (§. 125. cor. 3. can. 3. log.). Si autem dicas veram, id nullo jure facies, atque ego eodem jure dicam esse falsam; non præstructo enim contradictionis principio quævis propositio poterit simul vera esse, ac falsa, aut nec vera, nec falsa: ergo principium contradictionis non habet propositionem priorem se, ex qua legitime profluat.

Non potest demonstrari.

XIV. *Principium contradictionis nullo pacto demonstrari potest*. Quidquid demonstratur, demonstratur vel a priori, vel a posteriori; item vel directe vel indirecte (§§. 198. & seqq. log.); sed nullo horum modo principium contradictionis demonstrari potest; *non a priori:* requireretur enim propositio prior (§. 198. log.), qualis non datur (§. præc.), *non a posteriori:* enumeratio enim casuum singularium ab experientia cognitorum vero sensu non demonstrat hoc principium, sed aliqua solum ratione ejus veritatem declarat, modumque subministrat efformandi abstractionis ope universalem hanc enunciationem: *non directe:* hæc enim demonstratio pariter exigit propositionem priorem ipsa demonstranda, debet quippe ex natura subjecti erui ratio, cur illi prædicatum conveniat (§. 199. log.); hæc vero ratio semper format propositionem in præmissis ponendam, adeoque priorem conclusione, ut in exemplis loc. cit. allatis videre est. Non denique *indirecte;* cum enim omnis demonstratio indirecta in contradictione, ac proinde in ipso hoc principio innitatur (§. 201. log.), ea hoc in casu sine circulo vitioso (§. 202. log.) confici nequit: principium itaque contradictionis nullo pacto demonstrari potest.

XV. *In analysi cujuscumque veritatis necessariæ statim pervenitur ad principium contradictionis.* Cum in quavis veritate necessaria prædicatum ita subjecto conveniat, vel repugnet, ut non convenire, aut non repugnare sine contradictione nequeat (§. 156. & præc. log.), in illius analysi statim deprehendo, aliquid, si non ita esset, fore simul, & non fore; sed hoc est pervenire ad principium contradictionis, ut per se manifestum est: ergo in analysi cujuscumque veritatis necessariæ statim pervenitur ad principium contradictionis.

*Omnis veritas necessaria ad illud reducitur.

Coroll. Ergo etiam omnis veritas necessaria reducitur ad principium contradictionis.

Schol. in casibus singularibus res est multo clarissima: quære exempli caussa, quare vera est hæc propositio: *circulus est rotundus*, & statim deprehendes fore simul, & non fore circulum, si ea propositio falsa esset; sic quoque totum esset simul, & non esset totum, si non esset majus una sui parte; triangulum esset simul, & non esset triangulum, si haberet duos angulos obtusos; homo esset simul, & non esset homo, si ratione non polleret: continua jam, quamdiu lubet, & percurre omnes omnino veritates necessarias, semper idem experieris, nempe ubi eadem caussa, ibi idem effectus. Generatim igitur rite concludo: quotiescumque ratio quæritur, cur enunciatio quædam data, quæ est in materia necessaria, aut impossibili, vera sit, aut falsa, nulla alia deprehenditur, quam contradictio in casu opposito eventura, atque ideo quæstionem eam decidit principium contradictionis.

Et inde demonstratur.

XVI. *Omnis veritas necessaria per principium contradictionis demonstratur.* Omnis veritas necessaria analytice reducitur ad principium contradictionis (§. præc. & cor.): ergo etiam analysin convertendo in synthesin (§. 204. log.), omnis veritas necessaria ex principio contradictionis legitime profluit; sed omnis veritas, quæ ex altera legitime profluit, per illam demonstratur, ut per se patet: ergo omnis veritas necessaria per principium contradictionis demonstratur.

Princip. contrad. est primum omnis veritatis necessariæ.

XVII. *Principium contradictionis est primum omnium veritatum necessariarum principium.* Primum principium illud est, quod ipsum demonstrari nullo pacto potest, & omnibus aliis veritatibus demonstrandis inservit (§. 8.); sed principium contradictionis nullo pacto demonstrari potest (§. 14.), & omnibus veritatibus necessariis demonstrandis inservit (§. præc.); ergo principium contradictionis est primum omnium veritatum necessariarum principium.

Solutio objectionum.

SCHOL. Sunt nonnulla, quæ contrariæ opinionis fautores opponunt: his respondere necesse habeo; verum in tironum duntaxat commodum, quam ob causam methodum quoque in collegiis publicis usitatam sequar; quibus hæc displicent, illi, omissis id genus scholiis, cum recurrerint, ad alia inoffenso pede transire poterunt. Ajunt vero:

1.) Principium contradictionis ex principio exclusi medii, nempe hoc: *quodlibet est, vel non est*, infertur: ergo non est primum.

℟. *D. ant.* Principium contradictionis ex principio exclusi medii infertur, hoc sensu, *quod posita veritate hujus ponatur etiam veritas alterius*. *c. ant.* hoc sensu, *quod per illud demonstretur*, *n. at.* ergo non est primum, *n. con.* Illatio demonstrationis caus-

sa in præsenti casu fieri nequaquam potest, quin circulus vitiosus committatur; ut enim principium contradictionis ex principio exclusi medii demonstretur, debet istud ut verum assumi; jam vero nondum præstituto principio contradictionis nulla propositio potest dici vera (§. 13.): igitur præsupponendum esse principium contradictionis, quod deinde in consequente inferretur. In hoc circuli vitium omnes se præcipitarunt, qui quacumque ratione principium contradictionis demonstrare pertentarunt; exemplo sit Stroehlerus, cujus hæc est argumentatio: „ Esse & non esse ejus- „ dem sunt opposita, hinc unio eorum con- „ tradictionem constituit; sed quod contra- „ dictionem constituit, est impossibile: er- „ go τὸ esse, & non esse ejusdem est impos- „ sibile: " In quo ratiocinio non præsupposito principio contradictionis negari potest minor propositio. Verum & alia datur illatio, eo solum fine, ut ostendamus duarum veritatem ita arcte copulatam esse, ut posita una, continuo & alia poni debeat, quod cum evenit, enunciationes illæ sese mutuo inferre dicuntur. Contingit istud maxime in nostro hoc casu; nam principium exclusi medii est prima consecutio ex principio contradictionis legitime profluens, unde veritates hæ immediato, & arctissimo nexu conjunguntur, ut quamprimum una ponitur, vel intelligitur, continuo altera quoque ponatur, vel intelligatur, ipsaque principia se mutuo inferant observato tamen illationis discrimine. Nempe 1. legitime sic infero: *Impossibile est idem esse, & non esse: ergo quodlibet est, vel non est*, & hæc est illatio demonstrationis: 2. etiam sic legitime infero: *Quodlibet est, vel non est: ergo impossibile est idem esse,*

In examen. Wolf. p. 1. §. 3.

Phil. pr. §§. 3. 4. 53.

& non esse, & hæc est illatio mutuæ connexionis, per quam nihil aliud indicatur, quam arctissima harum veritatum connexio. Quod ut plenius intelligatur, accipiamus etiam principium certitudinis, sive hanc enunciationem: *Quod est, est*; & videamus præeunte Dariesio, quomodo sese excipiant. 1. Ponatur principium contradictionis, quo nondum præsupposito nulla enunciatio proprie vera, aut falsa dici potest. 2. Jam hoc posito fingamus fieri posse, ut aliquid simul sit, & non sit, erit idem simul, & non; sed hoc repugnat principio contradictionis jam posito: ergo sequitur quodlibet esse, vel non esse: en *principium exclusi medii*: 3. Jam assumo hæc duo principia, & sic argumentor: quodlibet est, vel non est (ex demontr.); sed quod est, id non simul non est (ex princ. contr.); ergo quodlibet, quod est, est; en *principium certitudinis*, quod alii sic efferunt: *Quodlibet, dum est, certo est, vel necessario est*.

2.) Propositio pura prior est propositione modali: sed principium contradictionis est propositio modalis (§. 96. log.): ergo aliqua pura propositio prior est principio contradictionis.

℞. *d. M. in ratione duntaxat propositionis, c. M. in ratione principii, n. M. con. m.* & *d.* eodem modo *cons.* Dupliciter hoc loco propositio spectanda est: primum, ut est duntaxat aliqua propositio constans subjecto, prædicato, & copula: deinde ut est enunciatio serviens ad demonstrandas alias, sive ut est aliarum principium. Jam vero, etsi in priori sensu propositio pura sit prior modali, cum nostra saltem cogitatione prius sit rem esse, quam certo modo esse, non tamen pura propositio hoc ipso prior est

modali in ratione principii, nisi hæc per illam actu demonstrari possit. Quamobrem, cum principium contradictionis ex nulla alia demonstrari queat, hæc propositio quantumvis modalis omnium principium agere potest.

3.) Enunciatio negativa non servit ad veritates affirmativas demonstrandas; sed principium contradictionis est enunciatio negativa: ergo principium contradictionis non servit ad veritates affirmativas demonstrandas, atque adeo non ad omnes veritates necessarias.

℞. *d. M. directe trans. M. indirecte n. M. c. m.* & *d.* rursus *con.* Sufficit ad rationem primi principii, ut ejus ope omnes veritates saltem indirecte demonstrari possint: hac enim ratione & me ipsum in inquirenda veritate, & adversarium quantumvis pertinacem in ea communicanda convinco, dum illum eo adigo, ut vel dicta retractet, vel ipsi sibi manifeste contradicat. *Transmisi* autem unam majoris partem; nam universim loquendo falsum est, nullam unquam veritatem affirmativam per enunciationem negativam directe demonstrari posse: perinde certe est, seu una præmissarum in syllogismis directam demonstrationem ingredientibus negativa sit, seu utraque affirmativa.

4) Principio contradictionis non videtur ulla prærogativa præ reliquis axiomatibus competere: nam æque evidentia, ac indemonstrabilia sunt hæc, quam illud: igitur vel principium contradictionis primum non est, vel si hoc, eodem jure omnia reliqua dici debent prima principia!

℞. Inter principium contradictionis & reliqua axiomata duplex est discrimen: primo nullum tanta pollet evidentia, ut per sui nega-

tionem aut dubitationem affirmetur. Deinde, tametsi ob immediatam evidentiam non admittant directam demonstrationem, possunt tamen ope principii contradictionis indirecte demonstrari, si a pertinaciori adversario in dubium vocentur. Denique & hæ enunciationes non præstituto principio contradictionis nec veræ, nec falsæ dici possunt.

5.) Illud non est primum principium, quod rationem suæ veritatis in alio habet; sed principium contradictionis habet rationem suæ veritatis in alio, nempe in evidentia; nam si quæratur, quare verum sit, respondetur, quia est evidens: ergo principium contradictionis non est primum.

℞. *d. M.* Illud non est primum principium, quod rationem suæ veritatis in alio, *ut principio* habet, *con. M.* in alio, *ut principiorum fonte*, *n. M.* & sic *d. m. n. cons.* Cum quærimus primum demonstrationis principium, quærimus propositionem, quæ in ordine omnium propositionum evidentium prima sit, quæque adeo per nullam antecedentem demonstrari possit, inserviat tamen omnibus aliis demonstrandis; ex quo neutiquam sequitur non posse evidentiam primo ante omnia principia loco constitui. Est nimirum evidentia abstracte cogitata quidam quasi fons omnium principiorum, cum propositiones, quibus ea sese quodam modo impertit, principia evadant; at principium vere appellari nequit, nam sic abstracte considerata ad nullam demonstrationem servit. Patet igitur hæc duo optime secum consistere: ut principium contradictionis & primum sit in ordine omnium principiorum, seu enunciationum evidentium, & simul rationem suæ veritatis in evidentia, tamquam communi principio-

rum fonte, agnoscat; illud: quia per aliud principium demonstrari nequit; hoc: quia propter evidentiam verum est.

Ex his quæ adhuc copiose allata sunt, intelligitur, quod sentiendum sit de celebri illo Cartesianorum principio; *Quidquid in idea clara & distincta alicujus rei cognosco, id ea de re certissime affirmare possum*. Hæc nimirum enunciatio aliquem quidem inter axiomata locum meretur, at de subsellio primi principii omnino deturbanda est; imprimis enim non præstructo principio contradictionis eodem jure vera, quo falsa, aut nec vera, nec falsa dici potest, ut cuivis alteri propositioni accidit. Deinde ipsa quoque in principio contradictionis rationem suæ veritatis habet, ac per illud demonstratur; nam cur quæso verum est, quod in idea clara & distincta cognosco? Nonne, quia secus cognoscerem, & non cognoscerem? cur certissime affirmari potest de re, quod in ejus idea clare videtur? nonne, quia hoc ipso, quod clare videatur, est, & quia hoc ipso, quod sit, non simul non est? At hæc omnia ex principio contradictionis fluunt: igitur & Cartesianorum principium ex principio contradictionis demonstratur. Sunt quidem & multa alia, quæ contra hanc Cartesianorum opinionem pugnant; sed nolo esse longior: restat enim, ut de ipsius Cartesii principio: *cogito: ergo existo:* pauca dicam. Primùm, ut huic quoque sua constet veritas, necesse est, ut antea certum sit nòn posse idem simul esse, & non esse; tum enunciatum hoc non est aptum ad omnes veritates necessarias demonstrandas; an enim ideo circulus rotundus, aut totum majus est una sui parte, quia ego & cogito, & existo? Denique *cogito, ergo exi-*

sto: est ratiocinatio enthymemate expressa, in quo una præmissarum reticetur; quæ si suppleatur, hic prodibit sensus: *Non possunt existere cogitationes sine subjecto cogitante; sed existunt meæ cogitationes: ergo etiam ego subjectum cogitans existo.* Jam vero in hoc ratiocinio majorem ulteriori demonstratione egere manifestum est. Neque prodest quidquam, quod cognitio nostræ existentiæ sit prima ordine naturali acquisita; admitto enim, nobis ordine naturali de rerum existentiis philosophantibus primum occurrere propriam nostram existentiam; at de ratione primi principii esse, ut sit prima cognitio ordine naturali obtenta, vehementer nego: primum siquidem principium, cum inservire debeat ad omnes veritates demonstrandas, enunciatio universalis sit, necesse est; enunciatio vero universalis non potest efformari, nisi abstractionis ope a singularibus antea cognitis; unde clarum est, multas in nobis inesse cognitiones rerum singularium, antequam de principiis universalibus cogitemus.

CA-

CAPUT II.

De Primo Veritatum Contingentium Principio.

XVIII. *Ratio* est id, quod efficit, ut aliquid sit ita, nec aliter, estque vel *sufficiens*, cum nihil amplius requiritur, vel *insufficiens*, cum plura præterea desiderantur, ut aliquid sit ita, nec aliter. Id, cujus est ratio sufficiens, *rationatum* appellare placuit. Quid ratio sufficiens, & rationatum.

SCHOL. Assumo hic majoris claritatis, quin & æquivocationis vitandæ caussa definitionem Cel. Dariesii: differt hæc in vocabulis quidem, non tamen in re ab ea, quam Leibnitius, Wolfius, Boehmius, Baumeisterus, Winklerus, aliique cujus sectæ patroni constituunt. Patet id præcipue ex Winklero, cum enim ait, „ Rationem sufficientem esse id, ex quo intelligitur, „ cur aliquid potius sit, quam non sit ", explicationis gratia subjungit: „ per id, „ ex quo intelligitur, cur aliquid potius „ sit quam non sit, innuimus hoc, sine „ quo aliquid esse nequit idem, quod esse dicitur ". Jam vero id, sine quo aliquid esse nequit idem, quod est, est utique idipsum quod efficit, ut illud aliquid sit ita, nec aliter. Confirmatur id quoque ex eo, quod Leibnitius rationem sufficientem aliquoties dixerit *determinantem*, quia nempe ratio sufficiens res determinat, id est, efficit, ut sint potius, quam non, hocque potius, quam alio modo. Commoda porro, quæ hæc definitio adfert, in sequentibus magis patebunt. *Ont. c. 5. §. 47. §. 48.*

Quotuplex ratio sufficiens? XIX. Ratio sufficiens in varia genera tribuitur; est enim vel *cognitionis*, quæ efficit, ut aliquid ita, nec aliter cognoscatur, *sic veritas unius contradictoriæ efficit, ut altera falsa esse cognoscatur*: vel *possibilitatis*, seu ut ajunt, *essendi*, quæ efficit, ut aliquid sit possibile: *sic concordia prædicatorum efficit, ut mundus sit possibilis*: vel *actualitatis*, seu ut dicunt, *fiendi*, quæ efficit, ut aliquid existat, *ut voluntas Dei de mundi existentia*. Denique ratio sufficiens est vel *simplex*, vel *composita*; item vel *interna*, vel *externa*, vel *partim interna*, *partim externa*, quæ per se satis non sunt.

Quid principium rationis sufficientis? XX. *Principium rationis sufficientis* hæc compellatur enunciatio; *nihil est sine ratione sufficiente*.

Schol. Magni interest ad veritatis consecutionem effati hujus potestatem quam accuratissime determinari: eum in finem observo: prædicatum, quod in propositione quacumqne subjecto cum veritate tribuitur, ipsi vel essentiale esse, vel præter essentiam competere: si primum, ratio hujus convenientiæ quærenda est in principio contradictionis: secus enim esset, & non esset hoc subjectum (conf. §. 15.); si alterum, necesse est, ut sit aliquid, in quo ratio contineatur, cur hoc prædicatum huic subjecto præter essentiam conveniat, seu, quod idem est, necesse est, ut sit aliquid, quod efficiat, ut hoc prædicatum huic subjecto præter essentiam conveniat. Ex his facile patet legitimam hujus enunciati: *Nihil est sine ratione sufficiente*: significationem aliam esse non posse, atque hanc: *Quotiescunque prædicatum quoddam alicui subjecto præter essentiam vere tribuitur, adesse debet ratio sufficiens, quæ efficiat*,

ut hoc prædicatum huic subjecto conveniat. Sensus hic videtur ad mentem Leibnitii maxime accommodatus esse; cur enim is principium hoc sæpius vocat *principium convenientiæ?* Nonne, quia rationem reddit, cur hoc, vel illud subjecto cuidam conveniat, vel non conveniat?

Jam vero enunciatio hæc ita intellecta non potest non esse verissima, per se evidens, atque adeo verum axioma: possem igitur Leibinitii exemplo illius demonstratione omnino supersedere, atque ad casus duntaxat singulares, ac experientiam provocare; quia tamen sunt nonnulli, qui ejusdem claritate se perstringi inficiantur, eamque ob caussam, ut sibi demonstretur, postulant, petitioni huic æquæ, an iniquæ satisfaciam.

XXI. *Nihil est sine ratione sufficiente*, id est, *cum prædicatum subjecto præter essentiam vere tribuitur, debet esse aliquid, quod efficit, ut hoc prædicatum huic subjecto conveniat*. Si nihil esset, quod efficeret, ut posita in hypothesi prædicatum *a* conveniat subjecto *b*, etiam nihil esset, quod efficeret, ut in eadem hypothesi contradictorium prædicati *a* nempe non *a* non conveniat subjecto *b*; sed si nihil esset, quod efficeret, ut in dicta hypothesi contradictorium prædicati *a* non conveniat subjecto *b*, tum posset contradictorium prædicati *a*, seu non *a* in eadem hypothesi subjecto *b* convenire, quod cum principio contradictionis pugnat: ergo cum prædicatum *a* convenit subjecto *b*, debet esse aliquid, quod efficit, ut prædicatum *a* subjecto *b* conveniat, sive nihil est sine ratione sufficiente. Nihil est sine ratione sufficiente.

Coroll. Quidquid subjecto alicui cum ratione sufficiente tribuitur, illud eidem præter essentiam competat, necesse est.

SCHOL. Juverit demonstrationem præsentem non nihil amplius illustrare. Imprimis quod ad majorem: ea omnino certa, ac evidens est; nam illud, quod efficeret, ut non *a* subjecto *b* non conveniat, esset illud ipsum, quod efficeret, ut *a* subjecto *b* conveniat; sicut si aliquid efficeret, ut non existentia huic mundo non conveniat, illud ipsum efficeret, ut existentia huic mundo conveniat: ergo si nihil est, quod efficit, ut *a* conveniat τῳ *b*, etiam nihil est, quod efficit, ut non *a* non conveniat τῳ *b*; ita si nihil esset, quod efficeret, ut existentia conveniat huic mundo, etiam nihil esset quod efficeret, ut non existentia non conveniat huic mundo. Jam ad minorem: s nihil est, quod efficit, ut non *a* non conveniat τῳ *b*, tum poterit utique non *a* τῳ convenire; quemadmodum, si nihil esset quod efficeret, ut non existentia mund non conveniat, poterit eodem jure non exi stentia mundo convenire; & poterit qui dem non *a* τῳ *b* convenire sub eadem hy pothesi, qua nimirum ponitur ipsum a τῳ convenire; dicitur quippe: (*cum prædic tum subjecto præter essentiam vere tribu tur*). Atque adeo poterit simul *a* & sim non *a* eodem tempore τῳ *b* convenire, est, poterit aliquid simul esse, & non e se: poterit nempe, ut allato jam exemp concludam, non existentia mundo conv nire etiam in hypothesi, qua ponitur ve esse hæc propositio: *mundus est existen* ac proinde poterit mundus eodem tempo simul esse existens, & simul non ex stens, quod stabilito jam contradictio principio repugnat.

Inter rationem sufficien-

XXII. *Posita ratione sufficiente ponitur tionatum, & vicissim; item sublata rati*

sufficiente tollitur rationatum, & vicissim. Primum, & ultimum patet, quia secus ratio, quæ ponitur sufficiens, esset reapse insufficiens (§. 18.), ac proinde sufficiens simul, & insufficiens, quod absurdum est (§. 11.): secundum vero, & tertium pariter certum est, quia alias aliquid daretur sine ratione sufficiente, quod pugnat contra (§. præc.). tem, & rationatum datur nexus.

Coroll. Igitur ratio sufficiens, & rationatum insolubili, qui ab ipso principio contradictionis pendet, nexu copulantur.

XXIII. *In analysi cujuscunque veritatis contingentis statim pervenitur ad principium rationis sufficientis.* Cum in omni veritate contingente prædicatum præter essentiam subjecto conveniat, ut ex natura harum veritatum patet, in illius analysi progrediens statim deprehendo aliquid, quod efficit, ut hoc prædicatum huic subjecto conveniat (§. 21.); sed hoc est pervenire ad principium rationis sufficientis: ergo in analysi cujuscunque veritatis contingentis statim pervenitur ad principium rationis sufficientis. Omnis veritas contingens ad princ. rat. suff. reducitur.

Coroll. Omnis igitur veritas contingens reducitur ad principium rationis sufficientis.

Schol. Theorema hoc enumeratione casuum singularium eo prorsus modo, quo illud (§. 15.), illustrari potest. Si quæras, quare veræ sint hæ, & similes enunciationes: *Mundus existit, Cajus est eruditus, ægrotus, sanus: globulus plumbeus in aqua fundum petit, plumbi lamina aquæ innatant:* semper, & illico deprehendes esse aliquid, quod efficiat, ut *mundo existentia, Cajo eruditio, morbus, sanitas* &c. conveniat. Quare generatim concludo: quotiescumque quæritur, an enunciatio quæ-

dam data, quæ sit in materia contingente, vera sit, aut falsa, ratio sufficiens, vel ejus absentia assignari debet, atque adeo quæstionem hanc semper decidit principium rationis sufficientis.

Ac per illud demonstratur.

XXIV. *Omnis veritas contingens per principium rationis sufficientis demonstratur.* Omnis veritas contingens analytice reducitur ad principium rationis sufficientis (§. præc.); ergo etiam analysin convertendo in synthesin omnis veritas contingens ex principio rationis sufficientis legitime profluit; sed veritas, quæ ex altera legitime profluit, per eam demonstratur: ergo omnis veritas contingens per principium rationis sufficientis demonstratur.

Principium rat. suff est primum omnis veritatis contingentis.

XXV. *Principium rationis sufficientis est primum omnium veritatum contingentium principium.* Primum principium omnibus veritatibus demonstrandis inservit (§. 8.); sed principium rationis sufficientis omnibus veritatibus contingentibus demonstrandis inservit (§. præc.): ergo principium rationis sufficientis est primum omnium veritatum contingentium principium.

Schol. Dixi quidem (§. 8.) ad rationem primi principii requiri, ut ipsum amplius demonstrari nequeat; verum prærogativa hæc ejus est modi, ut illi solum, quod sub omni respectu primum est, competere possit. Quamquam si accurate loqui velimus, principium rationis sufficientis non demonstratur, ut est veritatum contingentium principium, sed ut est veritas necessaria una cum aliis subjecta principio contradictionis: id quod uberius exponam, ubi antea adversariis satisfecero. Ajunt enim.

1.) Ipso Wolfio docente in somnio omnia sunt sine ratione sufficiente: ergo falsum est nihil esse sine ratione sufficiente.

Solutio objectionum.

℞. *d. ant.* in somnio *objective* spectato, *c. ant.* in somnio *subjective* spectato *neg. ant.* & *con.* Wolfius somnium objectivum, id est, res illas, quas in somnio cernere videmur, intelligit; hæ vero neutiquam actu existunt, & cum nullo inter se nexu copulentur, si ita reapse existerent, omni prorsus ratione sufficiente destituerentur. Quodsi somnium subjective accipias, intelligis ipsam operationem mentis nostræ, quæ ope facultatis imaginativæ ea phantasmata producit; at vero hæc operatio non caret ratione sufficiente, quæ ex lege imaginationis deducenda est, ut in psychologia docetur. Patet igitur, quidquid in somnio reale est, illud quoque rationem sufficientem habere, quodque hac destituitur, illud nequamquam reale, sed solum imaginarium esse.

2.) Per principium rationis sufficientis non possunt demonstrari omnes veritates contingentes: ergo illud non est primum earum principium.

℞. *d. ant.* non semper *actu*, & *reipsa n. ant.* non saltem *in potentia*, & *quoad se d. ant.* & *con.* Cum multa sint in rebus naturalibus, quæ tum ob intellectus nostri limitationem, tum ob necessariorum subsidiorum defectum non cognoscimus, sæpe evenit, ut principium rationis sufficientis ad demonstrationem reipsa condendam non inservit, est illud tamen etiam tum verum principium de se, & in se aptum ad demonstrandas veritates contingentes, quas actu demonstraret, nisi alia obstarent; semper enim, si analysis fieret aut fieri posset, ad rationem sufficientem perveniretur, quæ

unica ratio est, cur primum earum veritatum principium statuatur. Certe si plus requireretur ad rationem primi principii, nullum prorsus in orbe extaret; neque enim semper præsentia, aut absentia contradictionis certo cognosci, seu idea clara, & distincta, quam tanto Cartesiani opere jactant, haberi potest.

3.) Ratio sufficiens nos sæpissime latet: ergo nec in potentia per principium rationis sufficientis demonstrari possunt omnes veritates contingentes.

℞. *d. ant.* idque *ex defectu intelligentiæ nostræ limitatæ c. ant.* idque *ex defectu interno*, *n. ant.* & *con.* Fateor, frequenter nos ignorare, quænam sit determinati alicujus rationati ratio sufficientis; verum id brevitati intelligentiæ nostræ tribuendum est, quæ efficit, ut quamplurima in rebus physicis nesciamus. Interea tamen cujusvis rationati sua datur ratio sufficiens, eaque in se est vere cognoscibilis, quin & cognosceretur reipsa, si alia abessent impedimenta.

4.) Si nihil est sine ratione sufficiente, tunc in mundo datur series continua rationum sufficientium, & rationatorum, ita ut rationatum præcedentis rationis fiat ratio subsequentis rationati, & sic porro; sed talis series admitti non potest: ergo datur aliquid sine ratione sufficiente *m. p.* talis series tollit libertatem, & contingentiam, ergo admitti non potest.

℞. *d. M.* in caussis *necessariis c. M.* in caussis *liberis n. M.* & *sic d. m. n. con.* ad prob. rursus *d. ant.* in caussis liberis *c. ant.* in caussis necessariis *n. ant.* & *con.* In caussis liberis, quæ nempe habitis omnibus ad agendum requisitis possunt agere, vel non agere, nulla datur id genus series ra-

tionum sufficientium, & rationatorum; neque enim, ut Leibnitiani docent, ratio sufficiens cujusvis actionis liberæ in statu antecedente caussæ agentis continetur, sed quærenda ea est in libero arbitrio, atque ad hoc a quavis actione redeundum; unde series actionum liberarum numquam continuatur, quemadmodum in psychologia fusius demonstrabo. Quodsi talis series ex principio rationis sufficientis proflueret, actum omnino foret de nostra, Deique ipsius libertate: quare viderint Leibnitiani, quam malam caussam defendendam sumant. Quod deinde ad caussas necessarias, seu illas, quæ ex natura sua ad agendum determinantur, cum omnia adsunt requisita, attinet, in iis dari ejusmodi seriem rationum sufficientium continuam negari nequit; sic enim omnes naturales in mundo motus, ut in astris, in generatione, & corruptione plantarum, in mutationibus tempestatum, ut in machinis quoque arte confectis, ut in horologio, perficiuntur. Verum inde nec libertas, nec contingentia læditur: non imprimis libertas; hæc enim alioquin non datur in his caussis, quæ per naturam suam ad eam recipiendam ineptæ sunt: nec deinde contingentia; necessitas enim, qua subsequentes rationes sufficientes, & rationata in tota serie existunt, consequitur hypothesim, quod prima ratio sufficiens existat, quæ tamen contingenter, & libere a Deo posita est. Sume a, b, c, d, &c. ita ut b sit rationatum ipsius a, & simul ratio sufficiens ipsius c, & sic ulterius; jam etsi hanc seriem in infinitum continues, tamen ultimum z non alia necessitate existet, quam quæ fluit ex hypothesi, quod a existat; cum igitur a contingenter existat, necessitas hæc ex tali serie

profluens sequitur hypothesin contingentem, atque adeo contingentiam non tollit, quod suo loco ostendam.

5.) Principium rationis sufficientis nulli est usui in aliis disciplinis a metaphysica distinctis, atque in hac etiam a solis fere Leibnitianis adhibetur, utpote veteribus prorsus incognitum, & a Leibnitio primum inventum, ac in philosophiam introductum. Quid quod magnum quoque sit ejus applicatione errandi periculum, ut exemplo Archimedis, & ipsius Leibnitii patet, quorum ille hoc usus principio telluri figuram sphæricam tribuit; hic humanæ voluntati libertate ademit.

R. ad singula. Primum non esset difficile percurrendo nominatim scientias diversas contrarium ostendere, sed ut brevitati consulam, sic habeto: principium rationis sufficientis cum altero contradictionis non modo utile, verum & necessarium est in metaphysica, ac præcipue ontologia ad explicanda ea, quæ enti insunt, & inesse possunt, in quo ipsa tota versatur. Jam vero, cum omnes reliquæ scientiæ a metaphysica, & imprimis iterum ab ontologia suarum demonstrationum principia mutuentur (§. 3. Schol.), facile patet duo hæc principia mediante saltem ontologia ad omnes omnino scientias pertinere. Id tamen probe notandum, in iis disciplinis, quæ in veritatibus duntaxat necessariis demonstrandis occupantur, qualis est geometria theoretica, principio rationis sufficientis locum esse non posse, utpote quod ad veritates solum contingentes se extendit.

Etsi porro principii hujus usum frequentiorem in philosophia effecit Libnitius, non tamen istud veteribus adeo incognitum fuit, ut adversarii volunt: notum id fuit Archi-

medi, qui ejus ope præcipuum statices principium demonstravit; æqualia videlicet pondera ab æqualibus longitudinibus suspensa esse in æquilibritate, neque libram sine ratione in alterutram partem inclinare: notum id fuit Platoni, cujus hoc est enunciatum: „ omne, quod fit, a ratione ali- „ qua fiat, necesse est, prorsus enim im- „ possibile est, ut aliquid sine ratione „ fiat ". Notum id fuit Ciceroni, qui eo in refutanda atomorum declinatione, quam Epicurus commentus erat, usus fuit; notum denique id aliis quoque fuisse ex trito illo: *nihil sine caussa*: colligere licet; potestas enim hujus vocabuli olim latius patuisse, atque nunc, eamdemque, quæ *rationi* subjecta est, notionem denotasse omnino videtur.

In Timæo l. 1. de fin. c. 6. & de fato c. 20.

Denique periculosum esse principii rationis sufficientis usum iis, qui vel ex nimia ingenii fiducia, vel ex anticipatis quibusdam opinionibus, vel qua demum cumque alia de caussa eo abutuntur, lubens admitto; at inde nequaquam sequitur illud interno quodam vitio laborare, quemadmodum nec principium contradictionis jure carpi potest, quod nonnulli ad constabiliendos errores illud adhibuerint: nempe & hic quoque usus ab abusu accurate discernendus est. Fateor igitur tam Leibnitium in explicandis liberis Dei, hominumque actionibus, quam Archimedem in constituenda telluris figura turpiter aberrasse: verum hic ad rationes latentes; ille ad discrimen rationis internæ, & externæ animum accuratius advertendo facile errorem evitasset.

CAPUT III.

De Mutua Duorum Principiorum Relatione.

Princi- pium rat. suff. subjicitur princ. cont.

XXVI. *Principium rationis sufficientis reducitur ad principium contradictionis.* Omnis ea veritas reducitur ad principium contradictionis, in cujus analysi eo pervenio, ut deprehendam, aliquid, si ita non esset, simul fore, & non fore (§. 15. & cor.); sed in analysi principii rationis sufficientis deprehendo aliquid, si illud falsum esset, fore simul, & non fore (§. 21.); ergo principium rationis sufficientis reducitur ad principium contradictionis.

Et non est absolute primum.

Coroll. Igitur principium rationis sufficientis non est *absolute*, sed solum *relative*, nimirum *relatum* ad veritates contingentes, primum.

Veritates etiam contingentes pertinent ad princ. contr.

XXVII. *Omnes veritates contingentes mediate reducuntur ad principium contradictionis.* Omnes veritates contingentes reducuntur ad principium rationis sufficientis (§. 24. cor.); sed ipsum hoc principium ulterius reducitur ad principium contradictionis (§. præc.): ergo etiam omnes veritates contingentes mediate, mediante nimirum principio rationis sufficientis, ad principium contradictionis reducuntur.

Coroll. 1. Principium ergo rationis sufficientis est *immediatum*; principium vero contradictionis est *mediatum* omnium veritatum contingentium principium.

Coroll. 2. Atque adeo etiam principium contradictionis est *absolute* primum compa-

rate ad omnes veritates: nempe *absolute* primum, & *immediatum* relate ad omnes veritates necessarias, in quibus ipsum quoque rationis sufficientis principium continetur; & *absolute* primum, ac *mediatum* relate ad omnes veritates contingentes.

SCHOL. 1. Atque hæc sunt duo illa omnium nostrorum ratiociniorum, ac demonstrationum principia, de quibus ita Leibnitius, „ ratiocinia nostra duobus magnis principiis superstructa sunt; unum est principium contradictionis, vi cujus falsum judicamus, quod contradictionem involvit, & verum, quod falso opponitur, vel contradicit: alterum est principium rationis sufficientis, vi cujus consideramus nullum factum reperiri posse verum, aut veram existere aliquam enunciationem, nisi adsit ratio sufficiens, cur potius ita sit, quam aliter, quamvis rationes istæ quam sæpissime nobis incognitæ esse queant. " Hæc porro duo principia & requiruntur, & sufficiunt: requiruntur, quia in ontologia exponi debet tam essentia entis, quam ea, quæ in eodem præter essentiam vel insunt, vel inesse possunt, essentia vero ad principium contradictionis, quod propterea *principium essentiarum*: reliqua ad principium rationis sufficientis, quod ab existentia, velut primario ex contingentibus prædicato, *principium existentiarum* dici consuevit, pertinent: sufficiunt: quia plene satisfaciunt quæstioni, *cur aliquid sit*, vel *cur data quævis enunciatio vera sit*; quam ex naturalis mentis propensione ponimus, quamprimum aliquid esse observamus (conf. §§. 15. 25. cum schol.). Restat ut nonnullis dubiis occurram.

Actor. Lips. t. 7. suppl. sect. 11.

Occurritur dubitationibus.

SCHOL. 2. Ajunt 1. Si omnes veritates reducuntur ad principium contradictionis, tunc omnes veritates contingentes evadunt necessariæ; sed hoc omnino absurdum est: ergo *M. p.* in dicta hypothesi omnes veritates contingentes demonstrantur per principium contradictionis; sed quæ per principium contradictionis demonstrantur sunt necessariæ; ergo si omnes veritates reducuntur ad principium contradictionis, veritates contingentes evadunt necessariæ.

℟. *n. M. ad prob. d. M.* in dicta hypothesi omnes veritates contingentes *mediate* demonstrantur per principium contradictionis *c. M. immediate*, *n. M. & sic d. m. n. cons.* Veritates contingentes non immediate, sed mediante solum principio rationis sufficientis, per quod immediate demonstrantur, ad principium contradictionis pertinent, atque ideo contingentes manent; neque enim propterea natura veritatum mutatur, aut earum contingentia tollitur: intercedit quippe hypothesis contingens, ac mutabilis. Nimirum, licet absolute necessarium sit, ut quidquid est, habeat rationem sufficientem, cur sit; & ut quævis ratio sufficiens, dum est, habeat quoque suum rationatum, non tamen rationatum necessario existit, nisi ex hypothesi, quod ejus ratio sufficiens, quæ contingenter existit, exstet; & nec ratio sufficiens necessario existit, nisi ex hypothesi, quod contingenter ponatur: prorsus sicut necessitas, qua mundus nunc existit, consequitur hypothesin, quod existat, quodlibet enim dum est, necessario est. Jam vero necessitas, quæ in hypothesi quadam contingente innititur, contingentiam nequaquam tollit.

2. Omnes veritates, quæ per principium contradictionis immediate demonstrantur, sunt

absolute necessariæ: ergo etiam omnes veritates, quæ per principium contradictionis mediatè demonstrantur, sunt absolute necessariæ, *c. p.* Ideo primum: quia eæ veritates non possunt esse aliter propter principium contradictionis; sed etiam id contingit in iis, quæ mediate ex principio contradictionis demonstrantur; ergo si &c. &c.

℞. *c. ant. n. con.* ad prob. *c. M. n. m.* Ratio dispar est; quod propter principium contradictionis ita est, id ita est, quia si ita non esset, idem simul esset & non esset, ut patet in rotunditate circuli; atque hoc contingit in iis veritatibus, quæ immediate per principium contradictionis demonstrantur. Contra quod propter, principium rationis sufficientis ita est, id ita est, quia, cum utrumque esse possit, adest ratio sufficiens, ut ita sit, & non adest ratio sufficiens, ut non ita sed aliter sit, ut patet in existentia mundi: hoc evenit in veritatibus, quæ mediate solum per principium contradictionis demonstrantur. Colligimus id ex ipsa veritatum natura; quam principium nec efficit, nec immutat; ipsæ enim veritates ob naturam, quam antea habent, aptæ sunt, ut ad hoc potius, quam illud principium immediate reducantur. Discrimen porro duplicis hujus demonstrationis in eo ponitur: demonstratio ex principio contradictionis immediate petita versatur circa essentias rerum per se necessarias, & quæ cum iis connectuntur, generatim procedit, atque ab omni hypothesi vel statu abstrahit, ut patet in quovis theoremate geometrico; demonstratio vero ex eodem mediate, atque vel hoc ipso ex principio rationis sufficientis immediate ducta agit de existentiis rerum de

se contingentibus, & ad casus singulares restringitur, ponitque hypothesin contingentem quod vel ratio sufficiens, vel rationatum jam existat. Ita exempli caussa ex eo, quod mundus ut rationatum existat, demonstro existentiam rationis sufficientis, voluntatis nempe Dei; aut ab opposito, si aliunde notum foret inesse in Deo voluntatem, ut mundus existet, demonstrarem inde existere quoque ejus rationatum, nimirum mundum: jam quæso, sequiturne inde, aut Deum necessario velle, aut mundum necessario existere, tametsi absolute repugnet, ut vel posita Dei voluntate mundus, vel posito mundo Dei voluntas non existat?

SECTIO II.

DE

PROPRIETATIBUS ENTIUM MAXIME UNIVERSALIBUS.

§. XXVIII.

Statutis jam primis demonstrationum principiis ipsa entis notio, ac universales ejus proprietates investigandæ veniunt (§. 7.). Campus hic quidem se aperit latissimus; ergo tamen ea solum seligam, quæ præ reliquis scitu necessaria sunt, & eo unumquodque ordine, adducam, quo subsequentibus demonstrandis inservit. Quæ hujus sectionis summa?

CAPUT I.

De Impossibili, & Possibili.

Quid impossibile, & possibile?

XXIX. *Impossibile* vocamus illud, quod in suis notis essentialibus contradictionem involvit; *ut circulus quadratus*; est enim impossibile, ut aliquid simul sit, & non sit. *Possibile* contra illud est, cujus notæ essentiales sibi non opponuntur: *ut circulus rotundus*.

Coroll. 1. Cum notæ oppositæ consociantur, notæ, quæ ponuntur, simul tolluntur, proindeque nihil remanet, sicut cum a posito ternario aufertur ternarius: igitur impossibile est *nihilum*.

Coroll. 2. Impossibilis nulla datur idea, & si quæ haberi putetur, fallax est, seu deceptrix, ac termino inani exprimenda (§§. 51. cor. 3. schol. & 77. schol. log.).

Coroll. 3. Et ab opposito possibile est *aliquid*, potestque aliqua idea repræsentari; & omnis idea, in qua non conjunguntur notæ sibi oppositæ est vera idea, habetque objectum possibile.

Schol. 1. Etiam possibile, quamdiu non existit, nihilum est; quare, ut discrimen statuatur, illud *nihilum positivum*: impossibile vero, *nihilum negativum* vocarunt philosophi. Inde intelligi potest sensus canonis: *ex nihilo nihil fit*: ex nihilo nimirum negativo effici omnino nihil potest.

Schol. 2. Ex eo, quod nulla de impossibili idea formari possit, non sequitur, omne id, quod intelligere non possumus, esse impossibile, ut pessime ratiocinatur

Joan. Clericus; sed horum velut oblitus saniora paulo post præcipit: „ impossibilia „ igitur dicere non possimus, quæ nescimus, „ an una consistere queant, nec ne; hoc „ autem nescimus, quando eorum, quæ „ comparamus, natura nobis ignota est.“ *Præf. ad ontol.* §. 5. *Ontol. cap.* 14. §. 8.

XXX. Possibile vel in se, notisque suis essentialibus, quæ secum non pugnant, spectatur, vel refertur ad vim & efficaciam caussæ, a qua produci potest; illud *interne*; hoc *externe* possibile esse dicitur. Quid possibilitas interna, & externa?

Schol. Sic, quia non repugnat, ut ex marmore fiat statua, hæc interne est possibilis; at si ponas nullum extare artificem, eadem erit externe impossibilis; quod si is existat, statua tam interne, quam externe possibilis evadit. Est igitur possibilitas interna ipsa in notis essentialibus contradictionis absentia, seu quod idem est, *habilitas ad existendum fundata in concordia notarum essentialium*; externa vero *habilitas ad existendum fundata in vi, ac virtute caussæ producentis*, habeturque, cum adest caussa, quæ possit producere id, quod interna possibilitate gaudet. Facile porro inde colliges, quid sit impossibilitas interna, ac externa. Verum hæc possibilitatis rerum partitio acres nacta est inter philosophos adversarios, unde necesse est, ut solidis confirmetur argumentis: quod ut rite fiat, primum omnis controversiæ status ante tironum oculos ponendus est (§. 202. sch. l. 1. log.). Quæstio hæc fere revocatur tota ad res a Deo procreandas; ad hanc enim normam de aliis, mutatis mutandis, ratiocinandum erit. Sunt nempe nonnulli, qui omnem possibilitatem rerum internam, & habilitatem ad existendum, quæ ipsa illa- Quis controversiæ status?

rum natura fundetur, tollunt, solamque externam fundatam in viribus caussæ efficientis, sive in Dei omnipotentia agnoscunt; hi rogati, *cur alter mundus sit possibilis?* respondent, *quia Deus est omnipotens*. Sunt ex adverso alii, qui utramque possibilitatem propugnant, asseruntque Deum nihil, quod in natura sua contradictionem involvit, producere posse: horum opinione ratio adæquata, cur aliquid possibile, seu existere posse dicatur, partim ab ipsa rei natura, partim ab omnipotentia Dei repetenda est: quare, cum quæritur, *cur alter mundus existere possit?* reponunt: *quia ob carentiam contradictionis in notis essentialibus habilis est ad existendum, & quia Deus pollet potentia efficiendi, quidquid in se non repugnat*. Utra harum verior sit, jam videamus.

XXXI. *Si non datur impossibilitas interna, tunc ideo solum aliquid existere non potest: quia Deus illud nequit efficere*. Si non datur impossibilitas interna, tunc ratio, cur aliquid existere non possit, non erit in illo ipso, sed in Deo; sed si ratio, cur aliquid existere non possit, est in Deo, tunc ideo solum aliquid existere non potest, quia Deus illud nequit efficere: ergo si non datur impossibilitas interna, ideo solum aliquid existere non potest, quia Deus illud nequit efficere.

Coroll. Ergo etiam inverse; si ideo solum aliquid existere non potest, quia Deus illud nequit efficere, tum non datur impossibilitas ipsis rebus interna.

Schol. Theorema præsens per applicationem ad casus singulares mirifice illustratur (§. 228. sch. n. 5. log.). Certum est vi principii contradictionis sphæram quadratam exi-

stere non posse, esset enim, & simul non esset sphæra: fingamur jam in sphæra quadrata non inesse impossibilitatem internam, quid igitur erit caussæ, cur tamen existere nequeat? profecto nihil restat aliud, quam ut dicamus sphæram quadratam ideo solum existere non posse, quia Deus illam nequit efficere. Similes applicationes in sequentibus hisce theorematibus tute facies.

XXXII. *Si aliquid ideo solum existere non potest, quia Deus illud efficere nequit, omnipotentia Dei limitibus circumscribitur.* Si aliquid ideo solum existere non potest, quia illud Deus efficere nequit, tum hujus impossibilitatis ed existendum nulla alia ratio ne cogitari quidem potest, quam imbecillitas omnipotentiæ divinæ; sed si omnipotentia divina imbecillis est, ea limitibus circumscribitur: ergo si aliquid ideo solum existere non potest, quia Deus illud non potest efficere, omnipotentia Dei limitibus circumscribitur.

XXXIII. *Si non datur impossibilitas interna, omnipotentia Dei limitibus circumscribitur.* Si non datur impossibilitas interna, tum aliquid ideo solum existere non potest, quia Deus illud nequit efficere (§. 31.); sed si aliquid ideo solum existere non potest, quia Deus illud nequit efficere, tum omnipotentia Dei limitibus circumscribitur (§. præc.): ergo si non datur impossibilitas in ipsis rebus interna, omnipotentia Dei limitibus circumscribitur.

XXXIV. *Si non datur possibilitas interna, etiam non datur impossibilitas interna.* Si non datur possibilitas interna, tunc ideo solum aliquid potest existere, quia Deus illud potest efficere: ergo etiam ideo solum aliquid non potest existere, quia Deus illud non po-

test efficere: sed si ideo solum aliquid non potest existere, quia Deus illud nequit efficere, tum non datur impossibilitas interna (§. 31. cor.): ergo si non datur impossibilitas interna, neque datur possibilitas interna.

XXXV. *Si non datur possibilitas interna, omnipotentia Dei est limitata.* Si non datur possibilitas interna, etiam non datur impossibilitas interna (§. præc.); sed si non datur impossibilitas interna, omnipotentia Dei est limitata (§. 33.): ergo si non datur possibilitas interna, omnipotentia Dei est limitata.

Datur possibilitas interna.

XXXVI. *Datur possibilitas interna.* Si non datur possibilitas interna, omnipotentia Dei est limitata (§. præc.); sed omnipotentiam Dei esse limitatam est manifeste contradictorium, & absurdum: ergo datur possibilitas interna.

Coroll. 1. Adæquata igitur ratio, cui aliquid possit existere, non in sola omnipotentia Dei reponitur, sed requiritur præterea habilitas rei interna ad existendum.

Coroll. 2. Omnipotentia Dei se porrigit ad omnia, & sola possibilia, sive, ut ajunt, producibilia: hinc rite definitur, quod sit *potentia, quæ potest efficere, quidquid est possibile*, estque ipsa rerum possibilitas externa.

Coroll. 3. Universim numquam potest dari externa rei cujuspiam possibilitas sine interna; & neque interna sine externa, attamen comparate dumtaxat ad Deum: inde si vis demonstrare argumento positivo, posse a Deo aliquid effici, antea demonstrandum tibi erit, illud in se non repugnare.

Argumentis adversariorum

Schol. Quæ ab adversariis opponuntur, hæc fere sunt. Ajunt,

1.) Ponuntque hypothesin per se quidem ab-

surdam. Si nimirum fingamus cessare quasi, vel tolli in Deo omnipotentiam, tolleretur eo ipso omnis rerum possibilitas. Inde sic inferunt: illud, quo sublato tollitur omnis rerum possibilitas, est sola, & adæquata ratio omnis possibilitatis, sed sublata in Deo omnipotentia tollitur omnis rerum possibilitas: ergo omnipotentia Dei est sola, & adæquata ratio omnis possibilitatis. respondi-tur.

℞. *d. M.* Illud, quo sublato tollitur *formaliter* omnis rerum possibilitas, est sola &c. *c. M.* illud, quo sublato tollitur partim *formaliter*, partim *consequenter* omnis rerum possibilitas, est sola, & adæquata ratio omnis possibilitatis *n. M. & sic d. m. n. con.*

Cum omnipotentia Dei vi definitionis suæ sit solum possibilitas rerum externa (§. præc. cor. 2.), ea sublata tollitur quidem *formaliter* possibilis externa, interna vero tantum *consequenter*; ex eo enim, quod tollam in Deo omnipotentiam, per conclusionem legitimam infero nullam amplius superesse internam rerum possibilitatem: nimirum, cum omnipotentia sit potentia, quæ potest producere, quidquid est possibile, tam diu fingere non possum cessare in Deo omnipotentiam, quam diu cogito superesse aliquid, quod sit in se possibile. Dicitur porro re aliqua vel intellecta, vel posita, vel ablata *formaliter*, vel intelligi, vel poni, vel auferri illud omne, & solum, quod in rei illius conceptu formali, id est, in definitione essentiali ponitur ut *essentiale constitutivum*, vel, ut nonnulli cum veteribus dicunt; quod *importatur in recto*; illud contra re aliqua intellecta, posita, vel ablata *consequenter* intelligitur, ponitur, vel aufertur, quod vel prorsus in definitione rei locum non habet, sed tamen cum uno ex constitutivis connectitur, vel ponitur quidem in definitione, at non ut

constitutivum, verum duntaxat ut *terminus*, seu *objectum*, vel ut alii loquuntur; *importatur* in *obliquo:* sic posito, vel ablato homine formaliter ponitur, vel aufertur vis sentiendi, & ratiocinandi, consequenter vero capacitas eruditionis: sic quoque ablata omnipotentia Dei tollitur formaliter possibilitas externa: quæ in ejus definitione *in recto*, & consequenter interna, quæ in *obliquo* importatur; cum sit potentia potens producere omne possibile. Jam vero ex eo, quod sublata omnipotentia Dei interna rerum possibilitas consequenter tollatur, neutiquam sequitur hanc omnipotentiam esse solam, & adæquatam rationem omnis rerum possibilitatis; sicut ex eo, quod si nullus in republica male agat, scelera formaliter cessent & consequenter actus justitiæ vendicativæ, non sequitur justitiam vindicativam constitui per scelera, aut vicissim.

2.) Aliam, nec minus absurdam adferunt hypothesim, qua fingitur Deus non existere, ajuntque: in hypothesi Dei non existentis nulla res esset possibilis; ergo tota rerum possibilitas sita est in Deo, atque adeo in ejus omnipotentia. *Ant. p.* quod interne est possibile, potest existere; sed in hypothesi Dei non existentis nulla res posset existere: ergo in hypothesi Dei non existentis nulla res ne interne quidem foret possibilis. Addunt: Deo non existente ipsa rerum essentia periret: ergo nulla res posset existere ex defectu habilitatis internæ; ubi enim nulla est essentia, ibi nulla est notarum essentialium concordia, hac vero absente ipsa rei interna habilitas ad existendum deficit.

℞. *d. ant. externe, c. ant. interne, n. ant. & con.* Etiam in hac hypothesi manerent veræ ejusmodi enunciationes, *notæ essentiales hujus, vel illius rei non involvunt contradictio.*

ctionem: ac proinde posset res ratione suæ essentiæ existere, gauderetque possibilitate interna; periret tamen possibilitas rei externa, quia Deo non existente nulla extaret caussa vi eam producendi instructa. Sic si ponamus nullum existere in orbe artificem, qui ex hoc marmore sciat efficere statuam, statua quidem erit externe impossibilis, interne tamen possibilis, quia vera manet hæc propositio; *non est contradictorium, ut ex hoc marmore statua efficiatur.* Nisi dicas ex una contradictione sequi alteram: sed ab hoc objectio abstrahit.

Ad. prob. d. M. potest existere, *ita tamen, ut egeat actione caussæ efficientis ad accipiendam existentiam realem, c. M. ut ea non egeat, n. M. d. m.* sed in hypothesi Dei non existentis nulla res posset existere, idque *ex defectu actionis caussæ efficientis c. m.* idque *ex defectu habilitatis internæ, n. m. & con.* Si Deus non existeret, nulla extaret caussa, quæ rem ob concordiam notarum essentialium de se quidem habilem, attamen de se quoque indifferentem ad existendum producat: patet igitur, etiam in hypothesi Dei non existentis sublata possibilitate externa remanere internam, rationemque, cur tum res existere non possent, non in defectum habilitatis internæ, sed in absentiam causæ producentis refundi debere.

Ad id, quod additur, rursus *d. ant.* Deo non existente ipsa rerum essentia *proxime intelligibilis* periret, *c. ant.* etiam *remote intelligibilis, n. ant.* & *con.* Essentia entis, ut entis, est ipsa ejus possibilitas; ut in sequente capite patebit: dicitur *intelligibilis*, cum sit in statu pure logico, consistatque in veritate objectiva: *ens hoc in suis notis essentialibus non involvit contradictio-*

nem; hæc porro veritas, ut quævis alia, est per se intelligibilis, nec id habet a quopiam intellectu, est enim per sese apta, ut ab aliquo intellectu cognosci possit, neque generatim loquendo, intellectus efficit veritates *intelligibiles*, sed *intellectas:* atque hæc est *remota* veritatum *intelligibilitas; proxima* vero tum adesse censenda est, cum adest intellectus, cujus objectum veritas quæpiam actu esse possit. Cum igitur Deo non existente nullus existeret intellectus, perirent omnino in absurda hac hypothesi essentiæ rerum, ut sunt proxime intelligibiles; at hoc non efficit, ut essentiæ rerum, prout remote, & in se sunt intelligibiles, non remaneant, atque adeo etiam, ut Deo non existente nulla detur rerum possibilitas interna.

3.) Rem esse possibilem, & rem posse a Deo effici idem significat; sed rem posse a Deo effici habetur a sola Dei omnipotentia: ergo etiam rem esse possibilem habetur a sola Dei omnipotentia.

℞. *d. M.* rem esse *tam interne, quam externe* possibilem, & rem posse a Deo effici, idem significat, *c. M.* rem esse *interne solum* possibilem, & rem &c. *n. M. d. m.* sed rem posse a Deo effici *supposita jam possibilitate* interna, habetur a sola Dei omnipotentia, *c. m. hac non supposita n. m. & con.* Cum dico: *res hæc est possibilis*, nihil aliud dico, quam, *essentiales rei hujus notæ non involvunt contradictionem*, in quem conceptum, ut patet, omnipotentia Dei non ingreditur; cum vero dico: *res hæc potest a Deo effici:* dico: *Deus habet potentiam hanc rem de se habilem ad existendum efficiendi;* hic vero conceptus, cum & potentiam Dei, & habilitatem rei comprehendat, utramque rei possibilitatem tam

internam, quam externam significat. Ut igitur prior ille huic æquivaleat, necesse est, ut hunc sensum contineat: *res hæc tam interne, quam externe possibilis est*. Nec obest, quod hi duo conceptus se mutuo inferant, id enim solum ex arctissima utriusque possibilitatis connexione oritur; est quippe omnipotentia Dei potentia potens producere omne possibile; unde quam primum res est possibilis, Deum illam efficere potest, & quamprimum Deus rem efficere potest, illa in se est possibilis. Paritas ab intellectu divino petita rem mirifice illustrat; nam hic quoque omne, & solum illud, quod intelligibile est, intelligit.

4.) Possibilitas hæc interna foret æterna; sed præter Deum nihil potest esse æternum; ergo id genus possibilitas dari non potest. *m. p.* Nihil potest esse omniscium, vel omnipotens præter Deum etiam tantum, in, & pro statu logico: ergo etiam nihil potest esse æternum tantum, in, & pro statu logico præter Deum. *c. p.* Ideo nihil potest esse omniscium &c., quia omniscentia vel omnipotentia sunt attributa soli enti infinito propria; sed etiam æternitas est attributum soli enti infinito proprium: ergo si nihil potest esse omniscium &c. &c.

℞. *d. M.* foret æterna *in, & pro statu logico c. M. in, & pro statu physico, n. M.* sic *d. m. n. con.* Possibilitas rerum interna consistens in hac veritate objectiva: *res in suis notis essentialibus non involvit contradictionem*, eo solum sensu æterna est, quod hæc enunciatio semper fuerit vera, ac nullum momentum concipi possit, quo cum veritate dici potuisset falsa, quodque veritas hæc de se semper fuerit intelligibilis, & reapse ab intellectu divino a tota æternitate intellecta. Jam vero æternitas talis

est duntaxat logica, & idealis, neque propterea possibilitas interna aliquid reipsa physice, & in statu actuali fuit ab æterno, multo minus inde aliquid contra Deum, cui soli æternitas physica competit, argui potest: Eodem prorsus sensu possibilitas interna dicitur *necessaria*, ac *immutabilis*, quod nimirum a tota æternitate necessarium, & immutabile fuerit, ut hæc enunciatio vera sit: *res in suis notis essentialibus non involvit contradictionem*; unde hæc pariter necessitas, ac immutabilitas ad statum duntaxat logicum pertinet.

Ad prob. c. ant. n. con. ad hujus prob. d. M. quia omniscentia, vel omnipotentia sunt attributa soli enti infinito *tam quoad statum logicum*, quam *quoad statum physicum*, propria, *c. M. tantum quoad statum physicum, n. M.* sic *d. m. n. con.* Omnipotentia, omniscentia, aliæque similes perfectiones sunt attributa ejus generis, ac naturæ, ut si vel in statu logico darentur, jam rite inde concluderetur *dari ens infinitum, saltem in genere scientiæ, potentiæ &c.* atque inde hæc attributa non modo pro statu physico, verum etiam pro statu logico soli enti infinito competunt, quam ob rationem dari nequeunt in statu pure logico, absolute enim repugnat, ut detur ens infinitum in statu pure logico, cum illud deberet posse produci. Ab opposito vero æternitas logica est ejusmodi attributum, ut de se sola non efficiat ens ullo in genere infinitum; etsi enim detur ens in statu logico æternum, non tamen valebit hæc conclusio: *datur ens infinitum in statu logico*. Ratio est: quia ad ens infinitum non sufficit æternitas logica, sed requiritur omnino physica, cum ens infinitum ob suam infinitatem semper actu existere debeat. Igi-

tur æternitas physica, non item logica est attributum soli enti infinito proprium.

Quodsi responsione hac non contentus argumentum continues, dicasque: omniscentia, & omnipotentia sunt attributa soli enti infinito quoad utrumque statum propria: ergo etiam æternitas est attributum soli enti infinito quoad utrumque statum proprium: ulteriorem dictorum rationem adferam, ac verum discrimen sic porro exponam. Omniscientia, & omnipotentia sunt attributa absoluta, nullamque ad ullum statum relationem habent, ac proinde neque cum statu logico, neque cum statu physico connectuntur. Inde si daretur ens omniscium, vel omnipotens in statu logico, deberet illud etiam sic produci posse, atque sic productum maneret omniscium, vel omnipotens in, & pro statu quoque physico, hoc est, ens saltem in linea scientiæ, vel potentiæ infinitum. Contra æternitas logica, vel æternitas pro statu logico, de qua hic solum sermo est, ita essentialiter connectitur cum statu logico, ut ab illo divelli, & in statum actualem transferri nequaquam possit, cum enim ens, quod vi suæ essentiæ, seu possibilitatis æternum est in, & pro statu logico, producitur, non propterea æternum est in, & pro statu physico, in hoc quippe per sui productionem acquirit initium existendi: quia tamen ens illud jam quidem actuale simul tamen possibile manet, retinetur quoque æternitas ea, quæ ad statum logicum, seu possibilitatis pertinet.

5.) Si daretur possibilitas interna, Deus illam in procreandis creaturis præexigeret; sed hoc dici non potest, foret enim omnipotentia Dei limitata: ergo. Neque juvat dicere hanc possibilitatem esse solum ter-

minum, vel objectum actionis divinæ; nam etsi marmor sit tantum terminus, & objectum actionis, tamen artifex, qui sine eo statuam efficere non potest, imperfectus, & limitatus est, quia nempe terminum suæ actionis sibi efficere non potest, ergo pariter idem de omnipotentia Dei dicendum.

℞. *d. M.* tamquam *terminum*, vel *objectum* suæ actionis *c. M,* tamquam *causam adjuvantem*, *vel determinantem*, *n. M.* sic *d. m. n. cons.* Possibilitas interna, sine qua omnipotentia Dei agere non potest, non adjuvat omuipotentiam in agendo, nec vires illius supplet, ut cum quis alteri in elevando graviori pondere succurrit; neque determinat omnipotentiam Dei ad agendum, sed tam actionem, quam ejus omissionem ipsi prorsus liberam relinquit: quodsi alterutrum horum eveniret, manifeste inde sequeretur limitatio omnipotentiæ divinæ. Est igitur hæc possibilitas *objectum* duntaxat omnipotentiæ divinæ, & *terminus*, in quo ejusdem actio terminatur, vel si mavis, *conditio*, sine qua nullius rei procreatio fieri potest. Neque hoc mirum est; omnis enim potentia ex natura sua requirit aliquod objectum, sunt quippe potentia, & objectum correlata: sic intellectus divinus quoque, ut cognoscat, exigit terminum, vel objectum cognoscibile, neque ullo modo, quod cognoscibile non est, cognoscere potest, quin tamen propterea infinitæ ejus perfectioni vel minimum decedat. Igitur etiam omnipotentia Dei nihil ideo perfectionis amittit, quod ad actionem suam exigat terminum producibilem, & nullo modo producere possit; quod in se producibile, seu possibile non est. Ex his porro patet, quem sensum contineat hæc enunciatio. *Deus potest aliquid producere, quia*

illud est possibile, si vera esse debeat: nimirum vocabulum *quia* denotat solum conditionem, vel objectum prærequisitum, non vero caussam, vel rationem a priori. Nam Deus, quidquid in se est possibile, potest producere, *quia*, cum sit ens infinitum, ad illius essentiam pertinet posse producere, quidquid est possibile: paritas ab intellectu rursus accommodatissime servit, estque proinde adversariis identidem inculcanda.

Quod vero ad artificem, de quo supra dictum est, attinet. Artifex materiam physice præexistentem exigit; nequit enim illi existentiam tribuere, sed, quod unum potest, partes diverso modo disponendo figuram inducit. Deus vero, cum possibilitatem logicam ut terminum suæ actionis exigit, illam simul per eamdem actionem ex statu logico, in quo physice nihil erat, transfert in statum physicum: unde immensum hoc discrimen oritur in eo positum, quod res producta quoad totum suum *esse* physicum a Deo; statua vero quoad solam suam formam ab artifice pendeat.

Sed dices fortasse: si omnipotentia Dei sibi non posset efficere terminum physicum suæ actionis, ea foret limitata: ergo etiam cum omnipotentia Dei non possit effisere terminum logicum suæ actionis, ut ex concessis habetur, ea erit limitata. Verum nego id, quod in conclusione infertur; imprimis enim si omnipotentia non posset efficere terminum physicum, tunc res existentes suam existentiam non a Deo, sed vel a se, vel aliunde accipere deberent, quod in Deo imbecillitatem argueret: contra, si omnipotentia non potest efficere terminum logicum, tunc omnipotentia id non potest, quod vi suæ essentiæ, & naturæ posse non debet, atque eam ob rem nullus in illam

defectus redundat. Nempe omnipotentia efficiens sibi terminum logicum suæ actionis contradictoria est, & absurda, quemadmodum intellectus, qui sibi efficiat terminum intelligibilem, repugnat. Jam vero neque potentia contradictoria perfectio dici potest, neque propterea, quod ea desit, nulla in Deum cadit imperfectio; quin potius ideo Deus est infinite perfectus, quia nihil imperfectionis in eo continetur. Patent hæc omnia iis ex rationibus, quibus præsentis theorematis veritatem demonstravi.

Quæ impossibilium genera?

XXXVII. Sunt & alia impossibilium genera. Imprimis illud, quod (§. 29.) definitum est, dicitur *absolute* impossibile: huic opponitur *hypothetice* impossibile, quod sub certis solum adjunctis repugnat; *sic repugnant tenebræ in cubili, dum illud a sole illuminatur*. Deinde aliud est *metaphysice*, aliud *physice*, aliud *moraliter* impossibile; illud idem est cum *absolute* impossibili, *ut circulus quadratus*; alterum, quod secundum stabilitas a Deo naturæ leges fieri nequit, *sic ignis nequit stupam sibi admotam non comburere*: ultimum, quod salvis morum, humanæque prudentiæ legibus, aut sine summa quadam difficultate fieri non potest, *veluti parentem optimum a filio probo occidi* (conf. §. 162. log.).

Coroll. 1. Quod absolute vel metaphysice est impossibile, nunquam fieri potest possibile; contra quod hypothetice solum impossibile est, sublata ea conditione evadit possibile.

Coroll. 2. Quodsi conditio nullo modo tolli possit, id, quod quidem solum hypothetice impossibile est, æquiparatur reipsa absolute impossibili: *sic absolute, & metaphysice impossibile est, quod Deus salva sua sapientia, vel bonitate efficere non potest.*

COROLL. 3. Ea, quæ physice, vel moraliter repugnat, ad hypothetice impossibilia revocari posse per se clarum est.

SCHOL. Quod ad moralem impossibilitatem attinet, duo monenda veniunt. Primum, librorum scriptoribus frequenter in usu est, ut per impossibilitatem absolute pronunciatam solum moralem, aut majorem aliquam difficultatem intelligant: quare acumine opus est, & si quando hoc vocabulum occurrit, verus sensus ex præscripto legum criticarum (§. 226. sch. log.) exigendus. Alterum: notio impossibilitatis moralis, quam vulgo Leibnitiani statuunt, aut prorsus erronea, aut saltem universalis non est: audiamus omnium loco Baumeisterum. *Ontolog. §. 47.* „ Moraliter impossibile, inquit, dicitur illud, quod quidem non in se contradictionem involvit, infert tamen repugnantiam in hoc, illove subjecto ob intercedentes subjecti illius perfectiones morales. " Tum rei explicendæ gratia exemplum adjungit: „ deterius præferre meliori, non in se quidem involvit contradictionem, adeoque in se non est impossibile, at Deo tamen id est impossibile ob ipsius sanctitatem, & sapientiam. Tω deterius itaque præferre meliori repugnat sapientiæ divinæ, & sanctitati, tanquam perfectionibus Dei moralibus, adeoque est moraliter impossibile: " Hæc certe definitio, tametsi, cum de rebus creatis, quarum perfectiones morales contingentes sunt, atque ideo abesse possunt, agitur, aliqua posit ratione tolerari, nullo tamen pacto ad Deum quoque extendi potest, proindeque universalis non est; moralis enim id genus impossibilitas in Deo a metaphysica nequaquam discreparet. Ratio est; quia quidquid pugnat cum perfe-

ctionibus Dei moralibus, est vera imperfectio, est autem metaphysice impossibile, ut vera sit in Deo imperfectio: igitur & metaphysice, non solum moraliter impossibile est; ut illud insit in Deo, quod ejus perfectionibus moralibus repugnat. Idem & hac ratione ostenditur: electio minoris boni est ex mente Baumeisteri Deo hypothetice, nimirum sub conditione, quod in ipso hæ perfectiones morales sanctitas, & sapientia insint, impossibilis, atque hanc impossibilitatem ille moralem vocat; jam vero quis nescit hanc conditionem absolute tolli non posse, evidens enim est Deum, utpote ens infinitum, sapientia, aut sanctitate nequaquam carere posse: consequens igitur est, ut moralis hæc impossibilitas vim, & efficaciam absolute, ac metaphysice possideat (cor. 2.). Quodsi vero ita, hæc Leibnitianorum opinatio Deum fatali cuidam necessitati subjicit. Sed de hoc alias.

CAPUT II.

De Ente, ejusque Essentia, ac existentia, & quibusdam aliis huc pertinentibus.

XXXVIII. *Ens* voco id, quod est possibile; quod vero impossibile est, *Non-ens*. Quid ens, & non-ens?

XXXIX. *Determinatum* dicitur, cum ex duobus contradictorie oppositis unum est, & alterum non; quodque ex duobus contradictoriis enti competit, *determinatio* entis appellatur. Quid determinatum, & determinatio?

SCHOL. Rem apposite declarat Bulfingerus: *Diluc. §. 28.*
„ pensitatis casibus, quibus aliquid determinatum dicitur, vel indeterminatum, „ deprehendo in prioribus rem ita esse „ comparatam, ut una propositionum de „ ea re contradictoriarum vera sit, & altera falsa: in posterioribus id non adesse „ deprehendo. An Titius est dives? dic: „ Titius est dives, non est dives. Altera „ propositio est vera, altera falsa. An homo est dives? dic: homo est dives, homo non est dives: non est altera vera, „ & altera falsa; potest utraque esse falsa, & utraque vera, prout subjectum „ homo vel universaliter sumitur, vel particulariter pro his, aut illis. Prioris dicitur determinata veritas, posterioris indeterminata " (conf. §. 58. log.).

XL. *Realitas* est, quod aliquid ponit in ente, huic opponitur *defectus*. Cum igitur contradictoriorum unum ponat aliquid esse, alterum ponat aliquid non esse, illud est realitas; hoc defectus. Porro realitas vel conjungitur cum aliquo defectu, vel non; illa *limitata*: hæc *absoluta*, seu *illimitata*: & defectus ulterioris realitatis *limes*, sive *ter-* Quid realitas, defectus & limes?

minus audit. Generatim quidquid terminis circumscribitur, *limitatum*, seu *finitum*, quod vero nullo limite concluditur, *illimitatum*, seu *infinitum* est.

Coroll. 1. Omnis determinatio in ente vel realitas est, vel defectus.

Coroll. 2. Quidquid cogitari potest, vel finitum est; vel infinitum.

XLI. *Id, quod nullam negationem involvit, est possibile.* Quod non involvit contradictionem, illud est possibile (§. 29.): sed quod nullam negationem involvit, neque contradictionem involvit (§ 114. cor. 1. log.): ergo, id, quod nullam involvit negationem, est possibile.

Nulla realitas in se negationem continet.

XLII. *Nullas realitas in se spectata negationem involvit.* Realitas in se spectata est vel absoluta vel limitata (§. 40.); sed neutra in se spectata negationem involvit: non illa; cum enim sit absque defectu, merum esse, & nullum non esse involvit: non hæc, si enim in se spectatur, abstrahitur a defectu, quocum conjungitur, & consideratur duntaxat, ut est realitas, ac proinde rursus merum esse, & nullum non esse involvit: ergo nulla realitas in se spectata negationem involvit.

Coroll. 1. Omnis realitas in se spectata est possibilis (§. 41.).

Coroll. 2. Realitas, quæ possibilis est ut limitata, etiam possibilis est ut absoluta.

Nulla realitas alteri contradicitur.

XLIII. *Nulla realitas in se spectata alteri realitati pariter in se spectatæ contradicit.* Ubi nulla est negatio, ibi nulla est contradictio (§. 114. cor. 1. log); sed nulla realitas in se spectata negationem involvit (§. præc.): ergo nulla realitas in se spectata alteri pariter in se spectatæ contradicit.

Coroll. 1. Quidquid realitati in se spectatæ contradicit, illud non est realitas in se

spectata, sed vel defectus, vel realitas cum defectu conjuncta.

Coroll. 2. Omnes possibiles realitates absolutæ in eodem ente componi possunt, atque adeo ens omnibus possibilibus realitatibus absolutis præditum est possibile.

XLIV. *Ens positivum* dicunt, cum concipitur quæpiam realitas, ut *visio*, cum vero defectus tamquam realitas cogitatur, oritur ens vel *privativum*; quando refertur ad subjectum oppositæ realitatis recipiendæ capax, ut *cæcitas in homine*; vel *negativum* in casu opposito, ut *cæcitas in lapide*. Quid ens positivum, privativum, & negativum?

Schol. 1. Cavendum magnopere, ne in dijudicandis realitatibus ac defectibus grammatica vocabulorum etymologia deludamur, *paupertas* enim, verbi gratia, etsi videatur affirmationem sonare, notat defectum; contra infinitas, licet negationis speciem præferat, realitatem indicat. Universim vocabula negativa absentiam idearum positivarum explicant, velut *insipidum*, *silentium*, *nihil*, quemadmodum egregie docet Lockius: est nimirum negatio separatio unius ideæ ab altera; hancque separationem, quæ est positivus mentis actus, vocabulo *nihil*, vel alio quovis negativo exprimimus, Vide P. Buffier (conf. §. 77. sch. log.). Quid vocabula negativa? *Essai concer. l'intend. hum. l. 2. ch. 8. §. 5.* *Trait. de premi. ver. p. 2. ch. 25. nu. 357. &c.*

Schol. 2 Faciunt etiam mentionem *entis rationis*, *ficti*, & *imaginarii*. Primum illud est, quod extra mentis conceptum ita, ut cogitatur, existere nequit, qualia sunt omnia objecta idearum abstractarum (§. 73. sch. l. 2. log.). Alterum, quod tametsi eidem existentia repugnet, nos tamen ob ideam aliquam deceptricem (§. 77. schol. log.) existere posse sumimus, ut est *respublica atheorum* a Baylio conficta. Ultimum, quod idea imaginaria repræsentatur Quid ens rationis, fictum & imaginarium?

(§. 152. schol. log.) ut *memoria velut idearum receptaculum* concepta.

Quid essentia?

XLV. *Essentia* est nota, quæ, quod ceteræ, quæ in ente insunt; ex eadem profluunt, primo a nobis loco concipienda est, (conf. §. 52. log.). Si plures hac proprietate gaudeant, *essentialia* dicuntur: *ut vis cogitandi in spiritu; vis sentiendi, & ratiocinandi in homine*.

Coroll. Per se patet essentiam esse determinationem entis (§. 39.).

Schol. Cum per id genus notas res quælibet in certa entium classe constituatur, atque ab omnibus aliis discernatur, veteres dixerunt essentiam esse id, *per quod res est præcisè hæc res, & non alia*, simulque ab omnibus aliis differt, ac eam *quidditatem* vocarunt, quod per essentiam respondeatur ad quæstionem: *quid res sit?*

Possibilitas est essentia entis.

XLVI. *Possibilitas est essentia entis generatim spectati*. Quidquid possibile est, ens est (§. 38.): ergo in ente generatim spectato possibilitas primo loco concipi debet; sed essentia est id, quod primo loco concipi debet (§. præc.): ergo possibilitas est essentia entis generatim spectati.

Coroll. Clarum quoque est, quodvis ens habere suam essentiam, nec eadem unquam expoliari posse.

Schol. Sicut vero essentia entis generatim spectati est ejus possibilitas in genere; ita quoque entis cujuslibet ad certam speciem determinati essentia est ejus possibilitas ad eam speciem redacta, sive modus, quo ens ejus speciei possibile est; *sic spiritus per vim cogitandi, animal per vim sentiendi, homo per vim sentiendi, & ratiocinandi, horologium per talem talium partium nexum possibile est*. Porro diligenter adver-

tat philosophus, essentiam, de qua hic sermo est, esse duntaxat metaphysicam, seu idealem; realis enim, sive physica per collectionem omnium proprietatum rei existenti re ipsa convenientium constituitur, ut monui (§. 86. sch. 2. log.). Videri quoque potest P. Buffier. *Trait. de primi. ver. p. 2. ch. 2. 4. 5.*

XLVII. *Unum* genenatim notat divisionis negationem. Si *a* sit unum, *b* unum, *c* unum, *d* unum &c. *a*, *b*, *c*, *d* &c. dicuntur *multa*. *Unitas metaphysica* est negatio divisionis essentialium; multorum collectio *multitudo* vocatur. Videatur Dariesius. Quid unum & multa? *Phil. prim. §§. 21. & 22.*

SCHOL. Philosophi præterea distinguunt unum *per se*, & unum *per accidens*: illud est, cum multa, quæ unum constituunt, a natura ipsa ad eam compositionem ordinantur, *ut homo constat corpore, & animo*: hoc, cum multa temere in unum conveniunt, *ut acervus lapidum temere congestorum*. Alio vero, & minus proprio sensu sumitur pro eo, quod est *unicum*, ut cum diximus: *Deus est unus*.

XLVIII. *Omne ens unum est*. Cum ponitur ens, ponitur omne id, per quod ens est hoc & non aliud, id est, ponuntur omnia essentialia: ergo ponitur negatio divisionis essentialium; sed hæc est unitas (§. præc.); ergo cum ponitur ens, ponitur unitas, seu quod idem est, omne ens est unum. Omne ens unum est.

SCHOL. Inde hæc axiomata patefiunt: *essentia rerum sunt indivisibiles, sunt sicut numeri, non recipiunt magis, & minus*. Nimirum quaternarius, exempli gratia, est numerus unus, constatque quatuor unitatibus: hæ sunt quidem de se separabiles, verum, ut constituunt quaternarii essentiam, separari nequeunt; adde unitatem, sublato quaternario habebis quinarium; deme unitatem, erit ternarius.

XLIX. *Affectiones* sunt ea, quæ enti con- Quid subjectum.

& affectio? veniunt, nec tamen ad essentialia referri possunt: ens vero spectatum ut habens essentiam, & præterea affectionum capax *subjectum* vocabo.

Coroll. Determinationes igitur entis vel sunt essentialia (§. 45. cor.), vel affectiones.

Quæ diversitas inter possibile & existens? L. Quæstio, *quid sit?* a quæstione, *an sit?* diversa est; igitur & essentia, per quam ad illam (§. 45. scol.), ab existentia, per quam ad hanc respondetur, differt: sed essentia entis generatim spectati est ejus possibilitas (§. 46.): ergo sola possibilitas ab existentia differt: & ex eo, quod aliquid sit possibile, non sequitur idem quoque existere, seu, ut habet canon: *a posse ad esse non valet illatio.* Porro quod existit, est quoque possibile; si enim non esset possibile, foret illud impossibile, & contradictionem involveret, atque adeo simul esset, & non esset, quod absurdum est (§. 11.): igitur & alterius canonis veritas patet; *ab esse ad posse valet illatio.*

Coroll. 1. Possibile igitur est vel existens, vel non existens, illud *actuale*, hoc *nudum*, vel *merum* possibile dicimus. Cum vero omne possibile sit ens (§. 38.), patet, cur ens dividatur in *potentiale*, & *actuale*.

Coroll. 2. Quod possibile est opponitur impossibili, vel existenti; hoc rursus *merum*, vel *nudum*: illud *logicum* vocatur.

Coroll. 3. In possibili actuali plus concipio, quam in nudo possibili: igitur existens plus est, quam nudum possibile; inde recte dico illud existere, cujus essentia est plus, quam nude possibilis.

Quid existentia? LI. *Existentia* est modus, seu status essentiæ, quo ea est plus, quam nude possibilis.

Schol. Idea existentiæ est omnino simplex, quæ ratio est, cur accurate definiri nequeat (§. 84. cor. 3. log.): sed nullum inde detrimentum capimus: res enim per se ma-

gis omnibus nota est, quam ut oratione lucidior fiat.

LII. Enti actuali, sive existenti repugnare non existentiam manifestum est (§. 11.). Jam vero omnis repugnantia, seu impossibilitas est vel absoluta, vel hypothetica (§. 37.): ens actuale, cui absolute repugnat non existentia; *a se existere*; cui vero solum hypothetice repugnat, non existentia, *ab alio existere* dicimus. Quid ens a se, & ab alio?

COROLL. 1. En a se nunquam est, nec esse potest in statu nudæ possibilitatis, atque adeo ipsa ejus possibilitas determinat existentiam, seu, quod eodem recidit, ens a se, hoc ipso solum quod sit possibile, existit.

COROLL. 2. Contra vero ens ab alio potest esse in statu nudæ possibilitatis, & non fit existens nisi impleta quadam hypothesi.

SCHOL. 1. Cum dicimus ens *a se* existere nolumus denotare, id a se ipso effectum esse, universim enim repugnat, ut aliquid se ipsum producat, quod suo loco demonstrabitur: sed hoc solum innuimus, ens illud non egere caussa alia, a qua efficiatur, habereque in sua essentia rationem sufficientem, cur existat, atque eam ob rem absolute repugnare, ut non sit actuale.

SCHOL. 2. Hypothesis illa, sub qua enti ab alio non existentia repugnat, est actio caussæ producentis, sive ipsa productio; cum enim ens ab alio in statu nudæ possibilitatis esse possit, eget caussa, a qua existens efficiatur; quamprimum vero productus est, repugnat ut ipsum simul non existat.

Res hæc occasionem præbuit philosophis duplicem in rebus creatis, quæ nempe entia ab alio sunt, existentiam distinguendi; *formalem* unam, quæ sit ratio, sive, ut ajunt, forma, *per* quam ens redditur, & formaliter intelligitur existens, hæc eadem est Quæ controversia, ejusque status?

eum ea, quam superius (§. 51.) definivi: *caussalem* alteram, quæ sit ratio, *ob* quam ens existit: hæc in actione producentis, ipsius nimirum omnipotentiæ divinæ consistit. Porro de existentia formali quærunt, utrum ea ab essentia existente, seu actuali realiter distinguatur, id est, utrum forma, quæ essentiam actualem denominat existentem, reapse, & nemine cogitante, ab eadem essentia diversa sit, an non? quæ quæstio denique huc reducitur: an hoc concretum *essentia existens*, physicum, vel metaphysicum sit (§. 71. log.)? Hoc philosophorum dubium ita resolvo.

LIII. *Si essentia hoc ipso solum, quod sit producta, jam est existens, tunc existentia ab essentia actuali realiter non distinguitur.* Si essentia hoc ipso solum, quod producta sit, jam est existens, tunc datur jam existentia, tametsi præter essentiam nihil omnino sit productum; sed si datur jam existentia, tametsi præter essentiam nihil omnino productum sit; tum existentia ab essentia actuali realiter non distinguitur; ergo si essentia hoc ipso solum, quod sit producta, jam est existens, tunc existentia ab essentia actuali realiter non distinguitur.

LIV. *Essentia hoc ipso solum, quod sit producta, jam est existens.* Essentia hoc ipso solum, quod sit producta, jam non est amplius nude possibilis: ergo essentia hoc ipso solum, quod sit producta, jam est plus, quam nude possibilis: sed essentia plus quam nude possibilis est existens (§. 50. cor. 3.): ergo essentia hoc ipso solum, quod sit producta, jam est existens.

Existentia ab essentia reapse non distinguitur.

LV. *Existentia ab essentia actuali realiter non distinguitur.* Si essentia hoc ipso solum, quod sit producta, jam est existens, tum existentia ab essentia actuali realiter non distinguitur (§. 53.); sed essentia hoc ipso so-

lum, quod sit producta, jam est existens (§. præc.): ergo existentia ab essentia actuali realiter non distinguitur.

Coroll. Hoc igitur concretum *essentia existens* inter metaphysica referendum est.

Schol. 1. Potest & indirecte id ipsum demonstrari. Si essentia *a* existeret per formam distinctam *b*, tum etiam forma distincta *b* existeret per novam formam distinctam *c*, atque hæc rursus per aliam *d*, & sic porro in infinitum, atque hoc vehementer absurdum est: nimirum ut quævis essentia ad hoc, ut existat, egeat formis numero infinitis reapse inter se distinctis, cui sano id persuadeatur? Neque vero de majoris propositionis veritate jure dubitari potest; omnes enim rationes, quæ ex adversariorum mente pugnant pro distinctione reali existentiæ ab essentia actuali, eodem prorsus modo pugnant pro distinctione reali secundæ existentiæ a prima, & tertiæ a secunda, & ita porro, ut paulo post palam fiet: vel si id non evincunt, neque primum efficere poterunt. Certe si forma *b* distincta ab essentia *a* non eget nova forma distincta, sed per se ipsam existere potest, cur non eodem plane modo ipsa essentia *a* per se ipsam absque forma distincta existere queat? Verum dum distinctionem realem inter essentiam actualem, & existentiam nego, nequaquam simul excludo eam, quæ dicitur rationis, quæque sola cogitatione nostra perficitur, id enim alioquin ex ipsa concreti metaphysici natura per sese consequitur (§. 71. log.) Sed jam adversariorum momenta expendamus.

Schol. 2. Ajunt 1.) Si existentia ab essentia actuali realiter non distingueretur, tum entia creata existerent per suam essentiam; sed per suam essentiam existere soli Deo *Diluuntur objecta.*

competit; ergo. Et id confirmatur ulterius; quia in hac hypothesi entia creata existerent necessario, & quidem non solum necessitate quadam consequente; sed omnino absoluta, & antecedente; nam ideo Deus necessitate absoluta existit, quia ejus existentia non distinguitur ab essentia: igitur etiam, si id in rebus creatis obtineat, eæ existunt necessitate absoluta.

℞. *a. M.* si &c. per suam essentiam *formaliter*, *c. M.* per suam essentiam etiam *caussaliter n. M. d. m.* sed per suam essentiam *tam formaliter*, *quam caussaliter* existere soli Deo competit, *c. m. solum formaliter*, *n. m. & con.* Entia creata non habent quidem formam existendi a se distinctam, egent tamen actione caussæ producentis, ut hanc formam acquiram, id est, ut existant: pendent igitur a Deo in eo, ut producantur, atque adeo existentiam caussalem non habent sibi internam, neque per suam essentiam *caussaliter* existunt; ubi tamen a Deo producta fuerint, obtinent formam existendi a sua essentia actuali non distinctam; atque adeo per suas essentias *formaliter* existunt. (conf. §. 52. sch. 2.) Contra vero Deus tam *caussaliter*, quam *formaliter* per suam essentiam existit; tum quia non existit per formam a sua essentia actuali distinctam, in quo cum quovis ente creato convenit; tum quia non eget actione caussæ alterius, ut hanc formam acquirat, eam enim sibi ipsi dat, non quidem hoc sensu, quod se ipsum produxerit, sed quod non sit ab alio, verum a semetipso, quodque ipsa ejus possibilitas existentiam determinet (§. 52. cor. 1. & sch. 1.), in quo summum consistit Deum inter, ac entia creata discrimen (§. citat. coroll 2.).

Ad confirmationem ulteriorem ajo, entia crea-

ta in hac hypothesi existere quidem necessario necessitate aliqua *consequente*, non item *antecedente*. Cum enim entia creata non acquirant formam existendi sibi internam, nisi ex hypothesi, quod sint producta, tota necessitas, qua existunt, consequitur hanc hypothesin contingentem, quod sint producta, nititurque in principio certitudinis, vi cujus quodlibet, dum est, necessario est. Atque hanc necessitatem ipsi quoque adversarii posita licet distincta existentia admittere coguntur.

In paritate ad extremum adducta falsum est quod in antecedente dicitur: ratio enim, cur Deus necessitate absoluta existat, nequaquam in eo ponitur, quod ejus existentia ab essentia actuali non reipsa distinguatur, sed in eo, quod existentia ipsius per solam possibilitatem determinetur, sive quod in ejus essentia possibili contineatur ratio sufficiens ipsius existentiæ: inde nimirum sequitur, ut Deus eadem necessitate absoluta, qua independenter ab omni alio ente possibilis est, etiam existat.

2.) Si existentia ab essentia actuali realiter non distingueretur, tunc essentia entis creati esset semper, & necessario sua existentia; sed hoc absurdum est; rursus enim inveheret necessitatem aliquam antecedentem: ergo.

℞. *d. M.* si &c. tunc essentia *actualis* entis creati esset semper, & necessario sua existentia, *c. M.* essentia *nude possibilis n. M.* sic *a. m. n. con.* Cum essentia hoc ipso solum, quod sit producta, jam sit existens, necesse omnino est, ut essentia actualis semper sit sua existentia, quia tamen essentia non efficitur producta, sive actualis nisi per actionem caussæ producentis, eadem essentia ante hanc actionem in statu nudæ possibilitatis considerata nondum est sua existen-

tia; necessitas igitur, qua essentia necessario est sua existentia, consequitur hypothesin contingentem quod sit producta, & nullo pacto antecedens, seu absoluta est. Idem esto judicium de hac enuntiatione: *essentia entis creati est existens;* vera siquidem est, si essentia ponatur producta: falsa autem, si essentia nude possibilis intelligatur.

3.) Essentia actualis est indifferens ad accipiendam existentiam, sed quod est indifferens ad alterum, realiter ab eo distinguitur; ergo. Hanc porro indifferentiam physicam esse hac nituntur ratione ostendere; essentia actualis perficitur per existentiam, sicut quævis potentia passiva per suum actum, sed quævis potentia passiva est physice indifferens ad suum actum: ergo etiam essentia actualis est physice indifferens ad existentiam.

℞. *d. M.* Essentia actualis est *logice* indifferens ad accipiendam existentiam, *c. M.* est *physice* indifferens *n. M.* sic *d. m. n. con.* Duplicem statuunt philosophi indifferentiam unius ad alterum; *physicam*, quæ tum habetur, cum aliquid enti jam existenti accedere potest, ut *doctrina homini*, *rotunditas marmori*, & hæc indifferentia, ut per se clarum est, arguit distinctionem realem; unde quia homo physice indifferens est ad doctrinam, marmor ad rotunditatem, homo a doctrina, marmor a rotunditate realiter distinguuntur. Deinde *logicam*, quæ tum datur, quando unum sine alio, ad quod indifferens esse dicitur, cogitari quidem, non tamen reapse existere potest; *sic vis sentiendi in homine* absque *vi ratiocinandi* cogitari quidem, non tamen existere potest, & hæc indifferentia, ut rursus patet, arguit distintionem duntaxat rationis. Jam vero essentia actualis nunquam potest esse *physice* indifferens ad existentiam: cum enim essentia hoc ipso so-

lum, quod sit producta, jam existat, fieri absolute non potest, ut vel essentia actualis unquam sit absque existentia, vel hæc ipsi realiter accedat. Quum tamen essentia actualis sine existentia saltem per abstractionem cogitari possit, ea recte dicitur ad hanc *logice* indifferens esse, ac quod inde fluit, dari inter ipsas distinctionem rationis.

Ad prob. rursus *d. M.* essentia actualis perficitur per existentiam, sicut quævis potentia passiva *metaphysica* per suum actum *metaphysicum*, *c. M.* sicut quævis potentia passiva *physica* per suum actum *physicum*, *n. M.* sic *d. M. n. con.* Per *actum* hic intelligunt omne id, quod alterum quacumque ratione perficit; illud vero, quod ita perficitur, ajunt esse in *potentia passiva* ad actum. Jam vero fieri potest, ut subjectum aliquod præexistens per actum supervenientem, adeoque realiter a se distinctum perficiatur, ac physice determinetur ad certum modum existendi, tumque actus hic erit *physicus*, & subjectum perficiendum in potentia passiva *physica* ad hunc actum physicum realiter a se distinctum: sic se habet *homo ad eruditionem*, *marmor ad rotunditatem*. Potest deinde etiam fieri, ut aliquod subjectum nostra solum cogitatione ab alio perficiatur, idque tum contingit, cum actus velut forma interna subjectum, quod quidem sine illa concipi, non tamen existere potest, suo modo perficit, ac novam ei denominationem tribuit: talis actus dici solet *metaphysicus*, & subjectum perficiendum est in potentia passiva *metaphysica* ad hunc actum metaphysicum a se non quidem realiter, sed tamen cogitatione nostra distinctum: ita se habet sphæra ad rotunditatem. Si recolamus ea, quæ in logica de concretis dicta sunt (§. 71.), facile patebit in omni concreto

physico formam esse id genus actum physicum, in metaphysico vero metaphysicum. Cum igitur, ut ex conclusionis probatione patet, essentia exsistens sit concretum metaphysicum, consequens est, ut existentia sit actus metaphysicus ab essentia actuali nostra duntaxat ratione distinctus.

4.) Illa, quibus conveniunt prædicata contradictoria, realiter inter se dinstinguuntur; sed essentiæ, & existentiæ conveniunt prædicata contradictoria: ergo. *m. p.* essentia est æterna, necessaria, & immutabilis, existentia vero non est æterna, nec necessaria, nec immutabilis; sed hæc sunt prædicata contradictoria: ergo essentiæ, & existentiæ conveniunt prædicata contradictoria.

℞. *c. M. d. m.* sed essentiæ nude possibili, & existentiæ conveniunt prædicata contradictoria *c. m.* essentiæ actuali, & existentiæ, *n. m. d. con.* ergo essentia nude possibilis, & existentia realiter distinguuntur, *c. con.* essentia actualis, & existentia, *n. con.* Idem serviet ad probationem responsum. Nempe si essentia nude possibilis consideretur, ea omnino necessaria, æterna, ac immutabilis est, ut alio loco ex proposito ostendam; at vero si essentia jam existens, sive actualis spectetur, ea nequaquam necessaria, æterna, aut immutabilis est; quævis enim essentia, entis nimirum creati, prorsus contingenter existit. Essentiæ igitur, & existentiæ in eodem statu acceptæ prædicata contradictoria haud competunt, sed quidquid de una dicitur, id de altera quoque affirmari potest; quare nulla omnino ratio est, ut putentur realiter distinctæ. Quo tamen sensu asseram, essentiam nude possibilem ab existentia realiter distingui, statim patebit, quodsi enim sic arguas: essentia nude possibililis distinguitur ab existentia; sed es-

sen-

sentia nude possibilis est eadem cum essentia actuali: igitur etiam essentia actualis distinguitur ab existentia.

℞. *d. M.* essentia nude possibilis distinguitur *quoad statum* ab existentia, *c. M. quoad rem*, *n. M. d. m.* sed essentia nude possibilis est eadem *quoad rem* cum essentia actuali, *c. m.* est eadem *quoad statum n. m. & con.* Idem prorsus ens, quod antea fuit in statu nudæ possibilitatis, deinde post sui productionem in statu actuali existit, unde eadem quoad rem essentia nunc actualis est, quæ prius fuit nude possibilis; sed status ejusdem essentiæ jam non est idem, status namque actualitatis reapse differt a statu nudæ possibilitatis: quemadmodum architectus ædificium constituit idem in re cum illo, quod antea mente conceperat, cujus tamen status postea multum diversus est ab eo, quem ante in idea solum ipsius habuit. Quare tametsi essentia nude possibilis diversa sit ab existentia, non est tamen consequens, ut etiam essentia actualis ab eadem existentia realiter differat; cum enim ea diversitas ex diversitate statum oriatur, hac sublata & illam tolli necesse est. Ex his porro clarius intelligi potest, quomodo, quod supra dictum est, in essentiam nude possibilem, & existentiam prædicata contradictoria convenire queant, ea enim prædicata non ad rem ipsam, sed ad statum duntaxat pertinent; status quippe possibilitatis est æternus, necessarius, & immutabilis, quia possibilitas rerum numquam incepit, numquam desinet: status vero actualitatis non est æternus, nec necessarius, nec immutabilis; omnis enim res ut existens, præter ens necessarium, sive Deum, & initium habuit, & finem existendi habere potest.

CAPUT III.

De Attributis, Modis, Relatione, Nexu, & Statu Entium.

Quid attributa, & modi?

LVI. Affectiones in ente præter essentiam insunt (§. 49.): igitur ratione sufficiente nequaquam destituuntur (§. 21.). Jam vero hæc ratio sufficiens vel in ipsa essentia entis continetur, vel non; si illud: affectiones eæ compellantur *attributa*; si hoc; tum rursus ratio sufficiens vel est interna, vel externa (§. 19.); inde in hoc casu oriuntur *modi proprii*: in priore *modi analogici*: *ita hominis attributum est capacitas eruditionis consequendæ; modus proprius eruditio obtenta; analogicus volitio libera.*

Coroll. 1. Omnia igitur, quæ in ente insunt, vel sunt essentialia, vel attributa, vel modi utriusque generis.

Coroll. 2. Posita essentia ponuntur quoque attributa (§. 22.): igitur attributa inexuperabili nexu cum essentia copulantur.

Coroll. 3. Modi tam proprii, quam analogici salva entis essentia abesse possunt, hosque, uti & attributa, esse determinationes entis patet ex §. 49. cor.

Schol. Analoga modorum, seu modos analogicos eas appellamus affectiones entium, quæ neque cum attributis, neque cum modis in omnibus conveniunt, nec vero etiam discrepant. Nimirum ab attributis differunt, quod posita essentia non necessario ponantur, sed sint ad instar modorum contingentes; a modis autem discernuntur, quod non agnoscant rationem sufficientem externam, sed ipsi enti, in quo insunt, inter-

nam, quam rem cum attributis communem habet: id genus affectiones sunt liberæ hominum volitiones, & nolitiones.

LVII. *Possibilitas modorum ad entis attributa referenda est.* Ratio sufficiens, quæ uti que aliqua esse debet, cur modi in ente inesse possint, est vel in modis ipsis, vel in attributis vel in essentialibus, cum præterea nihil sit in ente (§. præc. cor. 1.); sed in modis non est, secus existentia modorum prior esset eorum possibilitate: ergo ea vel in attributis, vel in essentia continetur; sed utrum horum sit, semper ultimo ad essentiam reditur: ratio igitur sufficiens possibilitatis modorum latet in essentia; atqui id, cujus ratio sufficiens in essentia continetur, est attributum (§. præc.): ergo possibilitas modorum ad entis attributa referenda est. Possibilitas modorum est attributum.

SCHOL. Sic homo, ut eruditus: lapis, ut calidus fiat, per essentiam suam capax est. Atque inde patet, quid sit *dispositio naturalis*, quam entibus tribuimus; cum nimirum ens per essentiam suam aptum est ad aliquem modum recipiendum, dicimus illud ad eum modum esse *naturaliter dispositum*. Porro me non monente patet, modum, qui essentiæ entis repugnat, in eodem inesse nullo pacto posse, ac proinde nullum ens per suam essentiam aptum esse, ut admittat in se modum, qui vel cum essentia, vel cum attributis pugnet.

LVIII. Determinationes, quæ enti conveniunt, eidem vel in se, & absolute spectato, vel in comparatione duntaxat ad alia competunt: illæ sunt *internæ*, hæ *externæ*: & nominatim *relationes* dicuntur; *ut esse patrem, vel filium, ternarium esse subduplum senarii, majorem binario, minorem quaternario*. Quid determinatio interna & externa, seu relatio?

COROLL. Essentialia igitur, attributa, & modi tam proprii, quam analogici sunt deter-

minationes entis internæ (§ 56. cor. 13.).

Quæ relationis partes? LIX. Entia, quæ inter se comparantur, *relata*, idque, quod refertur ad alterum, *subjectum relationis:* hoc vero *terminus relationis:* illud denique, quo efficit, ut unum ad alterum referri possit, *fundamentum relationis*, sive *ratio fundandi* appellatur. Quodsi in utroque ratio insit, ob quam ad sese mutuo referri queant, *correlata* audiunt.

Schol. Correlata sunt exempli gratia *creator* & *creatura*. Si primum creator ut subjectum referatur ad creaturam velut terminum, fundamentum erit largitio existentiæ per actum creationis; propterea siquidem Deus dicitur creator, quia entibus per creationem existentiam contulit. Si deinde creatura referatur ad creatorem, fundamentum præbebit adeptio exsistentiæ per creationem; ideo namque res dicuntur creaturæ, quia a Deo per creationem existentiam consecutæ sunt. Porro diversa sunt relationum genera, de quibus ordine deinceps agam.

Quid entium nexus, LX. *Connexa* sunt, quorum uni competit determinatio sine altero non possibilis; illudque, quod hanc determinationem habet, ab alio *dependere* dicitur: ita *creator*, & *creatura connexa sunt*, *hæcque ab illo dependet*.

& quotuplex? Coroll. Cum determinationes entium vel internæ, vel externæ sint (§. 58.), erit quoque nexus entium vel internus, vel externus: quando hic, quando ille, per se patet.

Quid & quotuplex status? LXI. *Status* entis est collectio omnium determinationum eidem quocumque modo convenientium, estque rursus ob rationem paulo ante redditam vel *internus*, vel *externus*.

Coroll. Modi tam proprii, quam analogici ad statum internum: relationes vero ad statum entis externum pertinet (conf. §. 58.).

CAPUT IV.

De Diversis Relationum Generibus.

LXII. *Mutuo sibi substitui possunt* ea, quorum uno in locum alterius posito omnia manent sicut ante; quæ sibi mutuo substitui possunt, *eadem:* quæ non, *diversa* vocantur. *Sic globus ferreus duarum librarum in locum globi plumbei duarum pariter librarum, ratione ponderis habita, substitui, potest.* Quæ eadem, & diversa?

Schol. „ Quodsi igitur, ait Bohemius, de „ uno tot formaveris propositiones, quot „ prædicata de eo tamquam subjecto enunciabilia sunt: tum quatenus alterum cum „ priori idem est, eatenus alterum potest „ in his propositionibus tamquam subjectum loco prioris subjecti substitui, salva veritate, ut nempe, quæ affirmativæ „ fuerunt, maneant affirmativæ, quæ negativæ, maneant negativæ, adeoque ut „ nihil adsit, ex quo videas factam esse „ mutationem; quatenus vero alterum a „ priori diversum est, eatenus in una, „ vel aliquot propositionibus fieri nequit „ hæc substitutio salva veritate. " *Ont. s. 1. c. 6. §. 210. sch.*

LXIII. Eadem *genere* sunt, quæ quoad determinationes *genericas*; eadem *specie*, quæ quoad determinationes *specificas*: eadem *numero*, quæ quoad omnes determinationes hoc præcise individuum constituentes, seu quoad ipsum hoc *esse* sibi substitui possunt. Inde facile intelligitur, quæ *genere*, *specie*, aut *numero* diversa sint. Quæ eadem genere specie, ac numero?

Schol. Ita eadem sunt genere, *homo*, & *bellua*; specie *Socrates* & *Plato*; numero *Plato* idem *secum ipso*; omne nempe in-

dividuum idem numero est secum ipso, nec potest esse aliud, quod ipsum hoc *esse* commune habeat. Ab opposito diversa sunt; & quidem genere *homo*, & *lapis*, specie *Alexander*, ac ejus *Bucephalus*; numero omnia individua ejusdem speciei, ut *Socrates*, *Plato*, *Aristoteles*, *Cicero*. Sed tamen in his ipsis individuis semper fere sunt aliquæ determinationes individuales in uno, quæ non sunt in altero, quo efficitur, ut non solo in numero differant; *solo* quippe numero diversa dicuntur, in quibus præter externam fortasse loci, aut temporis relationem, nullum omnino aliud discrimen assignari potest, quam quod numerum faciant, sintque adeo plura, non unum; sic solo numero differrent plures globi eburnei perfectissime similes, & æquales, nullaque alia re differentes, quam quod plures sint, non unus. Verum acris inter philosophos agitatur controversia, utrum plura solo numero diversa existere possint: de qua, quid sentiendum sit, sub hujus capitis finem dispiciemus; necesse enim est, ut antea de æqualitate, & similitudine entium pauca dicam.

Quid identitas, & distinctio?

LXIV. Forma concreti *idem* (§. 71. log.) in abstracto considerata *identitas*: forma autem concreti *diversum distinctio* nuncupari solet: est igitur *identitas*, aut *distinctio* ea entium affectio, qua fit, ut eadem, vel diversa sint.

Coroll. Ergo identitas pariter, uti & distinctio est vel generica, vel specifica, vel numerica.

Quæ earumdem species?

LXV. Rursus tam identitas, quam distinctio vel *realis* est, vel *rationis*, seu *formalis*. Inter ea, quæ nemine cogitante actu, & in se diversa sunt, *distinctio realis*; *ut inter Platonem*, & *Socratem*; inter ea, quæ

in se unum idemque sunt, sub diversis tamen conceptibus cogitari possunt, *identitas realis*, & *distinctio formalis*; *ut inter vim sentiendi*, & *ratiocinandi in homine*: inter ea denique, quæ ita sunt eadem, ut neque per diversam ideam repræsentari queant, *identitas rationis* intercedit; *ut inter hominem*, & *animal ratione præditum*.

LXVI. Porro, quæ realiter distincta sunt, eorum unumquodvis sine altero existere potest, vel non; si illud: distinctio realis nominatim dicitur *essentialis*, *qualis est inter animum*, & *corpus*, si hoc: *non essentialis*, quæ iterum subdividi debet; vel enim unum sine altero existere non potest propterea, quod sit alterius pars, sive constitutivum, vel quod sit illius modus: in priori casu distinctio realis *inadæquata* oritur, *qualis est inter brachium*, & *corpus humanum*; in posteriori *accidentalis*, seu *modulis*, *quæ est inter marmor*, & *ejus rotunditatem*.

Schol. Cum distinctio inadæquata necessario involvat identitatem pariter inadæquatam, ut per se patet, necesse est, ut opposita ratione identitas quoque in *adæquatam*, & *inadæquatam* distribuatur; sic nempe inter totum & omnes partes simul sumtas datur identitas adæquata, inter totum vero, & quamvis ejus partem inadæquata. Alia præterea identitatis distributio hic negligi non debet; dicimus vulgo ens perseverare *idem*, tametsi aliis, & aliis rebus succedentibus præter formam externam nihil amplius de eo supersit, modo ea successio continenter fiat, & nostris sensibus subducatur; sic idem putamus plantæ, aut animalis corpus hodie esse, quod annos ante aliquot fuit; sic quoque eumdem hodie, qui olim, Danubium præter Viennam defluere dicimus; hæc tamen proprie vera

esse non possunt, constatque illud Heracliti pronunciatum; *neminem bis posse in eundem fluvium descendere*. Identitas isthæc *moralis* appellari poterit, pendet enim a morali hominum æstimatione; quæ vero eidem opponitur, *physica*, seu ut aliquibus placet, *metaphysica* dicenda est, habeturque in ente; cujus essentialia invariata persistunt, quomodo anima nostra in perpetuum eadem perseverabit.

Quæ disparata, & opposita?

LXVII. Diversa vel sunt *disparata*, cum positio unius non involvit negationem alterius; *ut pietas, & eruditio*: vel *opposita*, cum posito uno alterum tollitur: hæc rursus duplicis sunt generis: nonnumquam positio unius involvit negationem alterius ita, ut vicissim negatio unius alterius positionem includat, tumque dicuntur *contradictoria*, ut *possibile, & impossibile, lux & tenebræ*: alias unius quidem positio postulat negationem alterius, non tamen vicissim negatio unius positionem alterius, ut *amor, & odium*: & *contraria* appellantur.

Coroll. 1. Disparata possunt simul consistere in eodem subjecto; non item opposita, quæ ad idem objectum tendunt.

Coroll. 2. Utrumque contradictorium nequit ab eodem subjecto abesse, potest autem utrumque contrarium. (conf. §. 156. schol. *ll.* 3. & 4. log.).

Schol. Cum privatio sit mera absentia realitatis in subjecto capaci (§. 44.), ea involvit negationem realitatis, atque ideo etiam negatio privationis realitatem includit. Inde vero consequens est, ut privatio, & realitas contradictorie opponantur, *ut visus, & cæcitas*: quare *privative* opposita, sic enim nonnulli loquuntur, novam oppositionis speciem non constituunt. Addunt hoc loco etiam oppositionem *re-*

lativam, quæ in relatis, vel correlatis, quorum unum nequit esse alterum, conspicua est, *ut inter patrem & filium*, quæ opinio si obtineat, non erit ratio, cur non omnia disparata inter opposita referantur.

LXVIII. *Quantitas*, seu *magnitudo* est multorum (§. 47.), quæ sunt eadem (§. 62.), collectio; hanc *mensurare* non est aliud, quam eorum unum assumere, & quoties in reliquis contineatur, inquirere, proptereaque unum illud *mensura* appellatur. Quid quantitas?

Coroll. 1. Multa simul collecta sub ea duntaxat ratione, sub qua sunt eadem, quantitatem constituunt.

Coroll. 2. Quantitas sine assumta unitate intelligi non potest.

Schol. Non est hic sermo de magnitudine spatii, quod corpus quodpiam occupat, quæque *magnitudo extensionis*, seu *volumen* proprie vocatur; sed de magnitudine corporis, sive massa, quæ aliud non est, ac materiæ sub certo volumine contentæ multitudo, unde facile intelligitur, quid *magnum*, aut *parvum* sit.

LXIX. Quantitas vel finita est, vel infinita (§. 40. cor. 2.); in illa, cum habet limites, sciri potest quoties id, quod pro mensura accipitur, contineatur: in hac vero ob absentiam limitum istud definiri nequit; quare illa *mensurabilis* est; hæc non, ideoque *immensa* dici debet. Quando mensurabilis?

LXX. *Quantitas, seu magnitudo est determinatio entis interna*. Primum enim, quia enti revera convenit, determinatio est (§. 39.); deinde cum sit multitudo plurium eorumdem, enti, quamprimum illud ponitur, ante omnem cum aliis comparationem jam convenit: igitur hæc determinatio interna quoque est (§. 58.): ergo quantitas est determinatio entis interna. Quantitas est determinatio interna.

Coroll. Quantitas igitur est determinatio entis interna, quæ dari quidem, sed non intelligi sine alio assumto potest, *ut magnitudo diametri in sphera*: hæc est definitio quantitatis a Wolfio allata.

Quid qualitas? LXXI. *Qualitas* est determinatio entis interna, quæ sine alio assumto & dari, & intelligi potest, *ut doctrina in homine, rotunditas in marmore*.

Coroll. 1. Determinationes entis internæ (§. 58.) vel qualitates sunt, vel quantitates.

Coroll. 2. Cum essentialia, attributa, & modi sint internæ entis determinationes (§. cit. cor.), & sine alio assumto intelligi possint, ut per se notum est, ea ad qualitates referri debent.

Quid gradus? LXXII. Etsi qualitas non est quantitas, potest tamen magnitudo quæpiam in ea cogitari, atque adeo potest etiam eidem cum ratione quantitas tribui. Quantitas qualitatis *gradus* vocatur; cum porro quivis gradus ex aliis minoribus coalescere concipiatur, ille, ultra quem nullus amplius in eadem qualitate cogitari potest, *summus*, vel *ultimus* dicitur, & limitem (§. 40.) qualitatis constituit, ac propterea in qualitate infinita non existit.

Coroll. Igitur enim gradus dari quidem in qualitate, sed non intelligi sine alio assumto potest (§. 70. cor.).

Schol. Nimirum sicut pes Viennensis sine aliquo alio assumto intelligi nequit: ita neque gradum caloris in corpore quopiam existentem explicare possum, nisi assumto aliquo alio caloris gradu jam noto. Ceterum gradus vulgo dicitur *quantitas intensionis*, ut distinguatur a *quantitate extensionis*, cujus limes figuram constituit; sed de hoc infra.

Quid æqualitas, LXXIII. Entia, quæ ratione quantitatis

eadem sunt, *æqualia, ut duo globi ejusdem diametri;* quæ vero ea sub ratione diversa sunt, *inæqualia* vocantur: *ut duo globi diversarum diametrorum. Æqualitas* proinde abstracte cogitata recte dicitur identitas quantitatum, uti & *inæqualitas* diversitas quantitatum. & inæqualitas?

LXXIV. Entia, quæ eadem sunt ratione determinationum, quæ non sunt quantitates, *similia* audiunt: quia porro determinationes non quantitates vel internæ sunt, vel externæ (§§. 58. 70. 71.), etiam similia sunt vel interne, vel externe talia. *Similitudo interna* est identitas qualitatum, *ut rotunditas in duobus globis; similitudo externa* vero identitas relationum, *qualis datur in duobus fratribus ad communem parentem relatis.* Facile patet ab opposito *dissimilitudinem* constitui in diversitate determinationum non quantitatum, eamque pariter aut *internam*, aut *externam* esse. Quid similitudo & dissimilitudo,

Coroll. 1. Qualitates entis sunt essentialia, & quæ ex his profluunt, attributa, ac modi (§. 71. cor. 2.): igitur similitudo interna rursus duplex est, una ratione essentialium, & attributorum, quæ *essentialis:* altera ratione modorum, quæ *accidentalis* appellatur. & quotuplex?

Coroll. 2. Ex adhuc dictis infertur quoque, ea, quæ similia sunt, posse esse inæqualia, *ut duo globi diversarum diametrorum:* & quæ æqualia sunt, posse esse dissimilia, *ut quadratum æquale triangulo.*

LXXV. *Quæ sub aliqua ratione eadem sunt cum uno tertio, sunt quoque sub ea ratione eadem inter se.* Sit *a* sub aliqua ratione idem cum *c:* poterit ergo sub ea ratione *a* substitui pro *c:* (§. 62.) Sit jam porro *b*, quoque sub ea ratione idem cum *c:* poterit igitur & *b* sub ea ratione substitui pro *c:* ex his vero manifeste sequitur, etiam *b* sub ea ratione posse substitui pro *a*, aut vicissim *a* pro *b:* ergo *a*, & *b* sub ea ratione sunt eadem. Eadem cum uno tertio sunt eadem inter se.

COROLL. 1. Sit hæc ratio quantitas, sequitur ergo; quæ sunt æqualia uni tertio, sunt æqualia inter se, & æqualia æqualibus sunt sibi ipsis æqualia.

COROLL. 2. Sit hæc ratio qualitas, vel relatio; sequitur: quæ sunt similia uni tertio, etiam sunt similia inter se; & similia similibus sunt sibi ipsis similia.

COROLL. 3. Patet igitur veritas axiomatum, quæ pro construendis ratiocinis sine probatione sumsimus (§. 126. log.).

Quid principium indiscernibilium? SCHOL. Ordo jam postulat, ut fidem datam liberem, quidque de ea, quam supra (§. 63. sch.) attigi, controversia sentiendum sit, paucis doceam. Non posse duo perfecte similia, soloque numero diversa existere sententia est, quæ jam olim teste Tullio multis ex Stoicorum familia placuit, sic enim ad Lucullum ait: „ omnia dicis sui „ generis esse nihil esse idem, quod sit „ aliud. Stoicum est quidem, nec admo„ dum credibile, nullum esse pillum omni„ bus rebus talem, qualis sit pilus alius, „ nullum granum. Hæc refelli possunt. Sed „ pugnare nolo". Opinationem hanc prope jam emortuam suscitavit Leibnitius, confidenterque pronunciavit: *fieri non posse, ut duo individua solo numero differentia in hoc mundo existant.* Enunciatum hoc principium identitatis indiscernibilium vocavit, illudque legitima prorsus consecutione ex principio rationis sufficientis profluere opinatus est. Leibnitium mira consensione sequuntur Wolfius, Cantius, Bulfingerus, Hanschius, Baumeisterus, Boehmius, Winklerus, Baumgartenus, aliique, qui illius dogmata adorant. Stant ex adverso, veritatemque principii negant philosophorum plurimi, nec minus illustres, Newtonus, Clarkius, Boscovichius, Scherferus, Mako,

Qq. acad. l. 4. c. 26.

Recueil de diver. piéc. t. 1. Ecrit. 4. & 5.

aliique innumeri, quibus accenseri debet ex parte Dariesius, qui enunciationem eam ita restringit, ut omnino putet plura entia quoad determinationes internas perfectæ similia non modo posse, verum & actu existere, non tamen posse eadem in determinationibus quoque externis similiter convenire. Hi videntur veritatem præ ceteris assecuti esse. *Monad. gen. s. 3. c. 2. §. 4. sch.*

LXXVI. *Duo individua perfecte similia, ac solo numero diversa possunt existere.* Quæ nec interne, nec externe repugnant, illa certissime existere possunt: sed duo individua perfecte similia, ac solo numero diversa nec interne, nec externe repugnant: non primum; quia duo talia individua, seu singulatim, seu simul sumantur, contradictionem non involvunt, ut optime ipse perspexit Leibnitius: quare aperte fatetur ea in re non esse impossibilitatem absolutam: non alterum: tum quia internam possibilitatem comitatur externa (§. 36. cor. 2. & 3.); tum quia eorum procreatio nullo pacto pugnat cum perfectionibus divinis, quod clarius ex refutatione rationum ab adversariis allatarum patebit: ergo duo individua perfecte similia, ac solo numero diversa existere possunt. Principium istud sustineri nequit. *L. cit. écrit 5. §. 25.*

SCHOL. Examinemus jam adversæ partis momenta: Argumenta Leibnitii huc fere reducuntur. Productionem duorum perfecte similium repugnare sapientiæ divinæ; nulla enim ratio sufficiens foret, cur unum potius sit in loco *a*, quam *b*, & alterum in loco *b* potius, quam *a*; ea quippe ratio non esset in ipsis, cum sint perfecte similia: neque in locis, atque ideo Deum sine ratione sufficiente unum huc potius, quam illuc collocaturum. Idem multis urget Boehmius. Deinde ad experientiam provocat, aitque numquam omnino ex omnibus, quæ sub sensus cadunt, corporibus, ne duo qui- Refelluntur momenta adversæ partis. *L. c. §§. 21. 25. Cosmo. trans. c. 1. §. 530.*

dem folia in amplissima silva, aut duas aquæ guttulas microscopio inspectas, perfecte similia deprehendi.

L. cit. 5. Verum in promptu est responsum. Imprimis 231. generatim ratio sufficiens, cur ens sit in hoc loco, nec in ente ipso, nec in loco esse potest, sed in collocante quæri debet, a summa igitur Dei libertate, plenoque in res omnes dominio penderet, utrum ex duobus perfecte similibus, siqua procrearentur, hoc potius, quam alio loco consistere oporteat. Universim Deum rationes sufficientes in rebus ipsis fundatas nec sequi, nec salva libertate sequi posse alias opportunius demonstrabitur. Id tamen hic præterire nequeo; ex mente Leibnitii non est impossibilitas absoluta in duobus perfecte similibus, quod superius innui; similiter Boehmius asserit, abstrahendo a principio rationis sufficientis in se possibile esse, *ut duo eadem prorsus existant:* inde vero prona hæc fluit consecutio: ergo in se possibilia sunt duo vel plura individua perfecte similia. Cum igitur Deus aliquid procreat, unum simile ex pluribus adæquate similibus eligit; quæ jam vero hujus rei ratio sufficiens? Novi quidem istud Leibnitii menti quam maxime adversari, verum non, quod ille sentit, sed quod ex ipsius sensis profluit, hic attuli. Quod deinde ad experientiam attinet, ea nullam habet vim, cum de possibilitate agitur; neque enim omnia, quæ possibilia sunt, existunt. Ostendam tamen in cosmologia, tanta corporum sensibilium diversitate nequaquam evinci dissimilitudinem quoque elementorum, ex quibus eadem coalescunt.

Ontolog. §. 169. 2.) Baumeisterus sic arguit: „ si darentur duo „ individua, quorum neutrum ab altero ul- „ la ratione differre, tunc illa duo indivi- „ dua essent unum, idemque, adeoque u-

„ num, idemque bis existere fingeretur. „ Cum vero unum, idemque bis existere „ contra sensum communem sit, intelligitur „ fieri non posse, ut duo dentur individua, „ quæ in omnibus ita sint similia, ut ab „ altero alterum discerni nequeat “.

At vero consecutionem hanc ipse negat Leibnitius: „ fateor, quodsi duæ res perfecte „ indiscernibiles existerent, illas fore duas: „ verum hypothesis falsa est, & contraria „ magno principio rationis (sufficientis)“. Nimirum si duo existerent perfecte similia, ea quidem essent unius, ejusdemque speciei, non autem unum numero, quæ duo a Baumeistero confunduntur; nam qui ponit duo individua perfecte similia, non ponit in unoquoque determinationes quoad entitatem suam easdem, sed similes, & quoad speciem easdem. Certe sicut in rebus inadæquate similibus non insunt aliquæ determinationes numero eædem; nam secus & hæ bis existerent; ita neque in rebus adæquate similibus forent determinationes numero eædem. Bamueisterus igitur & a mente Leibnitii aberravit, & in paralogismum incidit. *L. cit. §. 29.*

3.) Audiamus quoque Winklerum: „ ex perfectæ similitudinis notione intelligimus, „ duo individua, si omnino similia sint, „ neque possibilitate, neque existentia in- „ ter se differre posse. Ita patet duorum „ perfecte similium, si existere ea velimus, „ non nisi unam eamdemque esse posse e- „ xistentiam “. Huic argumento acriter se opponit Boehmius: „ conceditur ipsam il- „ lam ideam, quæ uni respondet, respon- „ dere etiam alteri; negatur vero, unum „ esse ipsum alterum “. Nempe ex eo, quod nos nec in possibilitate, nec in existentia duorum perfecte similium ullum discrimen deprehendamus, atque adeo una *Ontolog. §. 115.* *Cosmol. transc. c. 1. §. 330. not. 1.*

idea ambo repræsentare possimus, non sequitur ea in se esse unum, sicut tametsi unam tantum habeamus ideam vis sentienti, ac ratiocinandi, quæ in unoquoque inest homine, reapse tamen, & in se tot existunt distinctæ vires, quot sunt homines. Et ratio ulterior est: quia licet non in duobus perfecte similibus nullum discrimen agnoscamus, erit tamen in se semper aliquod, idque ab infinita saltem intelligentia perspici poterit, ipsum nimirum *hoc esse*, quod in uno inest, & non in altero, ac per quod unum non est alterum.

CAPUT V.

De Ordine, Veritate, ac Perfectione.

Quid Ordo, & confusio? LXXVII. Unum, quod ex pluribus secundum eamdem rationem juxta se collocatis, vel se consequentibus coalescit, *ordinatum*; ejus autem abstractum *ordo*, qui proinde aliud non est, quam similitudo quædam elucens in modo, quo plura juxta se collocantur, aut se invicem consequuntur; plura denique illa *ordinabilia* dicnntur. In casu opposito habetur unum *inordinatum*, seu *confusum*, & *inordinatio*, vel *confusio* consistens in dissimilitudine rationis, qua plura conjunguntur: *ita in bibliotheca adest ordo, cum libri ratione argumenti, linguæ, ætatis, formæve externæ disponuntur; confusio vero, si promiscuo, prout in manus venerint, reponantur.*

Coroll. Identitas aut diversitas ordinis non pendet ab identitate, aut diversitate eorum, quæ conjunguntur; sed ab identitate, aut diversitate rationis, secundum quam consociantur.

LXXVIII. Cum uni ex pluribus coalescenti ordo tribuitur, id eidem præter essentiam tribui manifestum est: igitur ratio sufficiens quædam adsit, oportet (§. 21.). Propositio enuncians, quid huic rationi convenienter fieri debeat, *regula ordinis* appellatur: *sic identitas argumenti est ratio sufficiens ordinis in libris dispositis, & hæc propositio: libri ejusdem argumenti simul componantur, est regula ordinis.* Quid regula ordinis,

LXXIX. Regula ordinis vel in plures resolvi potest, vel non; illa *simplex*, hæc *composita* audit. Inde vero sequitur ordinem quoquo aut *simplicem* esse, aut *compositum*: *ita hæc propositio: libri ejusdem argumenti, linguæ, & ætatis simul collocentur, est regula composita, quæ si observetur, oritur ordo compositus.* & quotuplex?

LXXX. *Defectus* est determinatio regulæ contraria, isque *verus*, si possit: *apparens*, si non possit vitari. Cum porro diversi ordines diversas sequantur regulas, fieri potest, ut, quod in uno defectum arguit, in altero sit regulæ consentaneum; *sic cum sola argumenti ratio habetur, non est defectus, si variarum linguarum libri simul consocientur: esset vero, si regula & identitatem argumenti, & identitatem linguarum præciperet.* Quid & quotuplex defectus?

Coroll. Potest igitur etiam relate ad easdem res juxta se positas sub alio respectu ordo, sub alio confusio adesse.

LXXXI. *Ordo universalis*, seu *metaphysicus* is est, qui in omnibus hujus universi entibus elucet. Quid ordo metaphysicus?

Schol. Exstare reipsa ordinem quempiam universalem in cosmologia patebit, cum generalem entium mundanorum nexum pluribus persequemur; „ est enim, Tullio teste, ad- „ mirabilis quædam continuatio, seriesque „ rerum, ut aliæ ex aliis nexæ, & omnes *De nat. Deor. l. 1. c. 4.*

„ inter se aptæ, colligatæque videantur."

Quid veritas metaphysica? LXXXII. Quatenus ens omnia habet quæ requiruntur, ut sit hoc duntaxat ens, & nullum aliud, eatenus *metaphysice verum* dicitur: est igitur *veritas metaphysica* convenientia entis cum iis simul sumtis, quæ ipsum constituunt.

Definitio vindicatur? SCHOL. Veritatem generatim convenientiam quampiam cum re aliqua velut norma involvere ex eo colligo, quod hocce prædicatum tam veritati logicæ, quam modali (§. 147. & scho. log.) competat. Porro normam hanc non esse extra ipsum ens quærendam vel inde patet, quod, cum metaphysice de ente in se spectato ratiocinetur, veritas metaphysica eidem sub hac ratione tribuenda sit. Recte igitur veritas metaphysica in convenientia entis cum iis sumptis, quæ ipsum constituunt, reponitur.

Omne ens verum est. LXXXIII. *One ens metaphysice verum est.* Omne ens est hoc ens, & non aliud, atque adeo habet omnia, quæ requiruntur, ut sit hoc, & non aliud: ergo omne ens convenit cum iis simul sumtis, quæ ipsum constituunt; sed hoc est esse metaphysice verum (§. præc.); ergo omne ens metaphysice verum est.

SCHOL. Sed numquid datur falsum aurum? nequaquam; id enim, quod falsum dicis, vel est aurum, vel non; si primum: igitur habet omnia, quæ ad aurum requiruntur, atque adeo verum est; si alterum: igitur non est falsum aurum, sed aliud aliquod metalum, vel mixtum suo tamen in genere verum.

Quid consentire, & dissentire? LXXXIV. Varia, quæ in ente ad idem obtinendum tendunt, *consentire*; quæ autem ad idem non obtinendum tendunt, *dissentire* dicuntur. Duntaxat *non consentire*, aut *non dissentire* est non tendere ad idem obtinendum; neque enim necesse est, ut illud, quod non

tendit ad aliquid obtinendum, tendat ad id non obtinendum.

LXXXV. *Perfectio* est consensus variorum in ente; *imperfectio* vero dissensus variorum in ente; *sic horologium dicimus perfectum, cum varia, quæ in ipso insunt, tendunt ad horas occurate indicandas*. Quid perfectio, & imperfectio?

Schol. Non-consensus non est dissensus (§. 84.): Igitur vere, & proprie imperfectio dici nequit; interea tamen quia per hoc, quod aliquid non consentiat, perfectio excluditur, talis non consensus aliquam saltem imperfectionem involvere videtur: quare optime duce Boehmio vocatur *imperfectio remotiva*, & discriminis gratia ea, quæ superius definita est, *imperfectio contraria*. Porro cum varia consentire volumus, loquimur generatim de omnibus seu realiter, seu solum ratione nostra distinctis, quæ in ente insunt, ut definitio maxime universalis evadat. Quid imperfectio remotiva?

LXXXVI. *Quidquid in ente consentit, est realitas*. Cum omnis determinatio entis vel realitas sit, vel defectus (§. 40. cor. 1.), etiam quidquid in ente consentit, vel realitas est, vel defectus; sed defectus, cum in mero non esse consistat (§. cit.), nequit ad aliquid obtinendum tendere, seu consentire: ergo quidquid in ente consentit, est realitas. Realitas solum consentire,

LXXXVII. *Quidquid in ente dissentit, non est realitas*. Quidquid in ente dissentit, illud ei opponitur, ad quod obtinendum alia in ente varia tendunt; sed illud, ad quod obtinendum varia in ente tendunt, est certissime quæpiam realitas: ergo quidquid in ente ad idem non obtinendum tendit, sive dissentit, opponitur alicui realitati; atqui realitas non opponitur realitati (§. 4.): igitur quidquid in ente dissentit, realitas non est. non vero dissentire potest.

Coroll. Omnis igitur in ente perfectio a

realitatibus: omnis imperfectio a defectibus proficiscitur.

SCHOL. Etiam imperfectionem remotivam a solis defectibus oriri attendenti perspicuum est, nimirum si defectus sit ejus generis, ut tametsi perfectionis absentiam involvat, non tamen reliquarum realitatum consensum impediat, pariet is imperfectionem duntaxat remotivam: *ut si vitrum tubi optici in aliquibus punctis non sit satis politum.* Si contra defectus non modo perfectionem excludat, sed etiam aliarum realitatum consensum impediendo reapse dissentiat imperfectionem gignit contrariam: *ut vitium elateris in horologio.* Porro, quia omnis entium perfectio a realitatibus oritur, fit, ut vulgo quamvis realitatem perfectionem vocemus; sic sapientiam, doctrinam, pietatem hominis perfectiones dicimus; sic realitates, sive attributa divina, potentiam, sapientiam, aliasque perfectiones Dei compellamus, qui usus improbari certe non potest.

Quid perfectio essentialis, & accidentalis?

LXXXVIII. Quæ in ente insunt, ad essentialia, attributa, & modos seu proprios, seu analogicos referuntur (§. 56. cor. 1.); illa semper consentiunt in hoc, ut ens sit hoc potius, hujusque speciei determinatæ ens, quam quovis aliud: inde oritur perfectio *essentialis* cuivis omnino enti communis, quam *olim bonitatem metaphysicam* vocarunt. Consensus vero modorum cum essentialibus, & attributis in unum constituit perfectionem *accidentalem.*

Quid principium, ratio & regula perfectionis?

LXXXIX. Id, ad quod obtinendum varia, quæ in ente sunt, tendunt, *principium perfectionis* dicitur, continetque rationem quæ efficit, quodlibet eorum ita sit, nec aliter, seu, ex qua illa variorum conjunctio intelligi, ac explicari potest. Ratio hæc *ratio determinans perfectionis*, & propositio determi-

nationem eidem consentaneam enuncians *regula perfectionis* audit.

Coroll. Posita itaque perfectione ejus quoque principium, ratio determinans, atque regula ponenda est.

XC. Regula perfectionis *simplex* est, aut *composita*, id est, ex pluribus partialibus, quæ ex diversis perfectionis rationibus, atque adeo ex diversis quoque principiis profluunt, coalescens: in priori casu adest perfectio *simplex*; in posteriori *composita*; *sic in horologio, in quo non solum horæ, sed & minuta, solis, lunæque, ac aliorum planetarum cursus indicatur, perfectio est composita.*

Quid perfectio simplex, & composita?

XCI. Cum regulæ partiales ex diversis rationibus profluant, fieri potest, ut sibi mutuo opponantur, unaque poscat, quod altera prohibet; id si fiat; oritur *regularum collisio*. Cum porro opposita simul obtineri nequeant, eo in casu determinatio alicui regulæ contraria facienda erit, *quæ exceptio a regula perfectionis* audit, ac defectum apparentem caussat (§. 80.): *sic fieri potest, ut nequeant fenestræ ita construi, ut simul & commoditati prospectus, & sufficienti cubilis illuminationi inserviant.*

Quid regularum collisio, & exceptio ab iis facienda?

Schol. Si quod res est, fateamur; cum exceptio a regula perfectionis sit determinatio contra regulam facta ex una parte, tendit ea ad idem non obtinendum, ac ideo dissentit, paritque imperfectionem contrariam: cum vero ex altera parte sit simul determinatio secundum regulam facta, eo sub respectu tendit ad idem obtinendum, adeoque consentit, & gignit perfectionem: oritur igitur perfectio inseparabilis ab imperfectione, atque hæc imperfectio per eamdem regulam inducitur, per quam perfectio obtinetur; at vel ideo cessat esse *vera* imperfectio; ac in *apparentem* solum migrat;

quoniam imperfectio vero sensu dici nequit, quæ in re quidem secundum se considerata deprehenditur, continuo vero disparet, cum res ea ad illam, ad quam pertinet, refertur. Ita, tametsi in oculo humano secundum se spectato imperfectio videri posset, quod minutissima objecta non exhibeat, ea tamen illico evanescit, cum ille ad totum corpus, cujus pars est, cujusque conservationis cum reliquis inservire debet, refertur.

Regulæ Partium subordinantur regulæ totius?

XCII. Ponamus plura perfecta, quæ tamquam partes unum quodpiam perfectum tamquam totum constituant, necesse erit, ut detur ratio determinans, regulaque generalis, ex qua intelligatur, cur partes hujus totius tales sint (§. 89. coroll.). Quia porro etiam partes ponuntur perfectæ, quævis rursus specialem suam rationem, ac regula habebit, quæ omnes generali illi subordinandæ erunt hoc ipso, quod partes, qua perfectæ, constituant totum perfectum. Inde vero colligitur, ex eo, ad quod obtinendum partes in toto tendunt, intelligi, & explicari posse, ad quid obtinendum varia, quæ in quavis parte insunt, speciatim tendere debeant. *Exemplum sume ab oculo humano, horologio, vel tubo optico.*

Quomodo exceptio facienda?

SCHOL. His quoque in casibus frequentes regularum collisiones occurrere posse per se manifestum est. Ut autem id genus exceptiones rite fiant, hæc notasse juverit. Generatim quidem exceptio ita instituenda est, ut imperfectiones, quæ per eam irrepunt, per perfectiones simul ingredientes, quantum fieri potest, compensentur. Tum regula nobilior præferenda ignobiliori, atque ab hac potius ut illa salva persistat, exceptio facienda est: cum igitur regula partis pugnat cum regula totius, illam negligere, hanc conservare oportet; perfectio enim totius nobilior est perfectione partis; sic bra-

chium resecandum est ad vitam conservandam, mercesque in mare projiciendæ ad evitandum naufragium. Oritur hic quidem imperfectio in parte; at quæ a perfectione totius separari nequit, ut exemplo oculi humani supra allato patet; hac enim imperfectione, quod nimirum minima non attingat, ab oculo remota totum corpus redderetur imperfectum. Atque hoc sensu imperfectio partis non modo non reddit totum imperfectum, sed multo magis confert ad perfectionem totius. Nonnumquam denique temperatione quadam ipsa regularum collisio impediri potest, si nimirum id, quod in perfecto obtinendum est, gradus admittat, neglectoque majori minor eligatur; sic cum tubus opticus objecta & clara, & aucta repræsentare debeat, regularum collisio timenda est, si utrumque in altiori gradu expetatur; quo enim majus est augmentum, eo minor est objecti claritudo, at in inferiori quodam gradu & conciliari possunt hæ regulæ, & omnis collisio vitari.

XCIII. *Perfectio est entis, cui tribuitur, qualitas.* Perfectio, cum sit consensus variorum in ente (§. 85.), eidem in se & absolute spectato competit: igitur ea est determinatio entis (§. 39.), & quidem interna (§. 58.). Deinde ob eamdem rationem in ente sine alio assumto & dari & intelligi potest: ergo perfectio est determinatio interna entis, quæ sine alio assumto & dari & intelligi potest; sed id genus determinatio qualitas est (§. 71.): igitur perfectio est entis, cui tribuitur, qualitas. Perfectio est entis qualitas,

COROLL. Igitur perfectio entium, quantitatem quoque seu gradus admittit (§. 72.). admittens quantitatem.

SCHOL. In æstimanda perfectionis quantitate hæc attendenda sunt. Quomodo ea æstimanda?

1.) Cum principium perfectionis gradus ad-

mittit, illud ceteris paribus perfectius est altero, in quo varia ad idem in altiori gradu obtinendum tendunt; ita ceteris paribus mundus, qui in majori gradu manifestat perfectiones divinas, antecellit reliquis, qui eumdem quidem finem sed in inferiori gradu assequuntur.

2.) Quo plenior est variorum consensio, eo major est entis perfectio; illud igitur, ceteris paribus, perfectius habendum est altero, in quo pauciores deprehenduntur imperfectiones non solum contrariæ, verum & remotivæ.

3.) Perfectio simplex eo est major, quo plures, & majores, sive intensiores in ente insunt realitates, quæ consentiunt: quod si igitur realitates fuerint omnes possibiles, & nullo limite adstrictæ, seu absolutæ (§. 40.), ens illud erit absolute perfectissimum, id est infinite perfectum (conf. §. 87. sch.). Inerit enim in eo omnis possibilis consensus.

4.) Quantitatem perfectionis compositæ constituunt plures regulæ partiales, quæ observantur; inde compositum altero perfectius censendum est, cum cetera sunt paria, quod pluribus constat perfectionibus simplicibus, & in quo vel reipsa pauciores sunt exceptiones, vel saltem eæ ita institutæ, ut minimum, quoad fieri potest, imperfectionis inducant.

5.) Quodsi perfectio simplex finita cum composita comparari possit: hanc illi præferendam esse per se clarum est; sic quippe horologium quod præter horas, minuta quoque indicat, perfectius dicimus altero, quod solas horas ostendit. Verum inter ea, quæ diversi sunt generis, potissimum talis comparatio institui nequit; tum vero ad id attendimus, utrum in quovis varia ita com-

pa-

parata sint, ut optime ad suum principium, sive finem peculiarem sibi propositum consentiant; quod, si ita habeat, dicimus omnia ea æqualiter suo in genere perfecta esse: sic diversi generis mundos, quorum nempe quisque ad perfectiones divinas in alio gradu manifestandas ordinatur, suo in genere æque perfectos esse putamus, modo eorum quivis ad suum peculiarem finem quam optime tendat.

SECTIO III.

DE

DE DIVERSIS ENTIUM SPECIEBUS.

§. XCIV.

Acturus de variis entium speciebus (§. 7.) necesse habeo, ut de ente necessario, & contingente, immutabili, & mutabili, composito, & simplice, finito denique, & infinito disseram. Verum plurimæ sunt præterea notiones, quæ, quia cum his intimo quodam nexu copulantur, & alios quoque magnos usus afferunt, in ontologia omitti nequaquam possunt. Pertractationem igitur præsentem ita absolvam, ut principe quidem loco enumeratas entium species dilucidem; reliqua vero, quæ ignorari non debent, prout nexus ratio tulerit, persequar. Quæ hujus sectionis summa?

CAPUT I.

De Ente Necessario, & Contingente.

Quid necessitas, & contingentia,

XCV. Determinatio, quæ ita enti convenit, ut ejus opposita eidem convenire non possit; *necessario*; quæ vero ita enti convenit, ut ejus quoque opposita, tametsi non eodem tempore, eidem convenire queat, *contingenter* enti inesse dicitur. Inde oritur abstractum, quod *necessitas*, aut *contingentia* appellatur.

Coroll. Generatim igitur quidquid ita est, ut ejus oppositum repugnet, necessarium, & quidquid ita est, ut ejus oppositum non repugnet, contingens est.

& quotuplex?

XCVI. Determinatio, quæ in ente esse nequit, vel absolute, vel hypothetice repugnat (§. 37.); hinc duplex est necessitas; *absoluta*, seu *antecedens*, cum oppositum absolute repugnat: *sic absolute necessario circulus est rotundus: hypotethica*, seu *consequens*, cum oppositum sub conditione quapiam repugnat, sic *hypothetice necessario mundus existit, dum existit*. Similiter, cum impossibilitas sit vel metaphysica, vel physica, vel moralis (§. cit.), necessitas quoque in *metaphysicam*, *physicam*, & *moralem* rite distribuitur: qua vero ratione per se clarum est.

XCVII. Necessitas, quæ de aliquo determinate sumto affirmari potest, *determinata est; sic alterutrum ex contradictoriis determinata necessitate verum est*. (conf. §. 39. sch.): quæ vero de nullo determinato, sed solum de aliquo ex omnibus possibilibus indeterminate sumto prædicatur, *indeterminata*, seu *vaga* dicitur (conf. §. 108. log.); *sic vaga est ne-*

cessitas alicujus calami ad scribendum, alicujus figuræ in extenso.

COROLL. Vaga necessitas non extat in iis, quæ vage necessaria dicuntur ad alterum, nisi istud vel jam actu existat, vel saltem existere debeat: igitur necessitas hæc est solum hypothetica.

SCHOL. Hæc nimirum enunciatio: *aliquis calamus est necessarius ad scribendum*, reapse hunc sensum continet: *si existeret, vel existere deberet scriptio, necessarius foret aliquis calamus:* unde patet necessitatem calami consequi hypothesin, quod scriptio vel actu existat, vel saltem existere debeat. Res hæc summi est momenti ad confutandos atheos, ut suo loco videbimus.

XCVIII. *Necessitas absoluta tollit contingentiam: non item hypothetica.* Quidquid est absolute impossibile, numquam fieri potest possibile (§. 37. cor. 1): igitur determinatio opposita illi, quæ enti absolute necessario inest, numquam fieri potest possibilis, atque adeo nec eidem enti umquam inesse; atqui hac ratione tollitur omnis contingentia (§.95.): ergo necessitas absoluta tollit contingentiam. Absoluta tollit contingentiam;

Deinde, quod solum hypothetice impossibile est, in se spectatum est possibile, & remota illa hypothesi evadit absolute possibile (§. 37. cor. 1.): igitur determinatio opposita illi, quæ enti hypothetice necessario inest, in se spectata enti in se spectato inesse poterit; atqui hac ratione contingentia non læditur (§. 95.): ergo necessitas hypothetica contingentiam non tollit. hypothetica non item.

COROLL. 1. Nihil igitur potest simul esse absolute necessarium, & contingens, sub eodem nimirum respectu: potest autem aliquid esse simul hypothetice necessarium, & tamen contingens.

COROLL. 2. Inde ulterius sequitur necessita-

tem absolutam contradictorie opponi contingentiæ, proinde, quidquid est, esse vel absolute necessarium, vel contingens (§. 197. sch. l. 3. log.).

Schol. Vel me tacente perspicuum est, sermonem hic esse de hypothesi, quæ tolli possit; in casu enim opposito necessitas hypothetica æquiparatur absolutæ, quemadmodum de impossibilitate dictum est (§. 37. cor. 2.).

caret initio, & fine; XCIX. *Necessitas absoluta nec initium, nec finem admittit.* Necessitas absoluta est in eo, cujus oppositum absolute repugnat (§. 96.). Igitur si necessitas absoluta vel initium, vel finem haberet, aliquid, quod est absolute impossibile, aliquando vel fuisset, vel foret possibile: sed hoc est vehementer absurdum (§. 37. coroll. 1.): ergo necessitas absoluta nec initium, nec finem admittit.

Coroll. Cum id, quod initio, & fine caret, æternum dicamus, omnis necessitas absoluta est quoque æterna.

nec restringitur ad locum. C. *Necessitas absoluta est in omni loco eadem.* Si id, quod est absolute necessarium in loco *a*, non foret etiam absolute necessarium in loco *b*, tum pariter aliquid, quod esset absolute impossibile in loco *a*, foret absolute possibile in loco *b* (§. 96. & præc.): sed hoc fieri nequaquam potest (§. 37. cor. 1.): ergo necessitas absoluta est in omni loco eadem.

Coroll. Quod igitur absolute necessarium est, illud tale est in omni loco, & tempore, atque adeo necessitas absoluta perfectissime abstrahit ab omni loco, & tempore.

Schol. Ita necessitas absoluta, qua circulus est rotundus, aut totum majus sua parte, omni cogitabili temporis momento, & in omni possibili loco prorsus invariata per-

sistit; neque enim ante mille annos, aut in America minus necessarium fuit circulum esse rotundum, & totum majus sua parte, quam id & hodie, & in Europa sit. Profecto, qui necessitatem absolutam ad certum aliquem locum, aut determinatum temporis momentum restringi posse putat, ille hoc ipso necessitatem absolutam tollit, & hypotheticam substituit; necessitas enim absoluta certo loco, aut tempori affixa esset necessitas sub hypothesi, quod locus ille, vel tempus adsit. Nullam igitur coarctationem admittit necessitas absoluta, & hoc ipso solum, quod aliqua ratione limitetur, esset simul, & non esset necessitas absoluta.

CI. *Essentia enti cum absoluta necessitate competit.* Cum ens sua essentia expoliari numquam possit (§. 46. coroll.), sublata essentia tollitur ipsum ens; sed essentia entis tollitur per positionem oppositi: ergo per positionem oppositi essentiæ tollitur ipsum ens, atque adeo essentiæ oppositum in ente inesse absolute non potest: sed id cum absoluta necessitate est in ente: cujus oppositum in eodem inesse absolute nequit (§. 96.): igitur essentia enti cum absoluta necessitate competit. Essentia est absolute necessaria in ente.

Coroll. 1. Essentiæ igitur rerum sunt absolute necessariæ, atque ideo quoque simul æternæ (§. 99. cor.).

Coroll. 2. Cum attributa in essentia rationem sufficientem habeant (§. 56.), ipsa etiam absolute necessaria, & æterna sunt.

Schol. Atque inde philosophi affirmant in omni ente inesse quamdam necessitatem absolutam, eamque *necessitatem essentiæ*, vel *definitionis* compellant.

CII. *Quidquid enti vi essentiæ non tribuitur, id, si conveniat, contingenter eidem convenit.* Quodvis ens per suam essentiam est Quidquid enti non vi essentiæ conve-

nit, contingens est.

hoc ens (§. 45. sch.): igitur etiam sublato illo, quod rei prӕterea convenit, perseverat esse hoc ens; sed si sublato illo, quod enti non vi essentiӕ convenit, tamen perseverat esse hoc ens, tum illud, quod enti convenit, sed non vi essentiӕ, ei ita convenit, ut etiam oppositum ӕque convenire possit, & hoc est contingenter convenire (§. 95.): ergo quidquid enti vi essentiӕ non tribuitur, id si conveniat, contingenter eidem convenit.

Quӕ contingentia interna, & externa?

Coroll. 1. Quӕ enti contingenter competunt, postulant rationem sufficientem (§. 21.), eaque vel interna, vel externa esse potest (§. 19.); inde contingentia quoque alia dicuntur *interna*, alia *externa*.

Coroll. 2. Nec modi proprii, nec modi analogici vi essentiӕ enti tribuuntur (§. 56. cor. 3.): igitur cum insunt, contingenter insunt; hi quidem cum contingentia interna, illi cum externa.

Coroll. 3. Similiter patet determinationes externas, sive relationes (§. 58.) enti vi essentiӕ nequaquam convenire: si igitur relationes quӕdam enti competant, id contingens sit, necesse est.

Schol. Non est mihi sermo de relationibus, quӕ inter personas divinas intercedunt; eӕ enim alterius sunt generis, nec ad philosophiam pertinent: id quod toties notandum venit, quoties de relationibus mentio recurrit.

Existentia enti a se absolute necessario: enti ab alio contingenter convenit.

CIII. *Si ens a se existit, eidem existentia absolute necessario; si ens ab alio existit, eidem existentia contingenter competit.* Si ens a se existit, eidem non-existentia absolute repugnat, & si ens ab alio existit, eidem non-existentia solum hypothetice repugnat (§. 52.): igitur priori ita convenit existentia, ut oppositum absolute convenire nequeat, & posteriori ita convenit existentia, ut etiam

oppositum convenire absolute possit; sed id est absolute necessario & contingenter convenire (§. 95.): ergo si ens a se existit, eidem existentia absolute necessario, & si ens ab alio existit, eidem existentia solum contingenter competit.

Coroll. Igitur in ente a se existentia est absolute necessaria; in ente ab alio ea est contingens.

CIV. *Ens necessarium* voco ens, cujus existentia est absolute necessaria; *ens contingens* vero, cujus existentia est contingens. Quid ens necessarium & contingens?

Coroll. 1. Ens a se est ens necessarium, & ens ab alio est ens contingens (§. 52.), omneque ens vel necessarium, vel contingens est (§. 98. cor. 2.).

Coroll. 2. Igitur etiam ens necessarium in statu nudæ possibilitatis numquam esse potest; sed si est possibile, existit (§. 52. cor. 1.), & sufficientem suæ existentiæ rationem in se continet, proinde ejus existentia attributum est (§. 56.).

Coroll. 3. Ens contingens potest esse in statu nudæ possibilitatis, neque hoc ipso, quod sit possibile, existit (§. cit. cor. 2.), atque ideo etiam in se non continet rationem sufficientem suæ existentiæ.

Schol. Necessitas hæc absoluta concipi debet velut ratio, quæ efficit, ut ens, quod necessarium dicitur, existat; inde cavendum omnino est, ne eam putemus ipsam entis existentiam consequi; sic enim in hypotheticam degeneraret. Si igitur recte cogitare velis, cogita hanc necessitatem entis existentiam præcedere non quidem prioritate temporis, utraque enim est eterna, sed prioritate naturæ, & naturali idearum ordine.

CV. *Si existit ens necessarium, illud quoad existentiam ab alio non pendet.* Si ens Ens necessarium in exi-

stendo non pendet ab alio. necessarium existit, tum ejus existentia a sola ejusdem possibilitate pendet (§. præc. coroll. 2.): igitur sicut possibilitas ipsa, ita quoque existentia est determinatio sine alio possibilis; sed nullum ens quoad eam determinationem ab alio pendet, quæ sine alio est possibilis (§. 60.); ergo si existit ens necessarium, illud quoad existentiam ab alio non pendet. Patet id quoque immediate ex notione entis a se (§. 52.).

COROLL. Igitur ens necessarium existere potest, tametsi nullum aliud ens existat.

Nec in nulla alia determinatione æterna. CVI. *Si existit ens necessarium, illud quoad nullam determinationem internam ab alio pendet*. Quidquid existit, est undequaque in se determinatum (§. 59. schol. log.): igitur etiam ens necessarium, si existit, jam est undequaque in se determinatum; atqui ens necessarium, si existit, potest existere sine omni alio (§. præc. cor.): ergo etiam ens necessarium si existit, potest esse undequaque in se determinatum sine omni alio: sed si ens necessarium existens potest esse undequaque in se determinatum sine omni alio, tum nullam continet determinationem internam sine alio non possibilem, atque adeo quoad nullam determinationem internam ab alio pendet (§. 60.): ergo si existit ens necessarium, illud quoad nullam determinationem internam ab alio pendet.

COROLL. 1. Igitur ens necessarium est undequaque, & sub omni respectu interne independens ab omni alio ente.

COROLL. 2. Et quia modi proprii sunt determinationes internæ (§. 58. coroll.) ab alio pendentes (§§. 56. 60.), evidens est enti necessario, si existat, non posse inesse modos proprie dictos.

COROLL. 3. Ergo etiam, e converso, ens, in quo insunt modi proprii, non est ens

necessarium, sed contingens (§. 104. cor. 1.).

CVII. *Si existit ens contingens, illud quoad existentiam pendet ab alio.* Cum existentia entis contingentis pariter contingens sit (§. 104.), petit ea rationem sufficientem (§. 21.), quæ, cum interna esse nequeat (§. 104. cor. 3.), externa esse debet (§. 19.): igitur si ens contingens existit, illud habet rationem sufficientem suæ existentiæ in alio, seu, quod idem est, illius existentia sine alio possibilis non est, atque adeo ab alio quoad existentiam pendet (§. 60.). Ens contingens in existendo pendet ab alio,

Coroll. Existentia entis contingentis est modus proprius (§. 56.), atque ideo omne ens contingens potest habere modos proprie dictos.

CVIII. *Si existit ens contingens, illud quoad existentiam pendet ab ente necessario.* Imprimis hæc existentia pendet ab alio (§. præc.); jam illud aliud esse ens necessarium sic evinco: cum demonstratio data valeat de omni ente contingente, ut per se clarum est, quamdiu hæres in entibus contingentibus, semper deprehendis existentiam dependentem, nunquam tamen ejus rationem sufficientem; ut igitur hanc detegas, extra omnia contingentia exire debes; sed extra omnia contingentia est ens necessarium (§. 104. cor. 1.): ergo ratio sufficiens existentiæ entis contingentis continetur in ente necessario, id est, si existit ens contingens illud quoad existentiam pendet ab ente necessario. eoque necessario.

Schol. Putant athei robur demonstrationis hujus labefactari, si ponantur entia contingentia numero infinita; de hoc quidem alias erit dicendi locus, istud tamen interea notari velim: quod demonstratur de uno ente contingente, quia contingente, illud valet etiam de quocumque eorum nu-

mero, adeoque etiam, si velis, infinito; quocumque enim sint, sunt tamen entia contingentia: quemadmodum quod geometra demonstrat de uno circulo, applicari debet ad omnes possibiles. Cum igitur entia contingentia in infinitum multiplicas, simul in infinitum multiplicas rationem, quæ demonstrat ens contingens in existendo pendere ab ente necessario.

ac existente.

CIX. *Ens necessarium, a quo existentia entis contingentis pendet, est existens.* Ens illud necessarium vel est impossibile vel possibile (§. 29.); illud esse nequit, nam cum impossibilis sit non-ens (§. 38.), in non-ente contineretur ratio sufficiens alicujus realitatis, quod perspicue absurdum est, & reipsa pugnat cum (§. 21.): ergo alterum; porro si ens illud necessarium possibile est, vel illud est nude possibile, vel actuale (§. 50. cor. 1.); primum rursus esse non potest (§. 104. cor. 2.): ergo alterum obtinet, id est, ens necessarium, a quo existentia entis contingentis pendet, existens.

Coroll. Si igitur vel unicum ens contingens existit, existit quoque ens necessarium.

Ens necessarium est æternum;

CX. *Si existit ens necessarium, illud est æternum.* Si existit ens necessarium, existit illud necessitate absoluta (§. 104.); sed necessitas absoluta, est æterna (§. 99. cor.): ergo si existit ens necessarium, illud existit necessitate æterna; sed hoc ipso etiam æternum est: ergo si ens necessarium existit, illud æternum est.

& immensum quoad locum.

CXI. *Si existit ens necessarium, illud existit in omni loco, seu quoad locum immensum est.* Si existit ens necessarium, tunc illud existit vel in omni loco, vel in aliquo tantum: istud esse nequit: ponamus enim ens necessarium existere in aliquo tantum loco; existet igitur in illo vel necessario, vel

contingenter (§. 98. coroll. 2.); non primum: nam nulla potest esse ratio, ut ens necessarium uni tantum loco necessario affigatur. Non alterum; nam quod in loco contingenter existit, de loco in locum moveri; ac proinde quoad statum internum, accedente nimirum nova vis internæ modificatione, mutari potest, quod in ens necessarium non cadit, ut infra (§. 120.) demonstrabo. Igitur si ens necessarium existit, tunc illud existit in omni loco, seu quoad locum immensum est.

SCHOL. Veniam dabit benevolus lector ad futuram demonstrationem contra methodi leges provocanti: opportunum non videbatur rem eo rejicere, tum quod magnam habet immensitas cum æternitate analogiam, tum quod ibi de hujus generis proprietatibus disserendi locus non erit.

CXII. *In ente necessario possibiles sunt omnes possibiles realitates illimitatæ.* Ens, quod omnibus possibilibus realitatibus illimitatis præditum sit, est possibile (§. 43. cor. 2.); sed istud non est ens contingens; hoc enim per essentiam excludit independentiam (§. 107.), quæ certe vera est realitas: ergo ens possibile, quod omnibus possibilibus realitatibus illimitatis præditum sit, est ens necessarium (§. 104. coroll. 1.); atqui si ens necessarium est possibile, quod omnibus possibilibus realitatibus illimitatis præditum sit, tunc utique in ente necessario possibiles sunt omnes possibiles realitates illimitatæ: ergo in ente necessario reapse possibiles sunt omnes possibiles realitates illimitatæ. In ente necessario possibiles sunt omnes realitates illimitatæ;

CXIII. *Si ens necessarium existit, existunt quoque in eo omnes possibiles realitates illimitatæ.* Si ens necessarium existit, tunc istud existit hoc ipso solum, quod sit possibile (§. 104. cor. 2.): igitur etiam si ens necessarium existit, existunt in eo omnes realitates in eo & si existat, in eo quoque existunt?

possibiles, hoc ipso solum, quod sint possibiles; sed omnes possibiles realitates illimitatæ sunt in eo possibiles (§. præc.); ergo si ens necessarium existit, existunt quoque in eo omnes possibiles realitates illimitatæ.

Inde ens necessarium est absolute perfectissimum & unicum.

CoROLL. Cum ens, in quo omnes possibiles realitates illimitatæ, exsistunt sit ens absolute perfectissimum (§. 93. sch. n. 3.), patet, ens necessarium, si existat, esse absolute perfectissimum.

CXIV. *Ens necessarium non potest esse nisi unicum.* Ens necessarium est ens absolute perfectissimum (§. præc.): sed ens absolute perfectissimum non potest esse nisi unicum. Sint enim vero duo, pollebunt ea & liberrima, & efficacissima voluntate: igitur poterunt velle contradictoria; igitur etiam fieri poterit, ut vel duo contradictorie sint simul vera, vel ut alterutrum id, quod efficacissime vult, non obtineat: quo te cumque vertas, nodo te implicas insolubili: igitur manifestum est, ens necessarium non posse esse nisi unicum.

SCHOL. Hujus demonstrationis laqueo te non explicabis dicendo, numquam fore, ut duo entia perfectissima in volendo dissentiant; non enim id agitur: esto: idem semper velint, volent tamen liberrime: poterunt igitur dissentire; poterit unum velle, ut mundus existat; alterum, ut mundus non existat; ac proinde poterit quoque vel mundus simul existere, & simul non existere, vel alterutrius voluntas in irritum cadere.

Aliud ad stabiliendam hanc veritatem momentum adfert ipsa necessitas absoluta, qua ens necessarium existit, si existat; hæc nimirum necessitas absoluta, uti ad nullum tempus, vel locum (§§. 99. 100.); ita neque ad ullum numerum restringi potest, quin hoc ipso cesset esse absoluta, & in hypo-

theticam transeat: inde vero consequens est, ut, si detur quædam necessitas absoluta ad existendum, ea sit vel in uno tantum ente, vel in omnibus possibilibus; quem enimcumque numerum ponas, cum quivis alter numerus sit æque possibilis, jam necessaria foret quædam hypothesis eam necessitatem absolutam ad hunc determinatum entium numerum restringens. Jam vero in omnibus possibilibus entibus inesse necessitatem absolutam ad existendum apertissime cum ratione pugnat: restat igitur, ut si quædam sit, ea sit in uno solum. Sed jam satis de ente necessario, & contingente: si cuiquam hac in re æquo longior fuisse videar, eum ad theologiam remitto; ibi enim horum omnium fructus amplissimus patebit.

CAPUT II.

De Ente Immutabili, & Mutabili.

CXV. *Mutatum* esse dico, quod non amplius idem est, seu quod amplius sibi substitui nequit (§. 62.): inde colliges, quid *mutabile* sit, & *immutabile*: illud nempe potest, hoc non potest mutari, *sic lapis prius calidus, nunc frigidus sibi amplius substitui nequit, est ergo mutatus.* Quid mutabile, & immutabile?

CXVI. *Quo respectu aliquid est necessarium, eo respectu est quoque immutabile; & quo respectu aliquid contingens est, eo quoque respectu est mutabile.* Quo respectu aliquid est necessarium, eo respectu ejus oppositum est impossibile; & quo respectu aliquid est contingens, eo respectu ejus oppositum est possibile (§. 95.); sed id, cujus Necessarium immutabile; contigens mutabile est.

oppositum est impossibile, non potest, & id, cujus oppositum est possibile, potest mutari: illud enim debet, hoc non debet semper manere idem: ergo quo respectu aliquid est necessarium, eo respectu est quoque immutabile, & quo respectu aliquid est contigens, eo respectu est mutabile.

COROLL. 1. Ergo quidquid est vel absolute, vel hypothetice, vel metaphysice, vel physice, vel moraliter necessarium (§.*96.*), illud eadem ratione est immutabile. Idem ab opposito valet de contingente.

COROLL. 2. Inde ulterius essentiæ rerum cum attributis (§. 101. cor. 1. & 2.), & existentia entis necessarii (§. 104.) sunt absolute immutabiles.

COROLL. 3. Contra modi tam proprii, quam analogici cum relationibus (§. 102. cor. 2. & 3.), & existentia entis contingentis (§. 104.), sunt absolute mutabiles.

COROLL. 4. A mutabilitate absoluta ad hypotheticam non rite concluditur: potest igitur aliquid, quod sit absolute mutabile, hypothetice tamen esse immutabile.

Modi analogici in ente necessario non mutantur.

CXVII. *Siqui modi analogici in ente necessario insunt, ii in eodem sunt immutabiles.* Ponamus inesse in ente necessario modos analogicos, eosque mutari, mutarentur certe ab ipso ente necessario (§§. 56. & 106. cor. 1.); sed ens necessarium suos modos analogicos, si quos habet, mutare non potest; hæc enim mutatio non posset proficisci, nisi vel ab ignorantia alicujus rei, vel a quadam animi inconstantia & levitate, quæ pugnant cum absoluta perfectione ipsi competente (§. 113. coroll.): ergo siqui modi analogici insunt in ente necessario, ii in eodem sunt immutabiles.

COROLL. Hæc igitur immutabilitas est immediate hypothetica, sub hypothesi nimi-

rum, quod ens necessarium debeat esse absolute perfectissimum: quia tamen hypothesis ista tolli absolute non potest, ea æquiparatur absolutæ (§. 98. schol.).

CXVIII. Modi tam proprii, quam analogici ad statum entis internum; relationes ad externum pertinent (§. 61. cor.): cum illis igitur internus; cum his externus entis status mutatur. Mutatio status interni est *interna*, & *propria* entis mutatio: mutatio status externi est *externa*, & *impropria* entis mutatio: relationes enim, cum sint totæ externæ, in ente nihil ponunt: quare cum mutantur, mutantur solum respectu entis ad alia. Quid mutatio entis interna, & externa?

CXIX. *Ens immutabile* voco illud ens, cujus status internus absolute nequit mutari: contra *ens mutabile*, cujus status internus mutari absolute potest. Quid ens immutabile, & mutabile?

Coroll. Omne ens vel est ens immutabile, vel ens mutabile.

CXX. *Ens necessarium est ens immutabile.* Determinationes, quarum collectio internum entis necessarii statum constituunt (§. 61.), sunt essentialia, attributa, & siqui adsunt, modi analogici (§. 58.), modi enim proprii inesse nulli possunt (§. 106. cor. 2.); sed essentialia cum attributis sunt absolute immutabilia (§. 116. cor. 2.), & hypothetica modorum analogicorum immutabilitas æquiparatur absolutæ (§. 117. coroll.): ergo internus entis necessarii status mutari absolute non potest; sed ens, cujus status internus absolute nequit mutari, est ens immutabile (§. præc.): ergo ens necessarium est ens immutabile. Ens necessarium est ens immutabile.

Coroll. Ergo etiam ab opposito: ens necessarium non est ens mutabile: ac proinde etiam inverse: ens mutabile non est ens necessarium.

Ens contingens est ens mutabile.

CXXI. *Omne ens contingens est ens mutabile.* Omne ens contingens habet existentiam mutabilem (§. 116. cor. 3.), & alios præterea admittit modos proprios (§. 107. cor.), qui sunt absolute mutabiles (§. 116. coroll. 3.): ergo illius status internus absolute mutari potest; sed illud, cujus status internus absolute mutari potest, ens est mutabile (§. 119.): ergo omne ens contingens est ens mutabile.

Coroll. Ergo etiam ab opposito: nullum ens contingens est ens immutabile: ac proinde etiam inverse; ens immutabile non est ens contingens.

Ens immutabile est ens necessarium.

CXXII. *Ens immutabile est ens necessarium.* Ens immutabile vel est ens necessarium, vel contingens (§. 104.), sed ens immutabile non est ens contingens (§. præc. cor.): ergo ens immutabile est ens necessarium.

Ens mutabile est ens contingens.

CXXIII. *Omne ens mutabile est ens contingens.* Omne ens mutabile vel est ens contingens, vel ens necessarium (§. 104.): sed nullum ens mutabile est ens necessarium (§. 120. cor.): ergo omne ens mutabile est ens contingens.

Quid variatio, & quotuplex?

CXXIV. *Variatio* contingit, cum determinatio una aliqua in locum a se diversæ in ente succedit, estque vel *interna*, vel *externa*, prout de determinationibus internis, vel externis agitur. Ens, in quo variatio possibilis est, *variabile* dicitur.

Coroll. 1. Facta variatione ens amplius sibi substitui non potest: igitur facta est mutatio (§. 115.); omnis proinde variatio cum mutatione conjungitur, & quo respectu aliquid est variabile, eo etiam est mutabile, & vicissim.

Coroll. 2. Quidquid variari potest, contingens sit, necesse est: quia porro soli modi & proprii, & analogici in ente contin-

gentes sunt, ii etiam soli in ente variari possunt.

Schol. Inde est, cur Philosophi generatim omnem variationem internam, quæ sola propria est entis variatio (conf. §. 118.), *modificationem* entis; ens autem illud, cui in se spectato variatio modorum seu proprie, seu analogice sic dictorum non repugnat, *subjectum modificabile* compellent. Quia porro successio modorum tempore aliquo eget, necesse est, ut subjectum, quod sit modificabile, simul aliquandiu in existendo perseveret, seu, ut ajunt, sit *perdurabile*. Atque sic devolvimur ad notiones substantiæ, & accidentis distincte explicandas. Quid modificatio?

CAPUT III.

De Substantia, Accidente, & Vi.

CXXV. Ens, quatenus spectatur ut habens essentiam, & præterea affectionum capax, subjectum dixi (§. 49.): istud subjectum jam posthac *substantiam* vocabo, *accidentia* vero affectiones omnes, quæ ipsi insunt, vel inesse possunt. Est enim substantia ex communi philosophorum sententia illud, quod *per se existit*, id est, in existendo non pendet ab alio tamquam subjecto; & accidens, *quod existit in alio* tamquam subjecto, cui inhæret. Quid substantia, & accidens?

Coroll. 1. Quidquid existit, substantia est, vel accidens.

Coroll. 2. Si inter affectiones locum habeant modi, erit substantia *subjectum perdurabile, & modificabile*, quæ est definitio Wolfii.

Coroll. 3. Accidentia extra substantiam existere nequaquam possunt, & determinatio-

nes, quæ ipsis tribuuntur, sunt reapse determinationes substantiæ, cui inhærent. *Sic libertas tribuitur voluntati, est autem revera determinatio animæ, quæ vult.*

Act. erud. an. 1694. p. 110. SCHOL. Leibnitius substantiam definivit per ens, *quod principium mutationum in se continet;* at vero non videtur ita sine probatione sumi posse in quavis substantia inesse suarum mutationum principium. Qui autem substantiam per modum receptaculi vacui, in quo omnes determinationes, essentialia videlicet, attributa, & modi inhæreant, concipiunt, ii ideam solum imaginariam, (§. 152. sch. log.) animo informant, atque inde mirum non est, quod de summa ideæ hujus obscuritate cum Lokio vehementer conquerantur; cum enim a subjecto illo omnia mente abstrahant, & in accidentium numero reponant, nihil in ipsa substantia relinquunt, quod intelligere, ac discernere possint. Est certe absurdum, omnia, quæ in ente insunt, referre inter accidentia, & tamen velle, ut præterea supersint, quæ in eo cogitentur. Quod ad impiam substantiæ definitionem a Spinoza allatam attinet, dicam uberius pro rei gravitate, sed alio loco.

Quid actio, & effectus? CXXVI. Ens *agit*, cum efficit, ut aliquid ad actualitatem, sive existentiam perveniat: abstractum τȣ *agere* vocatur *actio*, estque in se nihil aliud, quam determinatio, seu efficientia actualitatis cujusdam: id vero, quod existens fit, seu agitur, *effectus* cognominatur.

Quid actionis subjectum, & terminus? CXXVII. Porro ipsum agens sæpius *actionis subjectum* audit, tum vero effectus dicitur *terminus actionis*: quia vero terminus hic vel in ipso subjecto agente, vel extra ipsum esse potest, inde duplex oritur actionis species; in priori nimirum casu actio est *im-*

manens, in posteriori *transiens*. Inde intelligitur, quando ens *immanenter*, quando *transitive* agat. Item actio immanens & transiens?

CXXVIII. Actioni opponitur *passio*, quæ est abstractum τῦ *pati*; patitur vero ens, in quo per alterius actionem aliquid sit existens; unde *passio* est quædam entis mutatio, cujus ratio sufficiens in actione alterius continetur. Quid passio?

CXXIX. Cum unum ens ab altero patitur, alterum in hocce agit: igitur *agere in alterum* est efficere, ut alteri aliquid actuale competat. Id quod efficit, ut alteri aliquid actuale competat, vel id in altero efficit vera sua actione, vel solum actione sua aliquid, quod obstabat, ne illud actuale fiat, removet; in primo *actio in alterum* est *propria*: in secundo *impropria*, seu *remotiva*. Quid actio in alterum, & quotuplex?

CXXX. Ens, quod agit, etiam agere, & quod patitur, pati potest (§. 50.). Quatenus ens agere potest, eatenus illi tribuitur *facultas activa*, seu *agendi potentia*, quæ proinde aliud non est, quam possibilitas actionis concipienda, atque intelligenda per ea, quæ in ente insunt; quatenus vero ens pati potest, eatenus ei *facultas passiva*, seu *potentia patiendi* competit, quæ rursus nihil est aliud, quam possibilitas passionis concipienda per ea, quæ in ente insunt. *Sic anima habet facultatem volendi, ignis urendi, lapis ut calefiat*. Quid facultas agendi, & patiendi?

CXXXI. Quatenus ens agere duntaxat potest, eatenus nondum agit, neque umquam ex sola actionis possibilitate, seu potentia activa ipsa actionis actualitas sequitur (§. 50.); necesse igitur est, ut, si actio existat, adsit aliquid, quod efficiat, ut actio existat potius, quam non. Id, quod efficit, ut actio existat, vocatur *vis*; estque vel *in actu secundo*, cum actu exercetur, & efficit, Quid vis, ejusque actus primus & actus?

ut actio existat, vel *in actu primo*, cum nondum exercetur.

Coroll. 1. Posita vi in actu secundo ponitur actio: non item posita vi in actu primo: effectus igitur pendet a vi in actu secundo, seu hæc ut in actu secundo constituta continet rationem sufficientem effectus.

Coroll. 2. Vis in actu primo media est inter facultatem activam, & vim in actu secundo; hæc porro rursus medium tenet locum inter vim in actu primo, & effectum; actio vero in ipso illius exercitio consistere videtur.

Quod impedimentum, & resistentia?

CXXXII. *Impedimentum* est id, quod continet rationem, cur rationatum, cujus ratio sufficiens jam erat posita, non ponatur, sive quod efficit, ut ratio de se sufficiens fiat insufficiens (§. 18.); nominatim vocatur *resistentia*, si referatur ad actionem.

Coroll. 1. Ut igitur ratio sufficiens talis perseveret, requiritur remotio impedimenti, quæ *ratio removens*, vel potius, *conditio, sine qua non* dici consuevit.

Coroll. 2. Cum posita vi in actu secundo ponatur actio (§. præc. coroll. 1.), posita resistentia nequit poni vis in actu secundo.

Schol. Vis remota omni resistentia determinatur ad actum secundum vel ex natura sua, vel ab ipso subjecto agente, cui ea inest, inde oritur partitio vin *liberam*, & *necessariam*, de quo alias.

Quid agit, substantia est.

CXXXIII. *Omne, quod agit, est substantia*. Quod agit, vel substantia est, vel accidens (§. 125. cor. 1.); si primum habetur propositum; si alterum: tum quædam determinatio, nimirum actio, tribuitur accidenti; sed determinatio, quæ tribuitur accidenti, est determinatio substantiæ, in qua ipsum inhæret (§. cit. coroll. 3.); igitur rursus actio non

est accidentis, sed substantiæ: ergo omne, quod agit, substantia est.

Coroll. Quod agit, pollet vi (§. 131.): ergo & vis non est, nisi in substantia.

Schol. Probare hic quidem aliorum exemplo oporteret, cuivis substantiæ insitam esse vim agendi; sed ea res nondum matura est: quare ad quam toto hoc capite viam stravi, doctrinam de principiis, & caussis dilucide explanandam aggrediar, ubi tamen ante notiones subsistentiæ, suppositi, & personæ cum idea substantiæ copulatas exposuero.

CXXXIV. *Subsistentia* generatim est quidam substantiæ modus, isque duplex: unus omni substantiæ essentialis, quod ipsam in *esse* substantiæ constituit, estque ipsa independentia a subjecto *inhæsionis*, quam olim *perseitatem* vocarunt; huic opponitur dependentia a subjecto inhæsionis, quæ est essentialis cuivis accidenti (§. 125.), & *inhærentia* dicitur. Alter, græcis ὑποστασις, veteribus *suppositalitas*, quo substantia singularis redditur sui juris, & incommunicabilis alteri; intelligiturque per se, & complete existere. Vid. quoque Dariesius. Quid subsistentia, & quotuplex?

CXXXV. *Suppositum*, ὑφιστάμενον, est omnis substantia subsistens, ac proinde substantia singularis ultimo completa & sui juris effecta: subsistentia igitur cum substantia conjuncta constituit suppositum. Suppositum porro vel est rationis particeps, vel non; si hoc; dicitur absolute *suppositum*, *ut arbor*, *lapis*; si illud, vocatur *persona*, ac definitur a Boethio *esse naturæ rationalis individuam substantia*. *Ontolog. §. 35. & seqq.* Quid suppositum, & quotuplex? *Lib. de pers. & nat. c. 3.*

Coroll. 1. Suppositum consideratur a philosophis per modum concreti, cujus subjectum est substantia individua, forma generatim subsistentia, & speciatim in ra-

tionalibus personalitas, in ratione destitutis suppositalitas.

Coroll. 2. Inde intelligitur quoque illud apud philosophos usitatissimum: *actiones sunt suppositorum*; substantiæ nimirum completæ, & sui juris effectæ actio imputari debet.

Lexic. rat. W. pers. subs. suppos.

Schol. Exemplo ab homine petito rem totam illustrat Chauvinus: „ sic homo, licet „ duabus rebus maxime differentibus, cor„ pore scilicet, & spiritu constet; non „ tamen duplici constat aut supposito, aut „ persona, sed unica est persona. Non „ sane duplici constat aut supposito, aut „ persona; quia neutra hominis pars sui „ est juris, sive intergrum agendi princi„ pium; quandoquidem corpus ab animo „ humano, ut animus humanus a corpore „ humano, quoad durat homo, pendet. „ At unica est persona, quia homo ex „ corpore, & spiritu constans ita sui ju„ ris est, sive integrum agendi princi„ pium, ut non existat in alio tamquam „ perfectiori (quemadmodum pes Socratis „ existit in Socrate, aut gutta aquæ exi„ stit in oceano) nec alio nisi divino præ„ sidio indigeat, ut ad existendum, sic ad „ agendum." Sed quærunt etiam, quid & qualis sit ille subsistendi modus: qua in re communior opinio est, esse eum pure negativum, ac proinde entis creati subsistentiam in sola negatione unionis perfectivæ cum alio ente consistere: hac quippe solum posita jam substantia creata redditur ultimo completa, sui juris, ac incommunicabilis alteri tamquam supposito, necnon adæquatum suarum operationum principium.

CAPUT IV.

De Principiis, & Caussis.

CXXXVI. *Principium* generatim omne illud dicitur, quod continet rationem alterius, hocque alterum *principiatum* audit; *sic pondus est principium motus in horologio.* Quid principium, & principiatum?

Coroll. 1. Principium, & principiatum connectuntur, hocque ab illo dependet (§. 60.).

Coroll. 2. Quidquid non agnoscit rationem sufficientem, nec habet principium, & quidquid rationem sufficientem postulat, principiatum est.

CXXXVII. Cum de principio agimus, consideramus vel illud, quod est principium, vel quatenus est principium: in priori casu *materialiter*, in altero *formaliter* spectari dicitur. Idem de principiato obtinet. Quid principium materialiter & formaliter spectatum?

Schol. Per principium sine addito semper intelligam principium formaliter sumtum.

CXXXVIII. *Principium est prius principiato.* Id, quod nondum posito, alterum poni nequit, est prius altero; sed nondum posito principio principiatum poni nequit: secus poneretur aliquid sine ratione sufficiente (§. 136.): ergo principium prius est principiato. Principium prius est principiato,

CXXXIX. *Principium non est prius tempore principiato.* Ponamus principium esse prius tempore principiato: existet ergo aliquo temporis momento principium absque principiato; & quia principium non est, nisi quatenus habet principiatum, sive ut ajunt, quatenus principiat, simul non existet. Quare cum hoc repugnet, sequitur principium non esse tempore prius principiato. non tamen tempore

COROLL. Si igitur sola temporis ratio habeatur, principium, & principiatum simul sunt.

SCHOL. Per se evidens est, non repugnare, ut principium materialiter spectatum sit prius tempore suo principiato; *sic pater, ut homo est, prius utique tempore existit, ac filius.*

sed natura.

CXL. *Principium est prius natura principiato.* Principium est prius principiato (§. 138.); sed non est prius tempore (§. præc.); ergo natura. Siquidem prius natura altero dicitur a philosophis, quod, licet tempore simul sit cum altero, ad illud tamen efficiendum per sese requiritur.

SCHOL. De hac naturæ prioritate nonnulla, quæ plus utilitatis habere videntur, ex philosophorum scriptis paullo post adnotabo.

Quotuplex principium?

CXLI. Principium continet rationem alterius (§. 136.): sed ratio est multiplex (§§. 18. 19.); ergo & principium. Est igitur principium *sufficiens*, vel *insufficiens*: illud rursus vel *cognitionis*, vel *possibilitatis*, vel *actualitatis*, *internum* denique, aut *externum*. *Sic principium cognitionis est principium contradictionis; essentia est principium possibilitatis modorum* (§. 57.), *vel compositio divisibilitatis: Deus est principium actualitatis mundi.*

Quid caussa & caussatum?

CXLII. Principium actualitatis nominatur *caussa*, ejus vero principiatum appellatur *caussatum*. Caussa igitur illud est, quod rationem existentiæ alterius continet, ex quo proinde intelligi debet, cur alterum vel absolute, vel saltem tale existat.

COROLL. Generatim adhuc de principio dicta cum proportione ad caussam applicanda sunt.

Quid caussæ materiale, & formale?

CLXIII. Caussa continet rationem existentiæ alterius (§. præc.): cogitari itaque potest ut subjectum, in quo ratio ea insit, sicque

hæc

hæc ab illo distingui. Cum subjectum solum spectamus, *materiale* caussæ, cum rationem eam contemplamur, *formale* caussæ, seu *caussalitatem* consideramus; *sic caussalitas in artifice sunt actiones mentis, quibus idem operis animo concipit, & externe, quibus idem construit.*

Schol. Cum ratio, cur aliquid vel absolute, vel tale existat, variis omnino modis in entibus quibusdam contineri possit, diversa inde constituunt caussarum genera philosophi; & imprimis quidem secundum quinque modos maxime generales statuunt caussas *efficientem*, *finalem*, *materialem*, *formalem*, & *exemplarem*. Deinde, quia rursus in generalibus hisce modis specialiores discerni possunt, in quovis genere diversos caussarum ordines distinguunt. Denique omnes caussas, qualescumquæ eæ sint, quæ simul ad alicujus actualitatem concurrunt, *concaussas* vocant. Sunt igitur concaussæ vel diversi generis, *ut architectus, & materia ædificii, vel ejusdem generis*, quæ ulterius aut sunt in *eodem ordine*, *ut duo equi currum trahentes;* aut in *diverso ordine*, *ut architectus, & opera.* Quæ caussarum distributio?

CXLIV. Caussa *efficiens* est, cujus caussalitas in actione consistit, sive quæ actione sua continet rationem sufficientem, cur aliquid existentiam obtineat; ejus caussatum *effectus* appellatur. Quid caussa efficiens & effectus?

Coroll. 1. Cum caussa efficiens agat, vi polleat, necesse est (§. 131.); quod autem vim habet substantia est (133. cor.): igitur omnis caussa efficiens substantia est.

Coroll. 2. Quod agit, etiam potentia agendi gaudet (§. 130.): igitur omnis caussa efficiens potentiam agendi habet, & ens, quod potentia agendi instructum est, fit

caussa efficiens, cum eam potentiam exercet, sive agit. Inde

Quid ejus actus primus, & secundus?

CXLV. Caussa efficiens duplici modo considerari potest, vel ut actu agens, vel ut potens agere: ut actu agens dicitur esse in *actu secundo*, qui reapse est ipsa caussæ actio; *sic anima volens est in actu secundo*. Ut potens agere est *in actu primo*. Porro cum caussa est in actu primo; vel habet jam omnia omnino requisita ad actionem ponendam, vel non; si illud: adest *actus primus proximus*, seu *potentia proxima: sic anima habens repræsentationem boni est in actu primo proximo ad illum volendum*, si hoc: habetur solum *actus primus remotus*, seu *potentia remota, ut si anima non cognoscat bonitatem objecti propositi, ignis non applicetur ad stuppam*.

Coroll. Actus igitur primus proximus per collectionem omnium requisitorum, quæ ad actum ponendum absolute necessaria sunt, constituitur.

Quid requisita, & quotuplicia?

Schol. 1. Inde *requisita* hæc vulgo constitutiva actus primi proximi dicuntur, & natura præcedunt actum secundum. Sunt vero ea duplicis generis: nimirum vel *comprincipia*, aut *caussæ*, *sociæ*, seu *auxiliares*, quæ simul efficiunt caussæ sufficientiam, viresque illius deficientes supplent; *sic milites belli ducem in fundendo hoste, socii Cajum in elevando pondere juvant*; vel *conditiones*, sine quibus caussa ceteroquin sufficiens effectum tamen præstare nequit. Atque harum rursus aliæ sunt *positivæ*, *ut cognitio bonitatis in objecto ad illud volendum; præsentia hostis ad cædendum; conveniens ignis applicatio ad materiam comburendam*: aliæ *negativæ*, quæ universim consistunt in remotione omnium impedimentorum, quæ quoquomodo actionem vel ex

toto, vel ex parte impedire possent. Ex his porro luculente patet discrimen inter comprincipium, & condictionem; illi enim vis, aut saltem agendi potentia aliqua competit, huic nulla: quare permodica solum attentione opus est, ut dignoscatur, utrum requisitum obvium inter comprincipia, utrum inter conditiones reponendum sit.

SCHOL. 2. Dixi, requisita actus primi prossimi natura præcedere actum secundum; ut hoc rite intelligatur, necesse est, ut philosophorum doctrinam de prioritate naturæ paucis exponam, quemadmodum superius (§. 140. sch.) promiseram. *Natura* igitur *prius* esse dicitur, quod ut aliunde existens complet actum primum proximum caussæ, eamque proxime ad agendum expeditam reddit. Inde vero intelligitur 1.) quodvis constitutivum actus primi proximi, seu comprincipium, seu pura sit conditio, esse natura prius actu secundo; 2.) quod natura prius est altero, non posse sub ea ratione ab altero pendere, quamvis sub alio respectu possit: sic dum valetudinis caussa ambulo, pendet ea quidem ab ambulatione, ut effectus, est tamen simul natura prior ut in mente existens, sic enim fit caussa finalis ut dicemus; 3.) prioritatem naturæ non obstare, quo minus ea, quorum unum prius, alterum posterius est, uno individuo momento simul existant. Quid natura prius?

Quia vero plura eodem temporis momento existere possunt, inter quæ nulla relatio prioritatis, aut posterioritatis intercedit, excogitarunt philosophi *signa*, ut ajunt, *naturæ*, seu *rationis*, ut breviter, ordinate tamen de ejusmodi rebus disserere possint. In quovis nimirum individuo momento concipiunt duo *signa*, per quæ non partes reales momenti ipsius, utpote quæ Quid signa naturæ?

nullæ sunt, sed ordinem, & mutuam rerum eo momento existentium relationem denotant. Inde in *signo naturæ priori*, dicunt existere actum primum proximum, & singula ejus requisita; *in signo* vero *naturæ posteriori* actum secundum, & quæ ex iis fluunt; illa autem, quæ tametsi simul existant, nullam tamen ad sese relationem habent, in *signis naturæ disparatis* ponunt. Quodsi plura, & diversa ab eodem actu primo proximo procedant, ea *in eodem naturæ signo* existunt, & *effectus simultanei* audiunt. Ex his porro sequitur: 1.) potest aliquid cum altero simul reapse existere, nec tamen esse in signo priori, aut posteriori, unde si quidpiam negetur esse in signo priori, vel posteriori, non continuo negatur eo momento existere; 2.) ex eo, quod res quæpiam non sit in signo priori respectu alterius, nequaquam concludendum est, ejus rei negationem esse in eodem signo priori; si enim, quod fieri potest, nec res ipsa, nec ejus negatio constituat actum primum proximum, neutrum altero natura prius erit: certe nihil est in priore signo ad seipsum, an propterea negatio illius erit natura prior? Quod si hoc fieri posset, essent duo contradictoria in eodem momento reali, unumque alterius caussa. Sed satis de his.

Quæ caussa libera & necessaria?

CXLVI. Caussa efficiens *libera* est, quæ habitis omnibus ad agendum requisitis potest agere, vel non agere, *ut anima nostra in volendo: necessaria* vero, quæ habitis omnibus ad agendum requisitis actionem omittere amplius nequit; *ut ignis ad stuppam applicatus*.

Coroll. 1. Actus primus proximus caussæ liberæ est de se indifferens ad actum secundum, potestque absolute spectatus con-

jungi vel cum actu, vel cum omissione actus.

Coroll. 2. Si ergo actus primus proximus necessario connectatur cum actu secundo, caussa est necessaria, proinde si caussa debeat esse libera, nullum constitutivum necessario connexum cum actu secundo ejus actum primum proximum ingredi potest.

Schol. Non ignoro notionem caussæ liberæ a me constitutam a multis in controversiam vocari; verum quod hoc loco asserui, gravissimis argumentis in psychologia demonstratum ibo.

CXLVII. Caussa efficiens dicitur *principalis*, quæ propria sua vi agit, estque vel *prima*, seu *princeps*, quæ, quod vim a se habeat, nullo prorsus pacto ab alia pendet, qualis est solus Deus, vel *secunda*, aut *secundaria*, quæ vim a prima participat, propterea que in agendo ab ea pendet, qualia sunt entia creata. *Instrumentalis* vero vocatur, quæ vi aliena, caussæ nimirum principalis agit, effectumque producit. Quid caussa principalis, & instrumentalis?

Coroll. 1. Caussa principalis tam potentia, quam vi agendi pollet; instrumentalis contra, etsi potentia agendi prædita sit, vi destituitur: quare illius potentia per vim caussæ principalis ad actum determinari debet.

Coroll. 2. Cum actio pendeat a vi (§. 131.), ubi unica vis est, ibi pariter unica est actio: quare unica est actio caussæ principalis, & instrumentalis; constituunt proinde simul unam caussam, & effectus tribuitur principali, quæ instrumento usa est.

Coroll. 3. Quia tamen talis effectus sine instrumento non poneretur, ratio, cur *talis* effectus existat, ab instrumento petenda est: instrumentum igitur modificando actionem caussæ principalis ad effectum con-

currit, ideoque vero sensu nomen caussæ meretur (§. 142.).

Quid caussæ administra,

Schol. 1.) Fit nonnumquam, ut ens propria quidem vi præditum instrumenti tamen vices agat, tum vero *caussa administra*, a nonnullis *instrumentum vivum* appellatur. Id evenit, cum ens vim suam ad nutum, & directionem alterius exercere cogitur: *ita equus in exercenda sua vi a nutu equitis, miles ab imperio belli ducis pendet, quare etiam una censetur esse actio equi, & equitis, militum, ac ducis.* Cæterum in constituenda caussæ instrumentalis notione pervulgatum philosophorum morem secutus sum, neque hoc loco definio, utrum revera extet: verisimile istud non esse in sequentibus, ac præcipue in cosmologia apparebit.

& occasionalis?

Schol. 2. Addunt his nonnulli caussas *occasionales*, quæ nec vim, potentia agendi, saltem comparate ad eum effectum, ad quem referuntur, continent: sed solum occasionem præbent alicui caussæ principali, ut actionem quampiam ponat; quomodo Josue dici potest pronunciando ea verba: *sta sol*, occasionem præbuisse, ut Deus ipse solis cursum sisteret. Sed facile patet nomen caussæ ipsis sensu proprio nequaquam competere; sunt tamen, quod mireris philosophorum aliqui, qui omnes generatim caussas secundas, seu creatas ad occasionales referunt, solamque primam, sive Deum vero sensu agere propugnant.

Quod controversiæ caput?

Cartesianorum hæc est opinatio; docent quippe nihil in rerum natura ab entibus creatis vere effici, sed occasionem solum ab ipsi subministrari, quibus positis Deus secundum leges generales a se constitutas ipse omnia, & solus operetur; ita, ajunt, non anima suum, quocum conjungitur, cor-

pus, non globus incurrens alium sibi obstantem movet; sed anima volendo, globus incurrendo occasionem præbet caussæ primæ, ut ipsa sola secundum statas leges & in corpore, & in globo motum producat. Utrum hi a duce suo Cartesio hanc opinionem acceperint, dubitari merito potest: nusquam certe in ipsius scriptis ea clare reperitur; quin, dum illi ideo rebus creatis veram efficientiam adimunt, quod vis movendi corpora, ipsorum opinione infinita, in solum Deum cadat, ipse contrarium asseruit in epistola ad Henricum Morum, ita scribens: " Vis autem movens potest esse ipsius *Epist. t. 1. c. 72.*
" Dei conservantis tantundem translationis
" in materia, quantum a primo creationis
" momento in ea posuit, vel etiam sub-
" stantiæ creatæ, ut mentis nostræ, vel
" cujusvis alterius rei, cui vim dederit cor-
" pus movendi." Verius hæc sententia Malebranchio (*a*) tributuir, qui in ea exornanda eo processit, ut animam nostram ademta omni agendi vi, & libertate expoliaverit, & quovis stipite inertiorem effecerit; quamquam alias (*b*) secum minime consentiens liberas volitiones rursus animæ tribuerit. Paucos hac in re, non tamen nullos nactus est sectatores: certe ea, quæ recentissime D. Diderot (*c*) *de forma constitutiva hominis moralis* protulit, non longe ab his erroribus distare videtur. Sed de his alias viderimus: nunc ii solum ex Cartesiana familia impugnandi veniunt, qui ea utuntur moderatione, ut relicta in spiritibus volendi, judicandique vi vere activa, reliquos effectus, qui in hoc mundo eveniunt, quique motione quadam indigent, a solo Deo velut caussa unica, & immediata provenire docent.

(a) *La récherche de la vérité l. 6. p. 2. ch. 3.*

(b) *Eclairciss. sur le ch. 3. p. 2. livr. 6. réponse à la 6. preuve.*

(c) *Encyclopedie art. évidences.*

Caussæ creatæ vere agunt.

CXLVIII. *Longe probabilissimum est caussas creatas esse effectuum suorum vere effectrices, & non solum occasionales.* Illud certe longe probabilissimum est, quod communi omnium non modo philosophorum, sed aliorum quoque hominum persuasione nititur, nec ab ea, nisi fortioribus rationibus in contrariam partem adductis, ex legum criticarum præscripto recedendum est; sed caussas creatas esse effectuum suorum vere effectrices, & non solum occasionales opinio est, quæ communi omnium non modo philosophorum, sed aliorum quoque hominum persuasioni nititur, neque in contrariam partem fortiores adhuc rationes allatæ sunt: ergo longe probabilissimum est caussas creatas esse effectuum suorum vere effectrices, & non solum occasionales.

Schol. 1. Profecto assumtæ propositionis veritas nemini obscura esse potest, modo ad communia omnium hominum judicia animum advertat: quis enim unquam, solis fortasse Cartesianis exceptis, si tamen serio agant, dubitavit, homines, cum ambulant, opus quoddam faciunt, ædificium extruunt: Equos, cum currum trahunt; canes, cum lupum a grege pellunt, vere, ac proprie agere? quis negat artificem sui esse artefacti caussam revera efficientem? an dum opus cujuspiam laude, ac præmio dignum pronunciamus, solum illius bonam voluntatem respicimus? an ideo alicujus fortitudinem, continentiam, & quæ similia sunt, extollimus, quia is cupit esse fortis, continens? & nonne denique omne vulnus homini inflictum lapidi ex alto decidenti; murorum ruinam globo ex tormento ejecto: motum corporis alteri majori celeritate incurrenti concordi prorsus judicio tribuimus? ut adeo de communi omnium hominum persua-

sione nullum queat dubium superesse. Sed nec, quæ in contrariam partem adferuntur, multum habent ponderis.

SCHOL. 2. Ajunt 1.) Deus omnia agit: ergo caussæ creatæ vere, ac proprie non agunt; *ant. p.* Deus est caussa perfectissima: ergo omnia, & quidem solus agit: secus plane sequeretur Deum cum creaturis quasi cum caussis sociis agere, quod infinitæ Dei perfectioni repugnare videtur. Respondetur objectis.

℞. *d. ant.* Deus omnia agit, ut *caussa primaria*, *c. ant.* ut *caussa unica n. ant.* Ad prob. rursus *d. ant.* Deus est caussa perfectissima hoc sensu: *quod ipse & vi non aliunde accepta, & modo infinite excellentiori agat, quam res creatæ*, *c. ant.* hoc sensu: *quod ipse solus omnem vim agendi habeat, & nullam prorsus res creatæ*; *n. ant. & con.* Id ipsum est, quod volumus. Deum nempe esse caussam quidem primariam omnium effectuum, cum ipse in agendo a nullo pendeat, & omnibus creatis vim agendi tribuerit, ac ad eorum actiones concurrat: non tamen caussam esse unicam, quasi ipse solus per sese omnia efficeret. Neque vero id divinis perfectionibus quidpiam officit: si enim rebus creatis potuit communicari existentia, spiritibus quoque vis volendi, cur non & vis activa iisdem communicari, salva Dei perfectione, possit? Deinde Deus non eo titulo caussa est perfectissima, quod solus omnia efficiat; immo hoc nec fieri posse videtur, cum perfectissimam esse caussam dicat relationem ad caussas minus perfectas, sed tamen veras, quæ superari possint: igitur eam ob rationem solum Deus caussa perfectissima dici debet, quod nec in vi, nec in actione ab ullo pendeat, quodque illius agendi modus infinite excellentior sit, ac cujusvis rei

creatæ. Similiter id, quod additur, distinctione dissolvendum est; nimirum Deus agit cum creaturis velut cum caussis sociis, *quas ex libera sua bonitate in consortium agendi assumpsit*, non autem, *ut ab iis in operando adjuvetur*. Neque dicas: perfectius est posse agere sine caussis sociis quocumque titulo assumtis: igitur etiam perfectius erit actu agere sine caussis sociis quocumque titulo assumptis. ℞. *c. ant. n. cons.* In priori enim casu arguitur imbecillitas virium, non vero in altero. Non ergo ex nostra sententia in Deum imperfectio redundat; non enim dicimus Deum cum caussis creatis agere ob aliquam virium inopiam, aut ab iis saltem ad facilius operandum juvari; sed asserimus Deum ex infinita, & liberrima sua bonitate res creatas, sicut in consortium existendi, ita & in consortium agendi assumsisse, illisque cum existentia vim quoque agendi contulisse, quo fieret, ut in sua potestate haberet entia vere activa, sibique efficienter servientia, qua res perfectiones suas longe magis manifestavit. Ceterum argumenta hæc nihil prorsus probare vel ex eo patet, quod iis quoque vis volendi animæ a Cartesianis admissa, impugnaretur; quare in ipsos semper retorqueri possunt.

2.) Vis agendi vel est, vel saltem includit vim movendi corpora; sed vis movendi corpora est infinita, ideoque entibus creatis competere nequit; ergo *m. p.* movere corpus nihil est aliud, quam illud conservare in diversis successive locis: hoc ipso enim, quod corpus moveatur, etiam conservatur in diversis successive locis; sed vis conservandi corpus in diversis successive locis est omnino infinita: ergo vis movendi corpora est infinita.

℞. *c. M. n. m.* Ad prob. *n. M.* A vero omnino abhorret id, quod Purchotius cum reliquis Cartesianis sine probatione ut verum sumit; nam conservatio corporis habetur per decretum voluntatis, quia ipsum Deus in rerum natura existere vult, quamdiu sibi placuerit: movere autem corpus est illud jam conservatum ad diversa successive loca occupanda determinare. Unde rationem adjectam *d.* hoc ipso quod corpus moveatur, etiam conservatur in diversis successive locis *per eamdem actionem, qua movetur, n. per actionem distinctam, c.* Licet ad hoc, ut corpus successive de loco in locum transeat, necesse sit, ut illud pluribus temporis momentis existat, atque adeo in rerum natura conservetur, non tamen requiritur, ut utrumque per eamdem actionem fiat. Conservatio nimirum corporis provenit a decreto, qno Deus vult hoc corpus potius perseverare in rerum natura, quam perire; translatio vero ejusdem corporis jam ad perseverandum in rerum natura, vi illius decreti, determinati habetur per actualem motionem, quæ etiam a caussa creata proficisci potest. Motio igitur non est ipsa corporis conservatio, sed eam solum ante exigit, ac proinde etiam non postulat vim infinitam.

3.) His non contenti ulterius argumentum continuant: si Deus vult aliquod corpus conservare in diversis successive locis, vult etiam hoc ipso, ut illud moveatur: ergo per eamdem actionem corpus conservatur, qua movetur. Addunt, si ens creatum posset movere corpus, quod a Deo debet conservari, tum ens creatum posset Deum determinare ad illud conservandum: sed hoc videtur dici non posse; ergo ens creatum nullo pacto corpus movere potest. Dein-

de, ajunt, si Deus velit aliquod corpus conservari in diversis successive locis, seu jam per eamdem, seu per diversam actionem; itemque, seu id ut unicum, seu duplicem effectum respiciat, jam consequens est, ut illud corpus moveatur positis iis conditionibus: igitur res creatæ nihil ad motum corporum conferre possunt, nisi ut sint conditiones.

℟. *d. ant.* si Deus vult &c. istudque vult *ut duplicem effectum realiter distinctum. c. ant.* istudque vult *ut unicum effectum, n. ant. & con.* Conservare corpus in diversis successive locis, tametsi in Deo fieri possit per unicum voluntatis decretum, duos tamen effectus reapse diversos indicat; nimirum ut corpus & in rerum naturâ perseveret, & sic perseverans successive in alia, & alia loca transferatur: illud velle est corpus *tantum* conservare; hoc velle est illud *etiam* movere. Cum igitur Deus vult, ut velle potest, corpus quoddam in diversis successive locis conservare, non unum, aut alterum, sed utrumque simul vult; eadem videlicet voluntate, non quidem realiter, sed tamen ratione nostra distincta, vult duos effectus realiter diversos, neque hoc ipso tamen conservat corpus in diversis successive locis, quod illud moveat, aut vicissim; sed conservat per actionem formaliter diversam, & prærequisitam ad hoc; ut corpus moveri posset. Nequaquam igitur in se idem est movere corpus, & illud in diversis successive locis conservare, licet Deus utrumque per simplicissimum voluntatis suæ actum efficere possit: sed neque Deus id ordinarie præstare solet; nam stante hoc naturæ cursu vult Deus corpus tantummodo conservare: ejus vero translationem de loco in locum

committit caussis creatis, quas hac vi, sicut aliis quoque longe nobilioribus proprietatibus, ex infinita sua bonitate exornavit. Quantum ad id, quod adjicitur, pertinet, entia creata nequeunt corpus movere *absolute* &, *antecedenter* ad decretum Dei conservativum, sed *conditionate* duntaxat, & *consequenter* ad hoc ipsum decretum; corpus enim moveri non potest, nisi quod per plura temporis momenta existit, adeoque conservatur. Ut igitur caussa creata possit corpus movere, nequaquam necesse est, ut ipsa Deum determinet ad corpus illud conservandum, sed solum in Deo hanc voluntatem prærequirit. Ultimo denique verissimum quidem est, quod in antecedente asseritur; sed nimirum sub iis ipsis conditionibus continentur actiones caussarum creatarum: ubi enim Deus caussis creatis vim agendi contulit, non vult secundum communes naturæ leges sub alia conditione conservare aliquod corpus in diversis successive locis, nisi sub hac, ut illud ab iis moveatur.

4.) Spiritus in suo conceptu non includit facultatem corporum motricem: igitur corpus movere non potest. Quod si eo non obstante tamen putes posse a spiritu corpus moveri, deberet id volendo effici; istud autem prorsus intelligi nequit, cum inter volitionem spiritus, & motionem corporis nulla appareat connexio.

℞. Spiritus in suo conceptu *inadæquato* non includit facultatem movendi corpora, *c. ant.* in suo conceptu *adæquato*, *n. ant.* & *cons.* Omnis definitio rerum essentialis dici potest conceptus inadæquatus, comparate nimirum ad reliquas earum proprietates, quæ in illa non enumerantur; unde patet conceptum adæquatum fore eam rerum de-

scriptionem, in qua omnes earumdem proprietates clare exprimerentur, qualis aut numquam, aut certo rarissime haberi potest. Jam vero certum est plures rebus competere proprietates præter eas, quæ in definitione essentiali adducuntur, quo efficitur, ut jure concludi nequeat proprietatem quamdam in rem non convenire, propterea quod ea in conceptu illius inadæquato aperte non contineatur. Cum igitur quæritur quæ præter proprietates essentiales in definitione ponendas rei cuidam competant, aliæ rationes in subsidium vocandæ sunt; atque sic ex communi omnium hominum persuasione probabilissime judicamus inter alias spiritus proprietates etiam facultatem corporum motricem habere locum, tametsi ille per ens vi cogitandi, vel, ut alii volunt, intellectu, & voluntate instructum definiatur. Confidenter igitur asserimus, in conceptu adæquato spiritus, si is formari posset, probabilissime etiam facultatem movendi corpora reponendam esse. Cum autem ajo a spiritu posse corpus moveri, non intelligo id effici posse *per ipsum voluntatis actum, sed per facultatem loco motivam*, quam spiritus ad nutum, & voluntatem suam exercet; sicut nempe spiritui tribuimus facultatem intelligendi, volendi &c.; ita probabilissime etiam tribuenda est facultas movendi corpora, quam, cum vult, exercet, cumque exercet, actu corpus movet. Ex his porro patet, quæ sit connexio inter volitionem spiritus, & motionem corporis; non est ea quidem *immediata*, quia motio hæc non ab ipsa volitione efficitur, sed *mediata*, quia ad volitionem facultas locomotiva exercetur, motusque corporis efficitur; unde motio corporis mediante facul-

tatis locomotivæ exercitio cum voluntate connectitur, quod sufficit. Sed quærunt, qui fieri possit, ut spiritus, qui natura sua penetrabilis est, corpus movere queat, cum tamen non videatur corpus posse movere alterum, nisi utrumque foret naturaliter impenetrabile: verum prona est solutio; corpus ab eadem vi habet, quod & impenetrabile sit, & alterum ad motum determinare possit, a vi nimirum repulsiva, ut physici hodie docent; contra fieri potest, ut spiritus possit determinare corpus ad motum, etiam tum, quando cum illo compenetratus est; certe in tali facultate generatim accepta nulla ostendi potest repugnantia; secus enim nec Deus, qui omnia intime penetrat, per suam omnipotentiam corpora movere posset, neque ulla est ratio, cur id ipsum non etiam finitæ potentiæ competere queat. Deinde id genus potentia est naturæ spirituum prorsus congrua, ut adeo eadem ratione, qua probatur in spiritibus inesse vis vere agendi, & movendi corpora, simul probetur hanc vim ejus esse naturæ, ut non obstante naturali spiritus penetrabilitate in corpora exerceri possit. Ceterum non inficior modum, quo determinate spiritus corpus moveat, nobis ignotum esse; id tamen assertioni nequaquam obest: plurima sunt, quæ *quoad substantiam* nota, *quoad modum* ignorantur; scimus animam cum corpore uniri, eamdem pollere vi judicandi, volendi; mundum ex nihilo esse conditum, & plura similia; at in quo ea unio consistat, quo modo anima vim volendi, & judicandi exerceat, quo modo aliquid ex nihilo prodire possit, nemo unus est, qui divinare sciat. In ejusmodi rebus tenendum est illud S. Augustini effatum: „ num-

„ quid ideo negandum est, quod apertum „ est, quia comprehendi non potest, quod „ occultum est? "

Quid caussa physica, moralis, per se, & per accidens?

CXLIX. Rursus caussa efficiens vel *physica* est, vel *moralis*: illa actione propria effectum producit, *ut artifex statuam*: hæc alieno ministerio ad effectum ponendum utitur, ita tamen, ut ei in genere morum, seu, ut ajunt, in æstimatione morali effectus tribuatur, *ut Cajus mandans famulo, ut Titium occidat*. Item caussa *per se*: quæ id agit, quod vel animo designavit, vel cui efficiendo natura sua destinatur, *ut Cajus consulto occidens Titium*: caussa *per accidens*: cum effectus præter animi intentionem, aut naturæ destinationem sequitur, *ut: cum quis feræ loco hominem inopinate cædit*.

Schol. Modi, quibus quis caussa moralis efficitur, præcipui sunt mandare, consulere, ratum habere, laudare, approbare, non impedire, cum quis possit, & debeat: hæc ad philosophiam moralem pertinent.

Quid caussæ coordinatæ, & subordinatæ?

CL. Fieri potest, ut plures caussæ efficientes ad ejusdem effectus productionem concurrant; tum vero vel una ab altera pendet, vel non: si hoc: dicuntur *coordinatæ*, & nominatim *sociæ*, vel *auxiliares*, si a singulis pars effectus procedat; si illud: *subordinatæ*, & quidem vel *accidentaliter*, cum solum materialiter, & quoad existentiam spectatæ; vel *essentialiter*, cum formaliter, & quoad actionem consideratæ a se pendet. Plures caussæ subordinatæ constituunt *seriem* caussarum connexam, in qua illa caussa principalis, (instrumentalis enim non tollit continuitatem effectus cum caussa), a qua proxime effectus proficiscuntur, *proxima*, seu *immediata*; reliquæ *remotæ*, sive *mediatæ*; illa denique, quæ nulli amplius subordinatur, *prima* compellatur.

COROLL. 1. In serie caussarum essentialiter subordinatarum actio caussæ proximæ pendet ab actione caussæ remotæ, & hujus actio rursus ab actione remotioris, & sic porro regrediendo usque ad caussam ea in serie primam: quare cum effectus pendeat ab actione caussæ proximæ, patet eum quoque pendere ab actionibus omnium mediatarum, & ipsius primæ.

COROLL. 2. Inde vero ulterius perspicuum sit in serie caussarum subordinatarum, in qua non esset caussa prima, nullam fore caussam plene, & adæquate sufficientem effectus ultimi.

COROLL. 3. Cum in serie caussarum accidentaliter subordinatarum caussa proxima solum quoad existentiam, non vero quoad actionem ab alia remota pendeat, nulla remotarum continet rationem, cur proxima agat, ac proinde neque rationem, cur effectus existat: igitur ejus caussæ dici vero sensu nequeunt (§. 142.).

SCHOL. Atque inde patet, quid sibi velint hæc philosophorum axiomata: *caussa caussæ est etiam caussa caussati: efficiens efficientis est etiam efficiens effectus:* nempe vera sunt, si caussæ sunt essentialiter subordinatæ; non item, si accidentaliter; sic avus non efficitur reus culpæ a nepote admissæ.

CLI. Si detur series caussarum essentialiter, aut accidentaliter subordinatarum, potest in ea quantitas, sive magnitudo concipi (§. 68.); cum porro omnis quantitas finita sit vel infinita (§. 69.), erit, quoque series caussarum subordinatarum aut finita, aut infinita: illa terminos habet, hæc non: *Progressus in infinitum* dicitur series caussarum subordinatarum absque caussa prima; cum nimirum regrediendo a caussa quadam determi- Quid progressus in infinitum?

nata numquam perveniri potest ad ultimam in eadem serie.

Schol. Duplicem fingunt id genus progressum; *circularem*, cum ad terminum, a quo inchoatur progressio, iterum reditur, ut si dicas gallinam ex ovo, & ovum ex gallina esse: *rectilineum* deinde, cum numquam ad eumdem terminum reditur, ut si ab homine quocumque ad ejus parentem, tum ad avum, & sic ulterius sine fine progrediaris. Quæ contra hunc progressum pugnant, in cosmologia, cum de origine mundi agam, uberius persequar.

Nihil se ipsum producere potest,

CLII. *Nihil potest esse caussa efficiens sui ipsius.* Dum aliquid est caussa efficiens, agit (§. 144.), & quod agit, jam existit: igitur dum aliquid est caussa efficiens, jam existit. Item, dum caussa efficiens agit, producit effectum: igitur eo momento, vel signo, quo caussa efficiens agit, incipit effectus existere, nec antea existit. Pone jam aliquid esse sui ipsius caussam efficientem, atque adeo sui simul ipsius effectum: incipiet igitur existere, dum jam existit, & momento, vel signo antecedente existet simul; & non existet: quod cum absurdum sit, sequitur nihil posse esse caussam efficientem sui ipsius.

nec duo entia se mutuo.

CLIII. *Nequeunt duo entia sibi mutuo esse caussæ efficientes.* Sit primo ens *a* caussa efficiens entis *b*: igitur dum ens *a* jam existit, ens *b* primum existere incipit, ac proinde ens *a* prius existit, quam ens *b*. Sit deinde ens *b* caussa efficiens entis *a*; igitur rursus, dum ens *b* jam existit, ens *a* primum existere incipit, ac proinde ens *b* prius existit, quam ens *a*: ergo posita hac hypothesi ens *a* prius, & posterius existit ente *b*, & ens *b* pariter prius, & posterius existit ente *a*; sed hæc omnino absurda sunt: ergo

duo entia sibi mutuo caussæ efficientes esse nequeunt.

CLIV. *Ens necessarium non habet caussam efficientem.* Quod habet caussam efficientem, illud ab ea quoad existentiam pendet (§§. 143. 136. cor. 1.); sed ens necessarium quoad existentiam a nullo pendet (§. 105.): ergo ens necessarium non habet caussam efficientem.

Ens necessarium non habet caussam efficientem;

Coroll. Ergo etiam quod habet caussam efficientem, non est ens necessarium.

CLV. *Omne ens contingens habet caussam efficientem.* Omne ens contingens quoad existentiam ab alio pendet (§. 107.): ergo illud aliud efficit, ut ens contingens existat, atque adeo etiam, ut ens contingens ad existentiam perveniat; quare, cum efficere, ut aliquid ad existentiam perveniat, sit agere (§. 126.), illud alterum agit, & actione sua rationem continet, ut ens contingens existentiam obtineat; sed id est esse caussam efficientem (§. 144.): ergo illud est caussa efficiens, ac ens contingens effectus, id est, omne ens contingens habet caussam efficientem.

habet autem omne ens contingens?

Coroll. Cum existentia entis contingentis pendeat ab ente necessario (§. 108.), quidem existente (§. 109.), evidens est ipsum ens necessarium esse caussam efficientem entis contingentis: atque inde nova rursus ratione patet existere ens necessarium, si existat ens contingens (conf. §. cit. cor.).

CLVI. *Omne ens existens, quod habet caussam efficientem, est ens contingens.* Ens existens, quod habet caussam efficientem, non est ens necessarium (§. 154. coroll.):

Et omne ens, quod habet caussam efficientem, est contingens.

quare, cum omne ens existens vel necessarium sit, vel contingens (§. 104. coroll. 1.), ens existens, quod habet caussam efficientem, est ens contingens.

Non potest esse plus in effectu, quam in caussa.

CLVII. *Nequit plus esse in effectu, quam sit in caussa.* Sit aliquid in effectu, quod non est in caussa: illud vel pendebit a caussa, vel non; si primum: jam eatenus est in caussa, quatenus hæc ejus rationem sufficientem continet: si alterum: tum illud vel est a seipso, vel ab alia quapiam caussa: non illud (§. 157.): ergo istud; quodsi vero ita, tum effectus quoad hoc ad aliam caussam referri debet, sicque non erit plus in effectu, ac sit in caussa: igitur generatim nequit plus esse in effectu, quam sit in caussa.

Schol. Patet inde sensus axiomatis: *nemo dat, quod non habet;* ita nullum posset esse ens intelligens in mundo, si prima caussa, a qua omnia pendent, intelligentia non polleret. De reliquo non est necesse, ut effectus *formaliter* sit in caussa, sed satis omnino est, ut contineatur *eminenter*. Dicitur nempe *formaliter* inesse alteri, quod ita inest, ut est in se, ita nigrities atramenti chartæ illita formaliter est in atramento, quemadmodum postea in charta apparet; cujus vero tota existendi sufficientia in altero continetur, illud *eminenter* inest. Est & alius horum vocabulorum sensus: qua de re infra dicam. Et hæc de caussa efficiente; nunc ad finalem progrediamur.

Quid finis, & quotuplex?

CLVIII. *Finis* est id, propter quod caussa efficiens agit; seu quod per actionem suam obtinere cupit; *sic victoria pugnantium, eruditio studentium finis est.* Est vero vel *proximus*, qui nullo alio interposito; vel *remotus*, qui alio, vel aliis interpositis; vel *ultimus*, qui denique ultimo ab agente inten-

ditur, atque ad quem omnes medii, qui eam ob rem *subordinati* audiunt, referuntur: *sic emo librum, ut mihi doctrinam comparem, doctrinam quæro, ut reipublicæ serviam, istud ad gloriam Dei propagandam dirigo.* Alius item finis est *principalis*, seu *primarius*, qui in consortione aliorum ita intenditur, ut, tametsi omnes reliqui abessent, actio tamen propter eumdem poneretur; alius *minus principalis*, sive *secundarius*, quo solo præsente caussa non ageret; *ita uterque finis concurrit, cum valetudinis conservandæ, & amici visendi caussa deambulamus.*

CLIX. *Finis vero sensu caussa dici potest.* Cum finis sit id, propter quod caussa efficiens agit (§. præc.), finis continet aliquam rationem, cur effectus existat; sed id, quod aliquam rationem continet, cur effectus existat, vero sensu caussa dici potest (§. 142.): ergo finis vero sensu caussa dici potest; inde Seneca: „ an non putas inter caussas fa- „ cti operis numerandum, quo remoto factum „ non esset? " Finis est caussa,

CLX. *Caussalitas caussæ finalis in movendo, seu alliciendo consistit.* Cum finis sit illud, quod caussa efficiens obtinere cupit (§. 158.), nihil vero cupiamus, nisi quod nobis bonum videtur, quod in psychologia docebimus, caussa finalis eatenus solum rationem effectus continet, quatenus bonitate repræsentata nos ad eum ponendum allicit; sed in hac ratione caussalitas consistit (§. 143.): ergo caussalitas caussæ finalis in alliciendo consistit. & movendo agit.

Coroll. 1. Finis est semper consecutio boni cujuspiam vel veri, vel saltem apparentis, quæ per actionem speratur.

Coroll. 2. Caussa finalis non agit, prout realiter existit, sed prout a caussa efficien-

te cognoscitur, & appetitur: sufficit ergo existentia illius idealis, seu logica.

Coroll. 3. Caussa igitur, quæ propter finem agat, cognoscendi facultate polleat, necesse est, secus enim moveri, & allici haud poterit. Inde etiam *ignoti nulla cupido*.

Schol. Id, ex quo motiva ad agendum sumuntur, *causa impulsiva* dicitur, accurate a finali discernenda. Discrimen in eo ponitur: finis movet sua bonitate, quæ in ipsius consecutione apparet, & quidem ad hoc, ut efficiatur; caussa vero impulsiva nec bonitate sua, nec ad id, ut efficiatur, movet, sed alioquin existens efficit, ut major in fine bonitas reluceat, utque propterea caussa efficiens magis propendat ad actionem, qua finis existens fiat.

Finis potest esse simul effectus.

CLXI. *Fieri potest, ut idem sit caussa finalis simul, & effectus.* Fieri certe potest, ut caussa efficiens duntaxat propterea agat, ut effectum consequatur; sed hoc casu finis est simul effectus: ergo fieri potest, ut idem sit caussa finalis simul, & effectus.

Schol. Si qua hic videtur repugnantia adesse, ea omnis diversitate statuum tollitur; finis enim in statu ideali, quatenus nempe intelligentia caussæ efficientis comprehenditur, caussa est; effectus vero, quatenus in statu actuali constituitur. Unde, tametsi sit prior, & posterior semetipso, quia tamen id pro diverso statu contingit, nihil absurdi sequitur: ita sanitas ut intellectu apprehensa est finis utentis medicamentis, & eadem sanitas in statu reali est ejusdem effectus. Quare non est, quod moremur Spinozam inscite pronunciantem:

Eth. p. 1. append. ad prop. 36.

„ Omnes caussas finales nihil nisi humana
„ esse figmenta: hanc de fine doctrinam
„ naturam omnem evertere; nam id, quod
„ revera caussa est, ut effectum conside-

„ rat, & contra: deinde id, quod natura „ prius est, facit posterius ": aut eum, qui recentius eadem recoxit. Neque vero etiam Cartesius universim contra eos, qui fine creatorum entium investigant, recte statuit: „ nullum nos posse cognoscere fi- „ nem Dei in creatione naturarum corporea- „ rum, nisi Deus ipse eum revelaverit ". Errarunt procul dubio illi ex philosophis, qui in finem Dei non ex operibus inquisiverunt, sed ex hypothesi cujusdam finis temere assumta ipsam operis constitutionem deducere voluerunt: ut cum, solem stellasque tam errantes, quam inerrantes propter tellurem, quam incolimus, conditas statuerunt; indeque concluserunt, ea omnia circa tellurem tamquam suum centrum circumagi. Verum nullum generatim Dei finem a nobis cognosci posse, prorsus a vero abhorret; cum enim Deus infinita polleat intelligentia, cumque prætcrea talia ab eo condita videamus, quæ & ad determinatos effectus edendos aptissima sunt, & eos naturæ quoque ordinatione necessario efficiunt, dubitare haud possumus eosdem reapse esse fines entibus illis a supremo suo conditore constitutos. Ita oculi summa arte constructi sunt, partesque eorum etiam minutissimæ eo tendunt, ut imagines objectorum distincte depingantur; quis igitur dubitet hunc usum tamquam finem, intentum fuisse a Deo, dum ipse corpus humanum oculis instruxit?

Pensées sur l'interpret. de la nat. p.

CLXII. *Medium* dicitur omne id, quod aliquam in se rationem continet, ut finis existentiam consequatur, estque vel *necessarium*, vel *accomodum*, quod per se intelligitur.

Quid & quotuplex medium?

COROLL. I. Fines subordinati sunt aliqua ratione media ad finem ultimum consequendum.

Coroll. 2. Finis sine mediis necessariis existere nequit (conf. §. 21.).

Qui vult finem debet velle media.

CLXIII. *Qui serio vult finem, etiam velle debet media necessaria.* Qui serio vult finem, etiam velle debet ea, sine quibus finis existere non potest; sed sine mediis necessariis finis existere non potest (§. præc. cor. 2.): ergo qui serio vult finem, velle etiam debet media necessaria.

Schol. 2. Intellige, nisi certo prævideat media esse alioquin ponenda; tum enim sufficit, ut ille, qui finem cupit, non impediat, quo minus ea ab aliis ponantur, & nulla in eo positiva volitio requiritur. Ita venditio Josephi ex fratrum invidentia profecta medium fuit, ut is in Ægyptum perveniret, ibique ad summam dignitatem eveheretur; Deus tamen, qui hunc finem intendit, medium non positive voluit, sed tantummodo permisit.

Schol. 2. Qui media appetit, appetit ea propter finem, ac proinde media prius existant, quam finis, necesse est. Item qui mediis utitur ad finem quempiam consequendum, jam ante de fine cogitavit. Inde patefit potestas axiomatum in philosophia usitatorum: *finis est primus in intentione, ultimus in executione; finis dat mediis amabilitatem, bonitatem, mensuram, ordinem.* Sequuntur jam caussæ materialis, formalis, & exemplaris.

Quid materia forma, & exemplar?

CLXIV. *Materia*, physice accepta, est ea pars compositi, quæ varias in se determinationes recipit, *ut marmor respectu statuæ.* Ipsæ eæ determinationes, quæ faciunt, ut res in certa entium classe constituatur, *forma* sunt, *in figura marmori inducta.* *Exemplar* denique illud est, quod caussa efficiens, dum agit, intuetur, ut opus illi simile efficiat, *ut idea*

ani-

animo architecti informata, vel delineata, aut typo effićta.

CLXV. *Omnibus his tribus vero sensu nomen caussæ competit.* Materia enim recipiendo determinationes; forma determinando ens ad certam classem; exemplar dirigendo caussam efficientem, continent rationem, cur effectus talis existat; sed hoc est proprium caussæ (§. 142.): ergo iis omnibus nomen caussæ proprie convenit. Hæ sunt veræ caussæ.

SCHOL. 1. In tria vulgo genera materiam tribuunt; *in qua, circa quam, ex qua:* illa subjectum inhæsionis appellatur, altera objectum est, circa quod caussa efficiens operando versatur, de ultima hic agitur. Sed neque magni hæc partitio momenti est; in eamdem quippe rem suo diverso respectu consideratam omnia cadunt: ita marmor materia est, *ex qua* statua efficitur; *in qua* figura inhæret; *circa quam* artifex occupatur.

SCHOL. 2. In sensu metaphysico materia est ipsum illud subjectum, in quo præter essentiam variæ determinationes, seu affectiones insunt (§. 49.); sed monente Wolfio ab hoc vocabuli usu abstinendum videtur, ne, dum spiritibus quoque in sensu metaphysico materiam tribuimus, id a nonnullis sinistram in partem accipiatur. Inde vero etiam formam in sensu metaphysico constituunt determinationes essentiales, ita ut essentia, & forma inter se non differant, nisi sub diverso respectu: eædem nempe determinationes, quatenus primo in ente concipiuntur, & ceterarum rationem continent, *essentia* dicuntur: quatenus vero efficiunt, ut ens sit hoc potius, quam aliud, hujusque potius generis, vel speciei, quam alterius, *forma* nuncupantur. Atque hinc illa veterum effata ortum habent: *forma dat esse rei, datque distingui;* item:

forma dat rei operari, quia nempe attributa, in quibus agendi potentia continetur, in essentia rationem sufficientem agnoscunt. De caussis pro scopo satis dixi, nunc gradum faciam ad tertiam entium speciem (§. 94.) compositi nimirum, & simplicis explanandam, sed necesse habeo, ut ante de toto, & parte breviter agam.

CAPUT V.

De Ente composito, & simplice.

Quid totum & pars? CLXVI. Quæ sint multa, dixi (§. 47.). Unum constans multis seu reipsa, seu cogitatione solum nostra distinctis, atque idem cum iis simul sumtis *totum* vocatur. *Pars* est quodvis eorum, ex quibus unum constat.

Quotuplex totum? CLXVII. Totum aliud est *essentiale*, quod constat partibus ita necessario requisitis, ut vel una solum ablata ipsum totum pereat; cumque essentia sit vel physica, vel metaphysica (§. 46. sch.), etiam totum istud vel *physicum* est, vel *metaphysicum*; *sic homo constans corpore, & animo est totum physicum; animal ratione præditum, seu quidquid constat ex genere, & differentia specifica, est totum metaphysicum*. Aliud *integrale*, cujus partes solum ad integritatem pertinent, ut adeo sublata una vel altera totum tamen maneat. Porro partes hæ vel habent eamdem essentiam, vel non; in primo casu oritur totum *homogeneum*, seu *similare*, *ut moneta aurea*: in altero *heterogeneum*, seu *dissimilare*, *ut corpus humanum*.

Schol. Addunt etiam totum *logicum*, seu *universale*, & *potestativum*; illud est quævis nota abstracta pluribus conveniens, ut

genus, vel species: hoc habetur, cum in ente plures potentiæ, seu facultates activæ insunt, quo sensu anima nostra dici potest totum potestativum.

CLXVIII. Partes quoque diversæ sunt. Pars *aliquota* dicitur, quæ aliquoties sumta totum exæquat, *ut binarius in denario: aliquanta*, quæ sæpius repetita vel totum excedit, vel ab eo deficit; *ut ternarius in eodem denario*. Rursus pars est *actualis*, quæ propriis suis terminis constringitur, *ut sunt partes in horologio:* alia *possibilis*, cui termini, quos proprios non habet, pro arbitrio constitui possunt, *quales videntur esse in tabula vitrea, vel marmorea*. Quotuplices partes?

CLXIX. Cum duo tota inter se comparantur, vel ratione quantitatis sibi mutuo substitui possunt, vel non; si primum, æqualia sunt; si alterum, inæqualia (§. 73.). In hoc porro casu necesse erit, ut unum sit majus, alterum minus. *Majus* est altero, cujus pars alteri toti; *minus* vero, quod parti alterius totius æquatur. Quæ tota æqualia, & inæqualia?

COROLL. 1. Cum idem pro se ipso substitui possit, etiam omnes partes simul sumtæ pro toto, & vicissim, substitui possunt: igitur totum est æquale omnibus partibus simul sumtis.

COROLL. 2. Totum majus est qualibet sua parte, & quævis pars minor est suo toto, nec non pars partis est pars totius. Consulatur etiam (§. 66. sch.).

CLXX. *Compositum* generatim voco, quidquid quo demum cumque modo in varia resolvi potest; & *simplex*, quod huic directe opponitur. Speciatim vero *ens compositum* dico ens, quod in plura entia, ex quibus certa quadam ratione conjunctis coalescit, resolvi potest, quodque sic resolvi nequit ens *simplex* vocabo. Quid ens compositum & simplex?

Coroll. 1. Omne ens vel est ens simplex vel ens compositum: inde, etsi prædicata communia entis utpote generis superiori enti tam composito, quam simplici conveniant, prædicata tamen specifica, quæ cuivis ut tali competunt, sunt contradictori opposita: igitur quæ de ente composito u composito affirmantur, negari debent d ente simplice, qua simplice.

Coroll. 2. Omne ens compositum habe partes realiter distinctas, quæ sunt ipsa il la entia, in quæ resolvi potest; at ver ens simplex id genus partibus omnino de stituitur.

Coroll. 3. Omne ens compositum est quod dam totum, non autem omne totum es ens compositum; possunt siquidem in tot esse partes ratione solum nostra distincta (§. 166.).

Schol. Est & aliud inter totum, & en compositum discrimen: idea totius repræ sentat unum, quatenus idem est cum plu ribus simul sumtis, ac proinde sola hæ identitas in considerationem venit, cum a gitur de toto: idea vero entis composi exhibet conjunctionem plurium reapse d stinctorum: neque enim sine tali nexu con cipi potest, quomodo plura distincta unum constituant compositum.

Essentia entis compositi sita est in modo compositionis.

CLXXI. *Essentia entis compositi consistit i certa certarum partium conjugatione.* Illu essentiam entis constituit, per quod unu quodque ens possibile esse intelligitur (§.4 sch.); sed si tales partes, talisque earu conjugatio possibilis est, ens compositum po sibile esse intelligitur: ergo essentia entis com positi consistit in certa certarum partium con jugatione. Adde, quod modus, quo tales pa tes inter se conjugantur, efficiat, ut sit ho potius ens quam quodvis aliud; compositu

potius, quam simplex; ac hujus potius, quam alterius speciei compositum. Exempla pete *ab ædificio*, *mola*, *horologio*, *oculo*.

CLXXII. *Essentia entis compositi meris constat accidentibus*. Cum essentia entis compositi in certa certarum partium conjugatione consistat (§. præc.), ipsam nihil ingreditur, quam qualitates partium; figura item, magnitudo, ac determinatus conjunctionis modus; sed hæc omnia mera sunt accidentia (§. 125.); ergo essentia entis compositi meris constat accidentibus. ac proinde in meris accidentibus.

CLXXIII. *Nullum ens compositum est ens necessarium*. Sit quoddam ens compositum ens quoque necessarium; cum existentia entis necessarii sit absolute necessaria; necesse erit, ut in hac hypothesi vel singulæ partes seorsum acceptæ, vel sola earum conjugatio, vel utrumque simul absolute necessario existat; atqui primum esse nequit, tot enim forent entia necessaria, quot partes, quod pugnat cum (§. 114.): sed nec alterum; conjugatio quippe hæc, tametsi sit essentia entis compositi qua talis (§. 171.), tamen comparate ad partes contingenter existentes est solum modus quidam, aut inter plura relatio, quod utrumque contingens est (§. 102. cor. 2. 3.); ex his porro liquet nec ultimum fieri posse; ergo nullum ens compositum est ens necessarium. Idem quoque ex immutabilitate entis necessarii (§. 120.), facile demonstrari posset.

Coroll. Cum igitur omne ens vel ens necessarium sit, vel ens contingens (§. 104. cor. 1.), evidens est, omne ens compositum esse ens contingens. sed contingens.

CLXXIV. *Ens necessarium non est ens compositum*. Ens necessarium non est ens contingens (§. 104.); sed omne ens compositum Neque ens necessarium est ens compositum.

est ens contingens (§. præc. cor. 1.): ergo ens necessarium non est ens compositum.

Coroll. Cum rursus omne ens vel sit ens compositum, vel ens simplex (§. 170. cor. 1.) patet ens necessarium esse ens simplex.

Ens simplex vim habere,

CLXXV. *Cuivis enti simplici vim quamdam competere simillimum vero est.* Imprimis in iis entibus simplicibus, quæ spiritus vocamus, vim aliquam inesse certum est: deinde, ut in cosmologia patebit, ea quoque entia simplicia, ex quibus corpora coalescunt, vi quadam pollere, probabilissimum, si non certum, est; præter hæc autem nulla novimus, & si fortasse quædam extent, argumento ab analogia ducto locus erit. Accedit, quod præcipuum discrimen inter ens simplex, & punctum mathematicum in una hac vi constitui posse videatur: his expensis est sane simillimum vero cuivis enti simplici vim quampiam competere.

eamque est sententiam constituere videtur;

CLXXVI. *In hac vi essentia entis simplicis constituenda videtur.* Si vis quædam enti simplici competat, ut verisimillimum est (§. præc.), ea vel inest in ipso subjecto, vel inter affectiones locum habet (§. 49.); sed istud fieri nequit, quod enim vi pollet, agere potest (§§. 130. 131.), affectiones vero, cum sint accidentia (§. 225.), agere non possunt (§. cit. cor. 3.): igitur vis ea inest in ipso subjecto; atqui in subjecto præter essentiam nihil inest (§. 49.): ergo vis entis simplicis ad essentiam pertinet, id est, essentia entis simplicis in vi quapiam constituenda videtur.

Coroll. Pro diversitate igitur virium diversæ entium simplicium species constitui possunt.

Schol. Si ex ideis, quas habemus, philosophari, ut decet, velimus: vires entium differre possunt vel ratione quantitatis, vel ratione actionum per ipsas possibilium. Actionum genera duo solum nobis nota

sunt, *cogitatio*, in qua volitio includitur, & *motus*; oritur inde primo *vis cogitandi*, & entia, quæ eadem pollent, *spiritualia* dicimus, quo tamen innuere nolumus, non posse a spiritibus quoque motum effici; eadem quippe vis, quæ cogitationem efficit, & inde tamquam a nobiliori effectu *vis cogitandi* denominatur, potest etiam ad motum efficiendum sufficere. Oritur inde secundo *vis motrix*, quæ dumtaxat conatus est mutandi locum, & actualem loci mutationem vel effectum unicum sortiri potest: entia simplicia, quæ hac vi instruuntur, vi cogitandi carent, & *materialia* dicuntur, propterea quod materiam præbent, ex qua corpora mundana coalescunt, ut in cosmologia pluribus ostendam. Si vero quantitas virium spectetur, erit alia vis infinita, alia finita; itaque ratione quantitatis, quæ vi cogitandi competit, erit spiritus infinitus, & spirituum finitorum diversæ omnino species. Nec quidem obstat, quominus ob diversas virium motricium quantitates possibiles diversæ entium materialium classes extare queant. Ad extremum denique, cum vis essentiam entis simplicis constituat, palam est, in uno id genus ente unam solam vim inesse posse; quod si igitur plures actiones ab eodem ente efficiantur, inerunt in eo plures quidem agendi facultates (§. 130.), una tamen vis, quæ omnes eas facultates in actum reducit.

CLXXVII. *Si existunt entia composita, existunt etiam entia simplicia.* Si existit ens compositum, existit ens in plura entia realiter distincta resolubile (§. 170.); entia illa plura vel iterum sunt composita, vel non. Atqui primum esse nequit; quodlibet enim eorum plurium entium, quæ sunt partes totius compositi, qua pars, non est illud ipsum

Ens simplex existit, si existat ens compositum?

compositum, cujus est pars; ergo ens compositum ex aliis, quam quæ ipsum sunt, coalescit. Cumque hæc consecutio semper redeat, omnia entia composita ex aliis entibus, quam quæ ipsa sunt, coalescunt; sed entia, quæ ab omnibus compositis diversa sunt, non sunt entia composita, verum simplicia (§. cit. cor. 1.); igitur entia illa, in quæ ens compositum resolubile est, non sunt rursus entia composita, sed simplicia, ac proinde si existunt entia composita, existunt quoque entia simplicia.

Schol. Profecto quemadmodum repugnat, ut detur effectus sine caussa; ita quoque repugnat, ut extet ens compositum sine simplice: sicut enim effectus eget caussa, a qua efficiatur, ita compositum eget componentibus, e quibus constituatur: sunt quippe componentia natura priora ipsis compositis, ac propterea hæc sine illis esse omnino nequeunt. Jam vero si in composito semper hæreas in partibus compositis, & numquam ad simplicia pervenias, habebis quidem semper composita, at numquam componentia. Quodsi a progressu in infinitum subsidium petas; non propterea laqueo te explicabis; nam permisso etiam absurdo hoc progressu profiteri cogeris extare infinita composita sine ullis componentibus, quod aliud non est, quam unam absurditatem infinities multiplicare. Sed hac de re uberior disserendi campus redibit in cosmologia.

Substantia est ens simplex.

CLXXVIII. *Omnis substantia est ens simplex*. Fingamus *unam* substantiam esse ens compositum; habebit igitur partes realiter distincta (§. 270. cor. 2.), ex quarum conjugatione ipsa oriatur: jam quæro, partes istæ realiter distinctæ suntne substantiæ, vel non? si ita: tum substantia non est *una*,

quod hypothesis ponit; si non: tum partes illæ realiter distinctæ vel sunt accidentia, vel nullitates, seu nihila, aliud enim cogitabile non est; atque utrumque manifeste absurdum est; si enim primum; tum sola collectio accidentium, quæ sine substantia existere nequeunt (§. 125. cor. 3.) constituit substantiam; si alterum, tum nihilorum conjugatio substantiam efficit. Quare cum hæc argumentatio de omni substantia valeat, sequitur omnem substantiam esse ens simplex, nec cogitari posse unam aliquam, quæ sit ens compositum.

Coroll. 1. Ens compositum proprie substantia dici nequit, sed aggregatum, sive collectio substantiarum vocandum est.

Coroll. 2. Atque inde nova ratione patet, omne ens compositum ex simplicibus coalescere, secus enim ens compositum foret merum aggregatum accidentium sine substantiis, quod fieri omnino non potest.

Coroll. 3. Cum omni enti simplici vis competat (§. 175.), etiam quævis substantia sua vi gaudet: enti vero composito, qua tali, nulla vis convenit, cum in ipso præter entia simplicia nihil substantiale insit.

Coroll. 4. Quia tamen ens compositum est aggregatum substantiarum, etiam virium, quæ in his insunt, collectio eidem competat, necesse est.

Schol. Opinio hæc, quæ singulis substantiis vim activam tribuit, ad veritatem quam maxime propendet; hac una certe ratione omnes effectus, qui in mundo hoc aspectabili eveniunt, congrue explicari possunt: qui enim in omnibus continuo ad Deum tamquam caussam primam confugiunt, ii & a communi persuasione, nulla caussa urgente, recedent, & philosophiæ, quæ in effectibus naturalibus caussas quoque na-

turales quærendas esse docet, valedicunt; qui vero substantiam quamdam universalem, & naturam genitricem, quæ sola, & ubique agat, statuunt, illi talia proferunt, quæ ipsi non intelligunt, quemadmodum alias videbimus. Quare non possum non vehementer probare ea, quæ Leibnitius de substantiis docuit, quamvis in natura vis substantiis insitæ determinanda ab eo admodum dissentiam: „ Agere, ita ille, est „ character substantiarum, hancque agen„ di virtutem omni substantiæ inesse ajo, „ semperque aliquam ex ea actionem na„ sci, adeoque nec ipsam substantiam cor„ porum ab agendo cessare umquam, quod „ illi non satis percepisse videntur, qui „ essentiam ejus in sola extensione, vel „ etiam in impenetrabilitate collocarunt, „ & corpus omnimode quiescens concipere „ sibi visi sunt. " Et „ atque hinc judi„ cari potest debere in corporea substan„ tia reperiri entelechiam primam, tam„ quam πρωτου Δεκτικου activitatis, vim sci„ licet motricem primitivam, quæ præter „ extensionem, & molem superaddita sem„ per quidem agit, sed tamen varie ex „ corporum concursibus per conatus impe„ tusque modificatur. Atque hoc ipsum „ substantiale principium est, quod in vi„ ventibus anima, in aliis forma substan„ tialis appellatur. " Addit denique huic opinioni momentum non leve, quod hac via confusæ illæ veterum peripateticorum notiones de materia prima, & forma substantiali ad distinctas facillime reducantur; erat nempe ipsi materia prima subjectum quoddam passivum capax recipiendi formam substantialem velut unicum principium activum. Hæc duo statuerunt omnium rerum naturalium principia generalia, ea tamen

Act. Lips. anno 1695. pag. 145.

Ibid. anno 1698. pag. 426.

Ibid. pag. 424.

clarius definire; aut dilucidare omnino ignorabant: cum enim in materia præter dictam capacitatem nihil conciperent, eam aliter explicare non valebant, quam removendo ab ea omnes qualitates; unde Aristoteli dicta fuit *nec quid, nec quantum, nec quale*. Jam vero si substantiam vi activa præditam ponamus, concipere licebit in ea quidpiam per modum subjecti, in quo ea vis inhærat, quamquam realis inter ipsa distinctio non extet; tumque illud ipsum subjectum materiæ primæ: vis vero activa formæ substantialis vices implebit. Sed cum in subjecto sic per cogitatione abstracto nihil prorsus relinquatur, nihil etiam erit, quod pro definitione illius, aut declaratione adferatur (conf. §. 125. schol. 165. schol. 2.).

CLXXIX. *Omne ens simplex est substantia.* Omne ens simplex vel substantia est, vel accidens (§. 125.); sed nullum ens simplex potest esse accidens, quod per se manifestum est: restat igitur, ut omne ens simplex substantia sit. Ens simplex est substantia.

Coroll. Igitur substantia quoque recte distribuitur in spiritualem, & materialem, quemadmodum de ente simplice dictum est (§. 176. schol.).

Schol. Dixi adhuc, & pro scopo quidem satis de ente composito, & simplice, his nonnulla de utriusque ortu, & interitu adjicienda sunt. In sequentibus vero duobus capitibus notionem extensi, ac continui cum aliis affinibus examinabo.

CLXXX. Ens *oritur*, cum ex non-existente fit existens, sive, quod idem est, cum ex statu nudæ possibilitatis transfertur ad statum actualem. Porro cum ens non existit, vel ejus constitutiva jam existunt, vel non: cum ens fit existens, cujus constitutiva jam exi- Quid & quotuplex ortus & interitus entium?

sterunt, *oritur* illud *ex aliquo*, *ut horologium per conjunctionem partium jam existentium*; cum ens fit existens, cujus nulla constitutiva ante existerunt, *oritur ex nihilo*; actio qua illud obtinetur, *productio*, vel *affectio*, ac interdum *generatio*; qua hoc: *creatio* cognominatur. Ab opposito ens *interit*, cum ex existente fit non existens, & hic interitus similiter duplex est: *simplex*, cum adhuc constitutiva entis remanent; *compositus*, cum nihil ipsius remanet existens; ille interitus *corruptione*; hic *annihilatione* perficitur.

Ens necessarium nec oriri, nec interire potest,

CLXXXI. *Ens necessarium nec oriri, nec interire potest*. Quod numquam potest esse in statu nudæ possibilitatis, illud nec oriri, nec interire potest (§. præc.): sed ens necessarium nunquam potest esse in statu nudæ possibilitatis (§. 104. cor. 2.): ergo ens necessarium nec oriri, nec interire potest.

Coroll. 1. Quod nec oritur, nec interit, æternum est: Igitur nova ratione patet, ens necessarium esse æternum (conf. §. 110.).

potest autem ens contingens.

Coroll. 2. Omne ens, quod aut oriri, aut interire potest, contingens est, & quia omne ens contingens in statu nudæ possibilitatis esse potest (§. 104. cor. 3.), omne ens contingens oriri, & interire potest.

Coroll. 3. Quia porro omne ens compositum, ens contingens est (§. 173. cor.), evidens est omne ens compositum & oriri, & interire posse, atque adeo nullum ens compositum æternum esse.

Ens compositum produci, & corrumpi potest.

CLXXXII. *Omne ens compositum & oriri ex aliquo, & interire interitu simplici potest*. Cum essentia entis compositi sita sit in certa certarum partium conjugatione (§. 171.), ensque tum oriri, aut interire dicendum sit, cum ipsius essentia aut oritur, aut interit; manifestum est, ens compositum oriri, cum partes ipsius jam existentes certo modo con-

junguntur, ac interire, cum earumdem partium consociatio dissolvitur: sed hoc est oriri ex alio, & interire interitu simplici (§. 180.): ergo omne ens compositum & oriri ex aliquo, & interire potest interitu simplici. *Patet id in horologio, ædificio* &c.

Coroll. Conjugatio partium substantia non est, sed merum accidens: igitur omne ens compositum & oriri, & interire potest, quin quæpiam substantia aut oriatur, aut intereat.

Schol. Hunc modum natura sibi relicta sequitur; in mutationibus enim naturalibus nulla perit substantia, nihilque annihilatur; sed dum unum corpus corrumpitur, aliud generatur; & eædem prorsus substantiæ jam hoc jam illud corpus, prout varie componuntur, constituunt. Interea tamen, quod probe notari velim, hoc theoremate non negamus fieri posse, ut etiam ens compositum creatur, aut annihiletur.

Ens simplex non potest oriri ex ente composito;

CLXXXIII. *Ens simplex nequit oriri ex ente composito.* Ut ex ente composito ens novum oriatur, necesse est, ut id fiat vel accessione novarum, vel recessione pristinarum partium, vel permutata earumdem conjugatione; sed id, quod accessione, aut nova pristinarum partium conjugatione oritur, est ens compositum, non simplex; & si fiat recessio partium, tum residuum vel est compositum ex partibus, vel non; si illud: non est ens simplex; si hoc: adest quidem ens simplex, at non nunc ortum, verum quod jam antea extitit: patet igitur, ens simplex ex ente composito oriri nequaquam posse.

neque ex ente simplici,

CLXXXIV. *Ens simplex nequit oriri ex alio ente simplice.* Si ens simplex oriretur ex alio ente simplice, id fieret vel per distractionem, vel per transformationem; sed neutrum omnino fieri potest: non primum; non

enim in ente simplice partes sunt, quæ distrahi, aut avelli possent: non alterum; nam hæc transformatio efficeretur vel sublatis, vel remanentibus essentialibus, quorum rursus utrumque repugnant; si enim in ente *a* tollerentur essentialia, ut ipsum transformaretur in ens *b*, ipsum ens *a* tolleretur, & illius loco ens novum *b* substitueretur, quod non est transformari: si autem in ente *a* remanent essentialia, remanebunt etiam attributa (§. 46. cor. 2.), & modi solum aliqui mutabuntur (§. cit. cor. 1.), ac proinde ens *a* permanebit ens *a*, nec transformabitur in ens *b*: ergo generatim ens simplex ex alio ente simplice oriri nequit.

Coroll. Ens simplex unius speciei nequit effici ens simplex alterius speciei, ita ex ente materiali nequit fieri spirituale: aut vicissim.

ac proinde cum oritur, creatur,

CLXXXV. *Ens simplex cum oritur, oritur ex nihilo.* Cum ens simplex oritur, vel oritur ex nihilo, vel ex aliquo (§. 180.); sed non oritur ex aliquo, istud enim vel esset ens compositum, vel ens simplex; atqui ens simplex nec oritur ex composito (§. 183.), nec ex simplici (§. præc.): restat igitur, ut ens simplex, cum oritur, oriatur, ex nihilo.

Coroll. Igitur per creationem solum ens simplex existentiam obtinere potest.

& cum interit, annihilatur.

CLXXXVI. *Ens simplex, cum interit, in nihilum abit.* Cum ens simplex interit, nihil illius remanet; remaneat enimvero quidpiam, erit illud vel pars ejus, quod periit, vel aliud, in quod illud prius transformatum est; sed utrumque contradictionem involvit (§§. 170. cor. 2. 184.): ergo ens simplex, cum interit, in nihilum abit.

Coroll. Opus igitur est annihilatione, si vel una substantia in mundo interire debeat.

Quid ortus, & interitus

CLXXXVII. Ortus, & interitus dicitur *momentaneus*, cum plura successiva in ipso distin-

guere non licet; in casu opposito *temporaneus*. Patet autem per se, illum necessario competere entibus simplicibus: non item compositis; tametsi enim entia quoque composita momento individuo oriri, & interire absolute possint, id tamen necesse non est, cum ex partibus vario modo conjunctis constent. momentaneus, aut temporaneus?

COROLL. Igitur in ortu, & interitu entium simplicium varia discerni nequeunt, ac proinde illius ideam solum confusam (§. 55. log.) habere possumus.

CAPUT VI.

De Extenso, Continuo, & Spatio.

CLXXXVIII. *Extensum* dicitur unum, quod ex partibus extra sese positis, ac vel reapse, vel sensuum saltem judicio unitis constat, *ut tabula vitrea, vel marmorea*. Hujus abstractum vocatur *extensio*, quæ proinde aliud non est, quam positio partium unitarum extra partes. Quid extensum, ac extensio?

COROLL. 1. Omne ens extensum est ens compositum, & vicissim quoque omne ens compositum est ens extensum.

COROLL. 2. Ens simplex, ac proinde etiam substantia extensa esse nequit.

COROLL. 3. Ex his ulterius liquet in quovis ente extenso dari entia inextensa (conf. §. 177.).

SCHOL. Notionem extensi continere notionem compositionis, jam olim a Pythagoræis traditum fuisse scribit Gerdillus; interea tamen sunt philosophorum non pauci, qui in contrariam partem abeunt, putantque enti quoque simplici extensionem competere posse. Concipiunt hi in ente simplici Extensio cum simplicitate pugnat. *Introd. allo studio della relig. pag. 274.*

partes quasdam, non quidem reales, verum, ut ajunt, *virtuales*; quin figuras quoque diversas, angulos, cuspides Epicuri, Gassendique exemplo addunt: quare extensionem generatim definiunt *esse occupationem spatii divisibilis*, docentque posse ab ente, seu illud ex partibus realibus constet, seu reapse iisdem destituatur, spatium in plures partes divisum occupari. Ipsorum igitur opinione potest ens simplex unicum totum spatium occupare, in quo duo vel plura alia simul existere possent, & ratione magnitudinis spatio occupato competentis dicitur unum majus, vel minus altero. Quod si ex illis quæras, qui id fieri queat, cum ens simplex omni parte careat? Respondent totum ens in toto spatio, & totum in quavis spatii parte existere; sic animam hominis in toto corpore, & in quavis corporis parte totam; sic quoque ipsum Deum & in toto mundo, & in qualibet illius parte totum præsentem esse.

At vero a Dei, utpote entis infiniti, existentia argumentum peti posse non putem; est ea certe mysterium, quod omnes cujuscumque intelligentiæ finitæ limites exuperat; unde nec Deum vel virtualiter extensum umquam dicimus, nec ipsius immensitatem per modum alicujus extensionis concipere licet, qua in re consentientes habeo omnes theologiæ peritos. Quod autem de anima humana asseritur, id eodem, quo affirmatur, jure negari potest quin & debet; generatim enim notio extensionis absolute pugnat cum notione simplicitatis: illa quippe superficies & medium aliquod intercedens repræsentat; hæc, quæ similia sunt, & absque partibus realibus consistere nequeunt, prorsus excludit. Sed nempe id in *virtuali* extensione non obtinet? Ita

quidem illi: at ego contendo ipsos id genus extensionis ideam habere nullam, esse proinde hunc terminum inanem (§. 77. log.), qui nodum nequaquam solvat. Sit enimvero ens simplex *a*, occupetque spatium in triginta partes divisibile; jam quæro: illud, quod in parte spatii trigesima existit, estne aliquid, vel nihil? Non hoc certe; igitur primum; porro istud aliquid: quod in parte spatii trigesima existit, vel est realiter illud ipsum, quod in parte prima ejusdem spatii existit, vel non? Si hoc, jam adest pars realis: igitur ens simplex *a* simul non est ens simplex; si illud, tum ens *a* existit simul, & eodem tempore in triginta partibus spatii, seu quod idem est, in triginta spatiis minoribus, atque adeo ens *a* simplex est naturaliter replicatum in totidem spatiis, quod unanimi philosophorum consensione fieri nequit. Deinde si dari potest ens simplex, quod magnitudinem duorum, vel trium, & sic porro, æquare potest, nihil obstabit, quominus exsistere possit ens simplex, quod magnitudine Caucasum exsuperet, quod quidem sententiæ hujus fautoribus nullo pacto absurdum videtur. Existat jam per hypothesin ens simplex hujus magnitudinis, insideatque eidem, quid enim vetat? ad orientem musca *a*, ad occidentem musca *b*: quæro igitur rursus: id, cui insidet musca *a*, estne realiter illud ipsum, cui insidet musca *b*, vel non? Si neges, ponis in ente simplice partes reales, si ajas, statuis musca naturaliter compenetrari, erunt enim in eodem loco: ita, quo te cumque vertes, te ipsum jugulas.

CLXXXIX. Extensum vel *in concreto*, nimirum cum materia subjecta, vel *in abstracto* spectatur, cum sola extensio abstrahendo Quotuplex extensio?

ab omni materia, in qua eadem insit, consideratur. Extensio rursus vel in longum tantum, & *lineam*; vel simul in latum, & *superficiem*; vel denique in profundum quoque protenditur, & *corpus* mathematicum constituit: illius vero limes *figuram* efficit, unde geometrarum figuræ oriuntur.

COROLL. 1. Cum omne ens compositum extensum sit (§. præc. cor. 1.), nec infinitum esse possit, ut deinceps demonstrabitur, necesse quoque est, ut omne ens compositum figuram habeat.

COROLL. 2. Figura entis compositi mutatur mutatis limitibus, id vero fit vel accessione, vel ablatione, vel transpositione partium extimarum.

COROLL. 3. Ens simplex, cum extensum non sit (§. præc. coroll. 2.) nec habere figuram, nec vero sensu magnum, aut parvum dici potest.

Quid intensio? SCHOL. Quia tamen enti simplici vis competit (§. 175.), quam aliæ quoque qualitates comitari possunt, convenit eidem quantitas qualitatis, sive gradus (§. 72.); unde si finitum sit, habebit gradum ultimum, sive limitem, atque adeo defectum ulterioris *intensionis* in vi, reliquisque qualitatibus: poterit igitur ens simplex dici magnum, & parvum *intensive*. *Intensio* nimirum, sive *intensitas* aliud non est, quam graduum multiplicatio; concipimus enim gradum, qui qualitatis quantitatem constituit, ex minoribus rursus gradibus, veluti totidem partibus coalescere: ita cum calorem unius corporis cum calore alterius comparamus, qui sit illius duplus, primum pro gradu uno assumimus, & alterum duobus gradibus constare, ac quo plures deinde gradus sic mente accumulamus, eo magis calorem *intendi* dicimus: hujus rei ratio in eo sita est, quod

omnis quantitas, quæ pro unitate assumitur, ad aliam se habeat, ut linea recta ad aliam; linea vero minor est ad majorem, ut pars ad totum. Accommodate Wolfius: „ *Intendi* dicitur id, cujus gradus fit major: „ *remitti*, cujus gradus fit minor. „ --- --- „ Ut adeo intensitas, sive intensio sit quasi „ graduum multitudo, quemadmodum ma- „ gnitudo partium multitudo. Nimirum „ sicuti pars rectæ etiam recta est; ita pars „ gradus itidem gradus est. Et quemad- „ modum magnitudo rectæ lineæ resultat ex „ multitudine partium toti homogenearum; „ ita etiam intensitas resultat ex multitu- „ dine graduum toti gradui homogeneorum. „ Porro quemadmodum in recta partes non „ nisi possibiles sunt, atque continuæ; ita „ quoque in gradu ceteri minores non nisi „ possibiles sunt, nequaquam autem actu „ divisi, atque adeo quamdam quasi con- „ tinuitatem mentiuntur. Quemadmodum „ vero partes, in quas actu resolvi potest „ linea, in eadem coexistunt, ita quoque „ plures gradus minores, quibus simul sum- „ tis alius quidam æquipollere deprehendi- „ tur, in eodem coexistunt, ita ut perinde „ sit, ac si gradus isti singuli extra se in- „ vicem existentes adessent. In eo tamen „ differentia inter rectæ lineæ magnitudi- „ nem, & gradus intensitatem intercedit, „ quod partes lineæ rectæ actu extra se in- „ vicem existant, & extensum continuum „ forment; in gradu autem minores, ex „ quibus veluti compositus concipitur, cum „ partes tantummodo imaginariæ sint, ex- „ tra se invicem non existant, neque adeo „ extensum efficiant. „

Ont. p. 2. s. 2. c 2. §§. 758. 759. sch.

Quid continuum, interruptum.

CXC. *Continuum* dicimus unum, quod ex variis ita inter se adstrictis, & unitis, ut alia diversa nullo modo interponi possint, consur-

ac contiguum? git, *ita tabula marmorea vulgo continua putatur*: oppositum vocatur *interruptum*, *quale est cribrum*. *Contiguum* est alteri, quod ita eidem in loco proxime vicino coexistit, ut iis immotis nihil interponi possit, tametsi queat illis remotis, *ut liber libro impositus*.

Coroll. 1. Omne extensum vel continuum est, vel interruptum.

Coroll. 2. Continuitas excludit etiam possibilem partis diversæ intermediæ existentiam.

Coroll. 3. Interruptio ponit existentiam vel actualem, vel possibilem partis diversæ inter duas datas.

Coroll. 4. Contiguitas excludit existentiam partis diversæ intermediæ inter duas datas vel actualem, vel illis immotis possibilem.

Coroll. 5. In continuo partes sunt possibiles, in contiguo actuales (§. 168.).

CXCI. Entia *distare* dicuntur, quæ ita existunt, ut iis suis in locis immotis aliquid vel actu interpositum sit, vel saltem interponi possit: ejus abstractum *distantiam* metitur linea brevissima, quæ inter ea duci posse concipitur, quæque semper est recta, ut norunt mathematici.

Quid distantia?

Schol. Satis manifestum esse arbitror *contiguitatem*, & *distantiam* ad relationes pertinere, quarum ratio fundandi sit certus quidam, ac determinatus entium ad se relatorum coexistendi modus: videlicet, si duo entia eo modo, qui oritur ex eo, quod nihil inter ea immota interponi possit, sibi mutuo coexistunt, modus hic fundamentum præbet, ut denominentur *contigua*; modus vero coexistendi, qui tum datur, cum aliquid interponi potest, quique a priori omnino diversus est, rationem continet, ut entia dicantur *distantia*: relatio igitur distantiæ nititur in modo coexistendi, qui

ponit solam possibilitatem interpositionis alterius, quique adeo ea possibilitate permanente permanet, seu actu quid sit interpositum, seu non.

CXCII. *Ens simplex alteri enti simplici numquam potest esse contiguum.* Sit ens simplex *a* contiguum enti simplici *b*: existit igitur utrumque in puncto contactus, vel non; si hoc: tum se non contingunt, cum enim nullam prorsus partem, aut extensionem (§. 188. cor. 2. & sch.) habeant, necesse est, ut ibi se non contingant, ubi non existunt. Si vero utrumque existat in punto contactus, tum in idem spatii punctum congruunt, atque adeo compenetrata sunt; nam ob absolutam suam simplicitatem nequeunt nisi unicum spatii punctum occupare; atqui, quæ compenetrata sunt, non dicuntur contigua (§. 190.): igitur ens simplex alteri numquam potest esse contiguum. Ens simplex aliud contingere nequit.

Coroll. Si igitur duo, vel plura entia simplicia coexistant, ea vel loco congruunt, & compenetrata sunt, vel a sese distant.

Schol. Qui imaginationi nimis indulgent, eamque pro mensura intelligibilium assumunt, illi veritatem hujus theorematis omnino non assequuntur; assueti enim ideis rerum sensibilium, quas ab ipsa infantia ope sensuum, ac præcipue tactus jam in utero materno sibi compararunt, nihil intelligi posse putant, nisi quod extensum sit, quodque imagine quadam phantastica repræsentari queat, ac propterea nullam se entis simplicis, & inextensi ideam habere palam fatentur. His quidem, si doceri velint, id subsidii Boschovichius subministrat: *Theor. phil. nat. P.1.§.135.* præcipit nempe, ut tabulam quampiam planam per medium sectam ita secundo secent, ut posterior sectio priori sit perfecte con-

tigua, id quod fieri nequaquam posse statim experientur; quidcumque enim tentent, aut posterior sectio congruet cum priori, aut ita ab illa distabit, ut etiam quidpiam interponatur, neutro autem casu duæ eæ sectiones contiguæ erunt. Quod si deinde transversa fiat sectio, punctum concursus modum suppeditabit, quo idea entis simplicis concipiatur; simplicitas enim utrobique est eadem, ac discrimen in eo solum ponitur, quod ens simplex vi activa polleat, & aliquid reale sit; illud solum imaginarium: quare hoc punctum mathematicum; illud physicum appellari solet. Qui vero cum Leibnitianis ad essentialem entium simplicium, seu, ut ajunt, monadum impenetrabilitatem confugiunt, iis cum laudato auctore hæc dicta sint: „ Qui dicunt monades „ non compenetrari, quia natura sua impe„ netrabiles sunt, ii difficultatem nequaquam „ amovent; nam si & natura sua impenetra„ biles sunt, & continuum debent compo„ nere, adeoque continua esse; compenetra„ buntur simul, & non compenetrabuntur, „ quod ad absurdum deducit, & ejusmodi „ entium impossibilitatem evincit. Ex omni„ modæ inextensionis, & contiguitatis no„ tione evincitur compenetrari debere, ar„ gumento contra Zenonistas instituto per „ tot sæcula, & cui numquam satis re„ sponsum est. Ex natura, quæ in iis sup„ ponitur, ipsa compenetratio excluditur, „ adeoque habetur contradictio, & absur„ dum. „ Quid denique illis faciemus, qui „ in verbulo saltem quærunt? Ajunt: entia simplicia, cum se contingunt, nec compenetrantur, nec distant; quid igitur? *distare incipiunt*: en arcem, an potius specum, in quam sese abdunt. Sic arguo: entia, quæ distare incipiunt, vel reapse a se

Dissert. de nat. divers. n.13. not.

distant vel non distant; tertium certe per contradictoriorum legem excluditur. Si distant, teneo, quod volo; ipsi vero sibi contradicunt: si non distant, redit superior argumentatio; neque vocula illa *incipiunt*, difficultatem sustulit. Profecto nisi quis putet entia simplicia esse quosdam globulos, qui extremitates habeant, & medium; impossibile est, ut se secundum unam partem contingant, secundum aliam distent, aut distare incipiant.

CXCIII. Continuum spectatur *physice*, cum repræsentationis a sensibus factæ duntaxat ratio habetur; *ita tabulam marmorem revera continua putamus, quod minimæ distantiæ sensibus subducuntur: metaphysice*, vel etiam *mathematice*, cum attenditur ad id, quod in se, ac reipsa est; unde *continuum* est *metaphysice* tale, cum partes in se reipsa ita continuantur, ut nihil diversi interseri possit. Quid continuum physice, & metaphysice?

CXCIV. *Continuum metaphysice tale in rerum natura non extat.* Omne ens extensum ex entibus non extensis (§. 188. coroll. 3.), seu omne ens compositum ex entibus simplicibus coalescit (§. 177.): igitur nequit ens esse continuum metaphysice tale, nisi entia simplicia sibi mutuo sint contigua; sed entia simplicia sibi numquam contigua esse possunt (§. 192.): ergo nec extat, nec extare potest in rerum natura continuum metaphysice tale. Continuum metaphysice tale non extat.

Coroll. Verum igitur continuum est solum abstractum, in quo examinando geometria occupatur; quæ nos vulgo in continuis habemus, ea solum comparate ad nostros sensus talia sunt.

Schol. Certe sensus nostros idoneos perfectæ continuitatis testes non esse ex usu microscopiorum, aliisque experimentis innumeris satis hodie notum est; consuli potest Boscovichius. Nihil igitur agunt, qui appa- *Loc. cit.* §. 158.

rentia sensuum delusi veritatem hujus assertionis ob contrariam experientiam in dubium vocare volunt. Quid? quod, tametsi entia simplicia se contingerent, nondum tamen continuum metaphysice tale efficerent; ista quippe entia forent partes actuales, quibus in hujusmodi continuo locus non est (§. 160. cor. 5.).

Quid simultanea, & successiva?

CXCV. *Simultanea* sunt, quæ eodem tempore simul existunt, *ut sol, luna, tellus; successiva*, quæ, tametsi non coexistant, ita tamen inter se conjunguntur, ut, dum unum desinit, alterum incipiat existere, *ut dies, mensis, annus*. Inde ens vocatur *permanens*, cujus essentiales determinationes sunt simultaneæ, *ut horologium; successivum* vero, cujus determinationes essentiales sunt successivæ, *ut tempus, motus*.

Coroll. Omne continuum vel est permanens, vel successivum.

Quæ idea vulgaris spatii?

CXCVI. Ubi advertimus locari posse aliquod ens compositum, quod in cosmologia corpus vocatur, ibi *spatium* adesse dicimus; negamus contra dari *spatium*, cum nihil amplius locari posse cogitamus: *sic dicimus non superesse in templo spatium, cum illud hominibus jam confertum est*. Res ad usum loquendi attento per se manifesta est: igitur ratione ideæ vulgaris habita *spatium* recte dicitur locandorum corporum possibilitas.

Quæ cujus spatii proprietates?

Schol. Hoc porro spatium vulgo concipimus tamquam receptaculum ab omnibus rebus vacuum, in quo reponi potest, quidquid lubet, seu ut aliquod trine extensum, continuum, similare, & a corporibus in eo existentibus penetrabile. His ratiocinando adjicimus extensionem interminatam, divisibilitatem in infinitum, æternitatem cum necessitate, ac immobilitatem, quæ breviter demonstranda sunt. Tribuitur igitur spatio

1.)

1.) *Interminata extensio;* numquam enim cogitando eo pervenire licet, ubi concipiatur non esse amplius possibile, ut corpus quoddam locetur: nimirum ubicunque extra mundum cogitatio nostra divagetur, ibi locatio alicujus corporis possibilis intelligitur: igitur extensio hujus spatii nullis terminis concluditur.

2.) *Divisibilitas in infinitum:* quod enim cumque intervallum, quantumvis minimum videatur, in hoc spatio assumptum semper in duas partes æquales dividi potest; unde in ejus divisione numquam ad finem pervenitur. Quod & accuratius pervideas, pone duo entia simplicia *a*, & *b* intervallo quovis distantia, ajo: inter *a*, & *b* potest poni tertium *c* æqualiter ab utroque distans, quin alterutrum contingat; nam si ens *c* ita in medio positum contingeret ens *a*, contingeret hoc ipso etiam ens *b*, cum ponatur ipsum *c* in medio æqualiter ab *a*, & *b* distans; sed si ens *c* contingit ens *a*, cum illo compenetratur (§. 192.): ergo etiam si ens *c* contingit ens *a*, ens *c* compenetratur cum ente *b*, id est, si medium *c* alterutrum, seu *a*, seu *b* contingeret, ipsum esset cum utroque, tam *a*, quam *b* compenetratum; atqui si ens *c* esset cum utroque compenetratum, etiam illa duo forent inter se compenetrata, quod absurdum est; ponuntur enim hæc duo *a*, & *b* ex hypothesi distare, cum autem compenetrantur, non distant: igitur si ens *c* in medio positum inter *a*, & *b* alterutrum contingeret, illa duo *a*, & *b* distarent simul, & non distarent, quod cum fieri nequeat, evidens est inter quævis entia simplicia *a*, & *b* quocumque intervallo distantia semper posse poni medium *c*, sicque illud intervallum in duas partes æquales dividi. Dico id de *Theor. phil. nat. sup. pl. §. 1.*

quocumque intervallo; nam hoc argumentum semper, & in infinitum redit. Vid. Boschovich.

4.) *Æternitas cum necessitate*; omnis enim rerum possibilitas æterna est, ac necessaria, nec initium, aut finem habere potest: igitur idem de possibilitate locandorum corporum affirmari debet.

5.) *Immobilitas*, quia nulla spatii hujus pars ne cogitando quidem alio transferri potest; sume enim partem aliquam *b* inter *a*, & *c*, eamque alio cogitatione tua transfer; jam quæro, quid facta hac translatione inter *a*, & *c* concipis; potestne ibi locari corpus? nihil sane est, quod impediat: igitur spatium ibi est, ubi illud abstulisti, ac proinde nihil transtulisti.

Spatium istud non est reale.

CXCVII. *Spatium adhuc expositum non est quidpiam reale*. Imprimis enim generatim possibilitas entium non est aliquid reale: igitur neque possibilitas locandi corpora, in qua hoc spatium constituitur (§. præc.). Deinde quidquid existit, vel substantia est, vel accidens (§. 125. cor. 1.): atqui spatium istud nequit esse substantia, repugnat quippe substantia infinite extensa, & divisibilis (§. 178.), item æterna, ac necessaria præter Deum (§. 114.): nequit esse accidens; accidens enim non existit extra substantiam (§. 125. cor. 3.), spatium vero hoc debuisset existere, antequam substantiæ crearentur. Denique non intelligitur accidens infinite extensum, & divisibile: ergo spatium adhuc expositum non est existens, seu reale.

Coroll. Omnibus igitur entibus sublatis nullum reale spatium remanet.

Schol. 1. Atque inde spatium istud *imaginarium*, *abstractum*, aut *vacuum*, de quo postea, dicunt; item *absolutum*, cum a rebus actu locatis nequaquam pendeat; possibilitas

enim locandi corporis absque actuali locatione optime subsistit. Quare spatium *absolutum* reale non est. Neque, quæ opponuntur, multum habent ponderis: ajunt nempe.

1.) Spatium, quod sublatis omnibus entibus remanet, est mensurabile; sed quod est mensurabile, est quoque reale: ergo spatium, quod sublatis omnibus entibus remanet, est reale. Quid? quod spatium istud dicatur magnum, parvum, quantum &c. sequitur proinde existere spatium quoddam, quod absolutum sit, ac reale. Satis fit objectis?

℞. *d. M.* est mensurabile *terminis alienis c. M. terminis propriis n. M.* sic *d. m. n. cons.* Eatenus solum spatium illud, quod sublatis rebus omnibus superesse intelligitur, dici potest mensurabile, quatenus ordo, quem res, si ibi locarentur, constituerent, per determinatam mensuram explicari potest; non vero, quasi illud haberet partes realiter extantes, quibus mensura applicari posset. Ordinem nempe entium coexistentium, qui vel actu dator, vel dari saltem posse concipitur, per distantias explicamus, quæ distantiæ mensurabiles sunt: quod cum facimus, designamus mente terminos, quos ab ipsis entibus locatis, vel locandis abstrahimus, enunciamusque tot, exempli caussa, orgyas, palmos, pedes, interponi posse, atque sic alienis terminis spatium illud mensuramus; propriis certe metiri ipsum nequaquam possumus, cum enim non sit aliquid reale, nec habet partes reales, nec etiam terminis propriis concluditur. Cum deinde dicitur quantum, magnum, parvum, verum id est, si hæc in *abstracto*, & *mathematice*, non item si in *concreto*, & *realiter* intelligantur. Nimirum mensurabile, quantum, magnum, parvum tam in concreto prout

denotant in recto subjectum reale, in obliquo vero ipsam mensurabilitatem, quantitatem, magnitudinem, parvitatem; quam in abstracto accipi possunt, cum aliud non significent, quam ordinem, qui per distantias exprimi possit: quemadmodum esse numerabile de quovis numero concreto æque, ac abstracto verissime affirmatur. Sic igitur quantitas mathematica est vera quantitas, & vere mensurabilis, tametsi realis non sit; ita quoque hoc spatium, licet reapse non extet, est tamen vero aliquo sensu mensurabile, magnum, parvum, non quidem quasi veros, ac reales haberet terminos, sed quod tales concipi possint.

2.) Deus potest alium adhuc mundum a nostro penitus distinctum condere: ergo necesse est, ut extra hunc mundum actu detur spatium, in quo nimirum is locari possit.

℞. Spatium, quod extra mundum hunc aspectabilem datur, imaginarium duntaxat est, non reale, non enim alter mundus in spatio reali locari deberet, secus istud ipsum quoque spatium alio reali, & istud rursus alio, atque sic in infinitum, egeret; sed Deus, si conderet alium mundum, conderet eum in spatio imaginario, & condendo mundum simul conderet novum spatium reale, quod nempe in reali simultaneorum ordine consistit, ut infra dicam. Probe igitur sciendum: reale spatium cum mundo præsente initium habuit, & sic quoque aliud spatium reale inciperet existere, si alius mundus crearetur; interea tamen spatium imaginarium jam ante datur, quatenus nempe concipimus possibilem esse ordinem rerum ipsis nondum procreatis; sicut possumus cogitare rotunditatem absque corpore rotundo, aut numerum sine rebus numeratis: verum ut talis rotunditas, vel numerus

non est realiter existens, ita spatium illud non est reale, sed imaginarium, ac mera possibilitas recipiendi corpora locata.

3.) Potest Deus totum hunc mundum alio transferre: igitur extra hunc mundum videtur actu esse spatium reale; translatio enim entis fieri nequit nisi ex una parte spatii realis in aliam.

℞. Nego id, quod in consequente infertur una cum sua ratione addita. Pone, quod captu facillimum est, duo solum corpora, vel duos homines, nihilque præterea condi: poterunt certe duo hæc corpora ad se mutuo a Deo propelli, poterunt duo illi homines ad sese vel accedere, vel contra recedere: id utroque vero hoc casu fieret translatio corporis ex una parte spatii imaginarii in aliam, neque tamen ulla hac in re repugnantia ostendi potest. Fatendum tamen, *mundum posse alio transferri*, locutionem esse non satis propriam, non quidem quod motus verus, ac proprius in vacuo haberi nequeat, sed quod non adesset mutatio quædam distantiæ realis, quæ cum motu proprie sumpto alias semper conjungitur, cum enim nullum ens reale extra mundum totum existat, a quo is realiter distet, nulla quoque realis distantia, posita hac translatione, mutaretur. Præterea cum in spatio illo imaginario non adsint partes reales, nullam quoque in eo partem designare possumus, nisi quatenus aliquod corpus locari posse cogitamus: inde, quia possibile est, ut Deus alium mundum præter nostrum condat, & quia, si id reapse fieret, illi responderet pars spatii imaginarii alia ab ea, quæ nostro nunc mundo respondet, amoto per cogitationem novo illo mundo, nostrum illuc transferri a Deo posse concipimus, ex quibus omnibus nequaquam

sequitur, jam nunc extra mundum spatium reale extare. Universim denique voculæ hæ: *hic*, *ibi*, *alibi*, in usu vulgari fere ad spatium reale solum applicantur, unde vero sensu dici nequit: mundum potuisse *hic*, *ibi*, *alibi* condi, nisi clare addatur pars spatii imaginarii per possibilem alicujus corporis locationem designata.

Schol. 2. Sunt præterea nonnulli, qui dum spatio huic veram tribuunt actualitatem, illud simul attributum Dei esse, ac in ipsius immensitate consistere affirmant, ne nimirum præter Deum aliam quampiam substantiam increatam, ac infinitam admittere cogantur: Raphsonis, Mori, Newtoni, Clarkii, aliorumque nobiliorum Angliæ philosophorum hæc est opinio, de qua acris olim Clarkium inter & Leibnitium concertatio existit. Verum multa sunt, quæ eam refellunt opinationem: ergo quædam attingam. 1.) Possibilitas entium generatim non est formaliter ipsa Dei omnipotentia (§. 36. cor. 1.): igitur neque possibilitas locandi corpora est ipsa ejus immensitas. 2.) Spatium concipitur per modum extensi continui (§. 196. sch.), partesque illius diversæ diversis corporibus in iisdem locatis commensurantur; immensitas autem Dei est simplicissima, neque ullo pacto in ea quamdam extensionem cogitare licet: vide Moniglia. 3.) Tempus non est æternitas Dei, secus res, quæ sunt in tempore, forent in æternitate Dei: ergo neque spatium est immensitas Dei: æque enim absurdum est, ut entia, quæ sunt in spatio, sint revera in ipsa substantia divina. 4.) Deus vi immensitatis suæ est essentialiter determinatus, ut omni spatio reali, quod extiterit, præsens adsit, ut in theologia dicam: sicut vi æternitatis suæ determinatur, ut omni tempori, quod

Récueil de divers. piéc. tom. 1.

Dissert. cont. i material. tom. 2. p. 3. s. 1. §. 9.

fuerit, coexistat: si igitur spatium foret ipsa immensitas, Deus vi suæ immensitatis determinaretur, ut suæ immensitati præsens adsit, quod risu dignum est. Sed jam ad notionem spatii realis evolvendam transeamus.

CXCVIII. *Ut intelligamus actu dari spatium reale, non aliud requiritur, quam ut intelligamus actu dari aliquod extensum continuum, in quo corpora actu recipiantur, & certo inter se ordine disponantur, ac connectantur.* Ut intelligamus actu dari spatium reale, non aliud requiritur, quam ut per res existentes ea in nobis idea excitetur, quam vulgo de spatio habemus; sed cum intelligimus actu dari aliquod extensum continuum, in quo corpora actu recipiantur, certoque ordine inter se disponantur, ac connectantur, tum per res existentes ea in nobis idea excitatur, quam vulgo de spatio habemus (§. 196. sch.): ergo ut intelligamus actu dari spatium reale, non aliud requiritur quam ut intelligamus actu dari aliquod extensum continuum, quo corpora actu recipiantur, & certo inter se ordine disponantur, ac connectantur.

Coroll. Igitur etiam si non intelligimus actu dari aliquod continuum extensum, in quo corpora actu recipiantur, & certo inter se ordine disponantur, ac connectantur, non intelligimus actu dari spatium reale.

CXCIX. *Posito duntaxat ordine simultaneorum, quatenus in serie physice continua coexistunt, intelligitur actu dari spatium reale.* Ut intelligamus actu dari spatium reale, non aliud requiritur, quam ut intelligamus actu dari aliquod extensum continuum, in quo corpora actu recipiantur, & certo inter se ordine disponantur, ac connectantur (§. præc.): sed posito duntaxat ordine simultaneorum, quatenus in serie physice continua coexistunt, intelligitur actu dari aliquod extensum conti-

nuum, in quo corpora actu recipiantur, & certo inter se ordine disponantur, ac connectantur: ipsa quippe corpora sic continue disposita hoc extensum efficiunt: ergo posito duntaxat ordine simultaneorum, quatenus in serie physice continua coexistunt, intelligitur actu dari spatium reale.

CC. *Sublato duntaxat ordine simultaneorum, quatenus in serie physice continua coexistunt, non intelligitur actu dari spatium reale.* Sublato duntaxat ordine simultaneorum, quatenus in serie physice continua coexistunt, non intelligitur actu dari extensum aliquod continuum, in quo corpora actu recipiantur, & certo ordine inter se disponantur, & connectantur (conf. §. præc.); sed si non intelligitur actu dari extensum quoddam continuum, in quo corpora actu recipiantur, & certo inter se ordine disponantur, ac connectantur, non intelligitur actu dari spatium reale (§. 198. cor.): ergo sublato duntaxat ordine simultaneorum, quatenus in serie physice continua coexistunt, non intelligitur actu dari spatium reale.

Spatium reale est ordo simultaneorum.

CCI. *Spatium reale est ordo simultaneorum, quatenus coexistunt in serie physice continua.* Illud certe esse spatium reale, quo duntaxat posito intelligitur actu dari spatium reale, & quo duntaxat sublato non intelligitur actu dari spatium reale; sed posito duntaxat ordine simultaneorum, quatenus coexistunt in serie physice continua, intelligitur actu dari spatium reale (§. 199.), & sublato duntaxat ordine simultaneorum, quatenus in serie physice continua coexistunt, non intelligitur actu dari spatium reale (§. præc.): ergo spatium reale est ordo simultaneorum, quatenus coexistunt in serie physice continua.

Coroll. 1. Spatium igitur reale pendet a coexistentibus simultaneis, ac proinde es-

sentialiter *relativum* est, iisque sublatis aufertur (conf. §. 197. cor.).

Coroll. 2. In quovis ente composito datur ordo quidam simultaneorum: non item in simplice; igitur illi, non huic, inest spatium reale.

Coroll. 3. Cum ens non habet alia in serie physice continua coexistentia, nequit esse in spatio reali: ita mundus, cum pro uno ente spectatur, non est in spatio reali: istud tamen in se continet.

Schol. Ens, in quo spatium reale inest, dicitur implere spatium, seu *repletive*, vel ut veteribus placuit, *circumscriptive* existere in spatio: igitur omne ens compositum replet spatium, & circumscriptive existit, non autem ens simplex, cui propterea existentia *definitiva* tribuitur; *definitive* enim existere dicunt, quod ita existit, ut ipsius diversæ partes non commensurentur diversis partibus spatii imaginarii immensi: nempe cum ens replet spatium, tum in spatio imaginario concipimus partem immobilem ejusdem extensionis, quæ ut integro enti respondet, ita singulæ ejus partes singulis totius entis partibus correspondere, ac velut commensurari cogitantur. Jam vero istud in ens simplex, quod nullam partem realem admittit, convenire minime posse in aperto est. Quid circumscriptive, & definitive existere.

CCII. Dixi de spatio imaginario (§§. 196. 197.), dixi etiam de spatio reali (§. præc.) hoc frequenter *plenum*; illud *vacuum*, vel *purum* compellatur, ab Epicuro autem, & Lucretio *inane*. Est tamen aliquod, licet per modicum, inter notionem spatii imaginarii, & notionem vacui, tametsi res sit eadem, discrimen: nimirum cum spatium imaginarium concipimus ut extensum infinitum; vacuum nobis repræsentamus, ut capacitatem re- Quid spatium plenum, & vacuum? *De rer. nat. l. 1. v. 330. seqq.*

cipiendi alicujus corporis vage, & indeterminate sumti; id est: *vacuum* est spatium, in quo actu nullum est corpus, attamen quoddam esse potest.

Vacuum est possibile?

CCIII. *Vacuum est possibile.* Imprimis enim potest Deus omnem corporum mundanorum motum impedire, eaque in perfectissima quiete constituere, atque ex iis unum vel alterum annihilare; atqui in hoc casu foret spatium aliquod sine corpore, adeoque vacuum; corpora enim circum quiescentia ingressioni omnis alterius corporis obstarent: ergo vacuum est possibile. Vide Gassendum. (*Phys. sect. 1. l. 2. c. 2.*) Ponamus deinde sublata omni rerum universitate duo tantum corpora, vel duos homines solum a Deo procreari, ut jam supra innui, quæque hypothesis nullam omnino contradictionem involvit: poterunt utique duo hæc corpora vi quacumque impulsa ad se accedere, rursusque recedere; poterunt idem præstare duo illi homines; risu certe dignus foret, qui contenderet, duos hos homines ita arctissime cohæsuros esse, ut unus ab altero divelli nequeat. Jam vero hoc in casu inter duo corpora, vel inter duos homines vacuum interponeretur. Et denique quid prohibet, ut fingamus mundum hunc ante mille annos a Deo in nihilum redactum fuisse, & præsente hoc momento rursus condi? anne dices inter destructionem, & iteratam creationem nihil temporariæ extensionis intercessisse, sed hanc illi prorsus contiguam esse? ita igitur quoque in vase quodam, destructo omni corpore interposito, daretur extensio vacua spatii; neque latera sese hoc ipso contingerent.

SCHOL. Idem probat Lockius ab idea clara, & distincta, quam de spatio ab omni corpore vacuo animo conformare valemus; (*Essai concern. l'entend. hum. liv. 2. ch. 13.*) certum quippe est; omne id possibile esse cujus idea clara, & distincta a nobis obti-

neri potest; cum omne idearum nostrarum objectum in possibile, & existens rectissime distribuatur (§. 51. cor. 2. log.).

CCIV. *Vacuum extra mundum actu datur.* Mundus non est extensionis infinitæ, quemadmodum alias commonstrabo: ergo nihil prorsus vetat, quo minus Deus adjectis novis semper, & novis corporibus illius amplitudinem augeat: atqui si ita sit, datur extra mundum actu quædam capacitas recipiendi corpora a Deo procreanda, quæ ipsam notionem vacui constituit (§. 202.): igitur vacuum extra mundum actu datur. & datur actu extra mundum;

SCHOL. Lockius mihi jam sæpe laudatus ex mundi limitatione ita argumentationem instruit: si homo vivens a Deo ad extremos mundi limites transferretur, posset is ibi constitutus manus suas in altum tollere, posset quoque earum digitos divaricare; jam quæso, quid distantes inter digitos intercedet? Quo brachia extenta ponentur? Nonne apertissime vides, necesse, ut adsit spatium sine corpore? Vel si hæc omnia fieri posse negaveris, edic, quale futurum sit impedimentum, internumne in homine ipso, an externum? Et si hoc: utrum substantia, vel accidens, utrum aliquid, vel nihil resistet? Vim hujus argumenti optime perspexit Cartesius acerrimus spatii vacui hostis, utque se ab ea tutum præstaret, admirabilem pontem excogitavit, dicendo: *extensionem mundi indefinitam esse.* At ludere hoc est, non item philosophari, quid enim? Vel extensio mundi comparate ad nos tantum, vel reapse, & in se indefinita est? Si primum: suis ipsa terminis, quos nos quidem assignare nequimus, constringitur, ac proinde argumentum toto suo pondere urget; si alterum: infinita est; cur igitur id aperte non fatetur? *Loc. cit.* *Princ. phil. p. 2. §. 21.*

Cur dubio utitur vocabulo? Sed parcendum viro nuper adeo e peripateticorum schola egresso; apud ipsos siquidem in consuetudinem abierat ambiguis id genus responsionibus sese contra hostium incursiones armare.

Quin & in hoc mundo.

CCV. *Vacuum actu datur in hoc mundo.* Cum omnia hujus mundi entia composita, sive corpora ex entibus simplicibus conflentur (§. 177.), hæcque, nisi compenetrentur, quo casu corpus constituere non possent, in certa quadam distantia cohærere debeant (§. 192. corol. 2.), necesse est, ut inter duo quævis entia simplicia vacuum quodpiam, tametsi exiguum, intercedat; atqui si ita, vacuum utique in hoc mundo datur; igitur assertioni sua constat veritas.

Satisfit objectis.

SCHOL. Non minoris roboris sunt rationes, quas physici ex impossibilitate motus in spatio perfecte pleno; ex diversa corporum mundanorum gravitate, ac pondere; ex æquabili astrorum motu, & stupenda luminis a stellis fixis ad nos usque propagati celeritate petunt: in his tamen, ne in alienam messem falcem immisisse videar, non immorabor; sed Cartesii jam, quæ meæ partes sunt, aliorumque objectis, ut satisfaciam, operam dabo. Ajunt:

Princ. phil. p. 2. §. 18.

1.) Si spatium vacuum esset possibile, daretur illud in sphæra aliqua, in qua ponimus omne corpus a Deo annihilari; sed ita nequaquam est; nam dicta in hypothesi, ait Cartesius, „ respondendum est vasis latera „ sibi invicem fore contigua. Cum enim „ inter duo corpora nihil interjacet, ne„ cesse est, ut se mutuo tangant. ".

R. Cum inter duo corpora nihil interjacet, *nec iis immotis quidpiam interjacere* potest, fateor, necesse esse, ut se mutuo tangant: non vero, cum, etiamsi nihil interjaceat, *iis tamen immotis aliquid interjacere*, sive inter-

poni potest (§§.190. 191. cum schol.). Ad verum nempe, & realem corporum contactum satis non est, ut nullum corpus, seu spatium plenum intercedat, sed requiritur etiam, ut nullum adsit spatium vacuum, sive ut iis non motis nihil interponi possit. Certe sine temeritate negari nequit, posse a Deo in sphæra omne corpus, persistente tamen ejus figura concava, destrui; nam ipse fatetur Cartesius, „ nullam quidem esse „ connexionem inter vas, & hoc, vel illud „ corpus particulare, quod in eo contine- *Ibid.*
„ tur.„ Quod autem addit, maximam, ac „ omnino necessariam esse inter vasis figu- „ ram concavam, & extensionem in genere „ sumtam, " id quidem non inficior, siquidem extensio ea vel *vacua*, vel *plena* esse potest; neque enim, ut ille falso putat, in extensione essentia corporis constituenda est: secus quippe aut mundus foret infinite extensus, aut extra mundum, id est, extra omnia corpora corpus extaret.

2.) „ Manifeste repugnat, ut distent sive ut *Ibid.*
„ inter ipsa sit distantia, & tamen ut ista „ distantia sit nihil; quia omnis distantia „ est modus extensionis, & ideo sine sub- „ stantia (intellige corpore) extensa esse „ non potest."

R. Distantia duplici ratione considerari potest: primo cum Lockio ea est ipsum spatium secundum solam longitudinem spectatum, ac proinde uti spatium vel plenum, & reale, vel vacuum, & abstractum est, ita quoque distantia alia erit vacua, alia plena, seu realis. In hac igitur hypothesi inter latera sphæræ non erit quidem distantia realis, id est, nihil reale interponetur, erit tamen distantia vacua, in qua aliquid reale poni posset, quo efficitur, ut ipsa vere distent. Secundo considerari de-

bet distantia, ut est quædam relatio duorum entium inter se, quæ ex determinato coexistendi modo oritur (§. 191 schol.), a quo entia realiter distantia denominantur. Probe igitur advertendum, has duas enunciationes nequaquam sibi opponi, ac propterea simul veras esse posse: *parietes hujus sphæræ realiter distant: inter parietes hujus sphæræ non intercedit distantia realis:* quod quamquam ex sch. cit. satis manifestum sit, tamen rursus illustrare juvat. Cum duo parietes coexistunt, necesse est, ut certo quodam, & reali modo sibi coexistant: hic modus realis alius est, quando inter ipsos nihil reale existit, nec existere potest; & alius, ac diversus, quando inter eos aliquid reale vel actu ponitur, vel saltem, iis nempe immotis, poni potest: prior efficit, ut denominentur contigui: posterior, ut distantes dicantur, & quia uterque modus realis est, parietes hi vel se realiter contingunt, vel a se realiter distant. Jam vero patet ex his, nihil referre admodum, qui efficit, ut parietes coexistentes dicantur distantes, seu actu aliquid inter ipsos interjaceat, seu non, modo aliquid interjacere iis immotis possit; semper enim manet idem modus realis, & omnino diversus ab illo, qui eos denominat contiguos: ex quo ulterius sequitur, posse parietes vere, ac realiter distare, tametsi eos inter non sit realis distantia, modo sit abstracta, seu vacua; nam idem modus coexistendi realis perseverat in parietibus annihilato omni corpore intermedio, qui ante fuit, quique eos distantes denominavit, ponitur quippe actio divina solum in corpora interposita, non autem in parietes tendere. Atque inde colliges, distantiam non esse modum extensionis, quo vocabulo

Cartesius corpus intelligit; sed esse relationem oriundam ex modo duorum corporum, vel aliorum entium sibi coexistentium; ac proinde non posse quidem esse sine corporibus sibi coexistentibus, posse tamen esse sine corpore inter duo coexistentia actu interposito.

3.) Si dicta in hypothesi sphæræ latera sibi non essent contigua, nihilum, quod intercederet, foret extensum; sed „ nihili nulla „ est extensio: " ergo necesse est, ut in sphæra annihilato omni corpore medio latera coeant, & sibi contigua efficiantur. Ibid.

℞. Nihili nullam esse extensionem *positivam* & propriis terminis constrictam, esse tamen extensionem *negativam*, & alienis terminis mensurandam. Nimirum in ejusmodi sphæra illud nihilum contentum eatenus foret extensum, quatenus aliquod extensum reale, sive ordo simultaneorum tantæ magnitudinis illuc locari posset, & termini, quibus illud nihilum concluderetur, non essent proprii ipsius nihili, sed essent ipsa sphæræ latera. Pertinent huc ea, quæ dicta sunt (§. 197. sch. 1. n. 1. & 2.). Sume paritatem ab umbra, quæ nihil positivi est, & tamen extensa, magna, parva dicitur, comparate nimirum ad terminos alienos corporum circum positorum, quibus concluditur: vide Moniglia. Ceterum est aliquod inter nihilum, & vacuum discrimen, quod negligere haud oportet: cum *nihilum* cogitamus, nulla se res menti nostræ objicit, præter absentiam omnis rei; at vero cum *vacuum* cogitamus, repræsentamus nobis & superficiem corporum eorum, inter quæ illud intercedit, & potestatem mensura quadam spatium illud exprimendi, quæ tamen mensura citra respectu ad corpus, quod ibidem locari potest, cogitari nequit: en spatii vacui ideam distinctam ab idea nihili. Dissert. contra materialt. t. 2. p. 3. s. 1. §. 8.

4.) Solum extensum quodpiam inter duo entia intercedens efficit, ut ea distent: sed inter latera talis sphæræ nullum intercederet extensum: ergo. Et addunt: absolute impossibile est, ut illa entia a se non distent, inter quæ actu intercedit extensum reale: ergo etiam ab opposito absolute impossibile est, ut illa a se distent; inter quæ actu non intercedit extensum reale.

R. *d. M.* solum extensum vel *concretum*, vel *abstractum* inter duo entia intercedens &c. *c. M.* solum extensum *concretum*, seu nempe reale, *n. M.* sic. *d. m. n. con.* Ratio ex adhuc dictis satis est manifesta; nempe hoc in casu inter sphæræ parietes non intercederet extensum concretum, sive reale, quia nullum corpus actu interponeretur; intercederet tamen extensum abstractum, seu vacuum, cum possibile sit, ut parietibus immotis corpus quodpiam extensum interponatur. Ad id, quod additur, ratio dispar assignari potest: hoc ipso solum, quod extensum reale inter duo entia interponatur, jam satis impeditur, ne ea sibi contigua sint (§. 190.), unde necessario consequitur, ut eadem a se distent; contra ex eo, quod nullum extensum reale inter duo entia interjaceat, nondum concludi potest ea sibi esse contigua, adeoque a se non distare. Ejus rei ratio est, quod ad duorum entium contiguitatem duo requiruntur, nimirum ut nullum extensum reale actu interponatur, & neque iis immotis interponi possit: jam vero, cum duo ad rem quampiam constitutiva requiruntur, uno eorum posito res ipsa nondum ponitur, tametsi vel uno sublato res eadem quoque tollatur.

Récueil de divers. piéc. p. 1. écrit. s. a. M. Clarke. 5.) Leibnitius putat vacuum cum idea mundi optimi pugnare; at vero imprimis mundum eo, quo ipse statuit, sensu nequaquam

optimum esse alias demonstrabo: deinde ad mundum optimum pertinet utique corporum mundanorum motus: quare cum in spatio perfecte pleno nullus fieri motus queat, vacuum cum notione mundi optimi adeo non pugnat, ut etiam in ea includatur.

Denique, ut summatim omnia complectar, ajo cum Fortunato a Brixia „ spatium vacuum „ non esse aliquid *reale positivum*; sed „ quemadmodum olim dixerat S. Augusti- „ nus, *spatiosum nihil*. Reale tamen dici „ potest sumendo *reale* pro omni eo sive „ *positivo*, sive *negativo*, quod ab intelle- „ ctu non dependet. Nullo quippe cogi- „ tante intellectu distant a se mutuo pun- „ cta *a*, *b*.... *Extensum* porro dicitur spa- „ tium, *mensurabile* &c. eodem plane sen- „ su, quo *extensa* & *mensurabilis* vocatur „ umbra,.... *Extensum* nempe, & *men-* „ *suræ capax* dicitur spatium, quatenus ex- „ tensum, & mensurabile corpus potest in „ ipso spatio locari... Hæc porro cum ita „ sint, liquido apparet, frustra quæri, num „ spatium *substantia* sit, vel *accidens*. Ma- „ nifestum enim est, neutrum horum es- „ se, aut censeri posse spatium, utpote „ nihil reale *positivum*, quod duntaxat „ in substantiam, & accidens potest jure „ distribui.... Nullatenus demum officit, „ spatium etiam ab iis, qui illud amittunt, „ *imaginarium* nuncupari. Siquidem non „ ideo dicitur *imaginarium*, quod ab ima- „ ginatione dependeat, sed quod illius di- „ mensiones, ut optime ait Cl. Gassen- „ dus (*a*), instar corporearum, quæ in sen- „ sus cadunt, dimensionum imaginemur." Videatur quoque Huetius (*b*). Sed satis de spatio; nunc de loco, & situ, uti & de tempore, & motu nonnulla.

Phys. gener. p. 1. f. 3. §. 75.

(a) *Sect. 1. phys. l. 2. c. 1.*

(b) *Censur. phil. Cartes. c. 5. n. 3. seqq.*

CAPUT VII.

De Loco, Tempore, & Motu.

Observatio prævia.

CCVI. Cum plura entia simultanea in serie physice continua coexistunt, atque sic ordinata spatium reale constituunt, quodvis ens modum quemdam realem, ac determinatum ceteris coexistendi habet, qui efficit, ut ens sit ibi, ubi est, quique fundamentum præbet realis relationis distantiæ, prioritatis, aut posterioritatis, quæ est inter duo quævis entia; neque enim alia est ratio, quod duo entia determinatam illam a se distantiam nunc obtineant, quam quod eos determinatos sibi coexistendi modos habeant, quibus mutatis ipsa quoque mutabitur.

CCVII. *Per modum realem, ac determinatum, quo ens unum ceteris simultaneis in eadem serie physice continua coexistit, satisfit quæstioni: ubi ens sit.* Cum huic quæstioni respondendum est, teste experientia referimus ens, de quo quæritur, ad alia proxime coexistentia, ejusque ab illis distantiam, prioritatem, posterioritatem, & alias similes relationes investigamus, ac determinamus; quin & locum entis, & permansionem illius in loco ex immutatis his relationibus dijudicamus, cumque hæc præstitimus, quærenti locum entis satisfactum est; sed hac ratione aliud non agimus, quam quod determinatum modum hujus entis ceteris coexistendi, qui nempe harum relationum fundamentum præbet (§. præc.), investigemus, ac determinemus: igitur per modum realem, ac determinatum, quo ens unum ceteris simultaneis in eadem serie physice continua coexistit, satis fit quæstioni, ubi ens sit.

SCHOL. Ita quærenti, ubi sit liber *a* in serie librorum continua, satisfacio, eum dico librum *a* esse altero *b* priorem, altero *c* posteriorem, tantum *a d*, tantum ab *e* distare: idem patet ex modo, quo locus desideratus in mappa geographica designari solet.

Locus realis est modus coexistendi in continuis.

CCVIII. *Locus realis est realis, ac determinatus modus coexistendi ceteris simultaneis in eadem serie physice continua.* Locus realis est id, per quod satisfit quærenti, ubi ens sit, ut per se omnino manifestum est; sed per modum realem, ac determinatum coexistendi ceteris simultaneis in eadem serie physice continua satisfit quærenti, ubi ens sit (§. præc.): ergo locus realis est realis, ac determinatus modus coexistendi ceteris simultaneis in eadem serie physice continua.

COROLL. 1. Locus igitur realis cujuslibet entis pendet ab aliis proxime positis; quapropter essentialiter *relativus*; & *absolutus* non realis, verum imaginarius est, quemadmodum de spatio dixi (§§. 201. cor. 1. 197. sch.).

COROLL. 2. Locus cujusvis entis determinatur per distantias, adeoque per lineas rectas, quæ ab aliis ad illud duci possunt (§. 191.), & ibi est, ubi rectæ concurrunt.

COROLL. 3. Locus non habet internam cum ente connexionem, neque in eo quippiam mutare potest: est igitur externa solum entis determinatio (§. 58.), qua mutata ipsum proprie non mutatur (§. 118.).

SCHOL. Cum extremitates linearum, quæ locum determinant, puncta sint, locus entis instar puncti consideratur; inde optime Cartesius observante Wolfio monuit, nos, cum de loco entis agimus, non tam figuræ, & magnitudinis, quam positionis solius rationem habere; quo etiam fit, ut corpus unum in alterius locum succedere affirmemus,

tametsi multo majus, aut minus sit, modo eumdem coexistendi modum obtineat: id quod astronomis quoque perfamiliare est. Porro quæ ratio est inter partem, & totum, ea quoque videtur inter locum, & spatium: concipimus enim spatium velut ex multis locis coalescens. Locus nimirum absolutus, & imaginarius est determinata pars spatii imaginarii, quæ enti cuipiam respondet, quæqua ab eo, si compositum sit repletur; locus autem realis est pars spatii realis: cum vero spatium reale sit ordo simultaneorum in serie physice continua coexistentium, non videtur in hoc ordine pars alia assignari, aut concipi posse, quam determinatus cujusvis entis ceteris coesistendi modus: ex his enim diversis, sed tamen pro quovis ente determinatis coesistendi modis oritur ille ordo, quem spatium reale dicimus. Deinde tametsi locum imaginarium absolutum dixerim, id tamen non ita accipiendum est, quasi ille sub nullo respectu relationem involvat. Nempe universim locus concipi nequit sine relatione ad puncta quædam, vel entia, quæ cogitatione saltem nostra fixa sint, & permanentia; jam vero entia hæc fixa vel realia sunt, vel solum possibilia, quæ intra, vel extra hoc universum poni posse cogitamus; si primum; adest relatio realis distantiæ, atque adeo etiam locus realis; si alterum non habetur relatio realis distantiæ, cum non adsint entia, quæ realiter distent, nec proinde locus realis, sed imaginarius solum, aliquo tamen respectu relativus ad entia, quæ poni posse concipiuntur. Certo relatio ad mere possibilia ob terminum mere possibilem, non realis, sed solum possibilis dicenda est; cum enim omnis relatio constet subjecto, termino; &

ratione fundandi, nequit ea vere realis esse, nisi omnia hæc tria pariter realia sint, alia posset quoque actus esse realiter consentaneus, vel dissentaneus legi, quæ non reapse extat, sed solum possibilis est. Atque hinc toti universo, cum pro ente unico accipitur, vero sensu locus realis tribui nequit; competit ipsi tamen imaginarius, vel abstractus comparate ad entia extra ipsam possibilia, quibus, si producerentur, certo quodam, ac reali modo coexisteret. Denique cum loco adhuc explicato confundi non debet locus, a communi loquendi consuetudine *vulgaris* dictus, per quem determinata quæpiam rerum series indicatur, cui res aliqua extrinsecus solum præsens est, ita videlicet, ut ad eam seriem tamquam pars non pertineat: ita dicimus Cajum in *templo*, *schola*, *horto*, esse.

CCIX. *Situs est modus realis, ac determinatus cæteris simultaneis in serie interrupta coexistendi.* Cum de entibus remotis, ac distantibus agimus, iidem non locum, sed situm ad sese tribuere vulgo solemus; ita enim cujusvis stellæ comparate ad tellurem situm aliquem determinamus: igitur quod in entibus in serie physice continua coexistentibus locus est, id in entibus in serie interrupta positis situs vocatur; atque in illis locus est realis, ac determinatus modus coexistendi (§. præc.): ergo etiam situs est realis, ac determinatus modus coexistendi ceteris in serie interrupta positis. Situs modus coexistendi in interruptis.

Coroll. 1. Quæ de loco dicta sunt, ad situm quoque pertinet; unde & situs per distantias, quas lineæ rectæ metiuntur; designandus est, & quæ ab ente tertio eamdem habent distantiam, eumdem situm comparate ad illud obtinent.

Coroll. 2. Si ens unum aliquod in serie qua-

dam continua positum ad alterum remotius ejusdem seriei referatur, ea pro interruptis haberi possunt: quare & iis situs congrue tribuitur. Inde vero patet in usu horum vocabulorum, loci, & situs, magno non esse opere laborandum.

Occurritur dubiis. SCHOL. Sunt quædam, quæ contra stabilitam loci realis definitionem pugnare videntur. 1.) Admissa hac definitione sequeretur ens, quod unicum existeret, non fore in loco reali; atqui hoc videtur absurdum esse, quod enim non est in loco reali, est nusquam, & quod nusquam est, non existit, unde ens tale existeret, & simul non existeret. R. *c. M. n. m. & d.* rationem adjectam: quod non est in loco reali, est nusquam hoc sensu *quod determinato, ac reali modo simultaneis non coexistat.* *c.* hoc sensu; *quod absolute non existat*, *n.* Imprimis ens, quod unicum existeret, quale est mundus totus pro uno ente sumtus, esset in loco absoluto imaginario, cum illi pars spatii imaginarii ejusdem extensionis respondere concipiatur: esset quoque in loco respectivo ad alia entia possibilia, quibus, si ponerentur, hoc ipso certo modo coexisteret. Quia tamen neuter horum locorum realis est, neque ens illud foret in loco reali. Deinde *esse nusquam* duplicem sensum continet; jam excludit determinatum, ac realem modum coexistendi simultaneis, jam vero ipsam actualem existentiam: illud in hoc casu verum foret; non item alterum. Neque vero mirum cuipiam videatur inter hæc discrimen a nobis poni; ut enim jam Lockius advertit, existere duntaxat non habet necessariam connexionem cum loco reali, sed ea primum oritur ex hypothesi, quod plura simul existant: aliud nimirum est *existere*; aliud *coexistere*, sive, ut ille

quidem ait, *situari*, vel *locari*. Si igitur unicum ens a Deo procrearetur, illud quidem existeret per se, & in se, non tamen *situaretur*, vel *locaretur*, id est, non existeret in loco reali: cum non haberet realem modum coexistendi simultaneis, quæ nulla forent. Exemplum sume a numero; si ens unicum existeret, nec existeret numerus realis, nec ens illud esset in numero reali: ita quoque in hac hypothesi nec daretur locus realis, nec ens illud foret in loco reali.

2.) Si locus realis esset determinatus modus coexistendi, sequeretur numquam dari posse locum realem absque ente; sed id a vero abhorret; possum quippe absque contradictione concipere locum realem, & tamen negare posse in illo esse ens.

R. c. M. n. m. Possum quidem absque contradictione concipere locum realem, & negare posse in illo esse ens quoddam *determinatum*, at nequeo excludere aliquod ex omnibus *indeterminate* sumtum. Fieri nempe diversis ex caussis potest, ut corpus quoddam determinatum *a* in loco reali *b*, quem concipio, existere nequeat; at fieri non potest, ut locus quidam realis sit possibilis, in quo nullum prorsus corpus ex omnibus possibilibus existere queat; nam dum pono locum realem *b* esse possibilem, pono *explicite* possibilem esse modum realem *a* coexistendi ceteris, & cum pono in loco reali *b* nullum posse corpus existere, pono *implicite*, nullum possibile esse corpus, vel quodcumque ens tali modo affectum; quod æque repugnat, ac si, dum affirmarem dari posse numerum realem, negare simul existere posse res numerandas.

3.) Fingamus, ajunt, Deum procreasse omnia possibilia, & posita hac hypothesi omnia

versus unam plagam, dextram, aut lævam moveri: mutabunt igitur locum realem, & tamen nullus realis modus coexistendi mutabitur; neque enim inter se distantiam mutarent, cum omnia simul moveri ponantur, neque præter omnia possibilia aliud possibile concipi posset, a quo distantia quædam determinanda foret; sequitur igitur, locum realem in reali coexistendi modo nequaquam constitui.

℞. Propitio Numine evenit, ut hypothesis hæc multis ex capitibus secum ipsa pugnet; imprimis enim absolute fieri nequit, ut omnia possibilia a Deo procreentur, infinitum namque exhauriri nequit: deinde, qui ponit omnia possibilia actu simul existere, ponere simul debet omnia loca possibilia jam actu esse occupata; hoc vero posito omnis motionis impossibilitas inducitur. Sed demus nonnihil adversariis, & abstrahamus interea ab his repugnantiis; tum autem hypothesis fere coincidet cum ea, quam Clarkius olim Leibnitio objecit: ponamus, ajebat is, Deum totum hoc universum vel ita creasse, vel ita nunc transferre, ut manente reliquo universi ordine sol noster eum in locum perveniat, quem nunc stella Sirius occupat; quid igitur, quærit, nonne hoc in casu ordo, modusque coexistendi entium mundanorum non mutaretur, mutaretur tamen locus & totius universi, & singulorum in eo entium? At vero cum universum non sit in loco reali, quemadmodum supra dixi, locus, qui dicta in hypothesi mutaretur, non realis, verum solum imaginarius foret, posseque is determinari ex mutatione distantiæ a corpore quodam, quod extra totum universum immobiliter poni conciperetur.

4.) Determinatus modus coexistendi simultaneis

neis non est immobilis; sed locus realis omnium consensione immobilis est: potest quippe ens unum occupare locum ab altero relictum: igitur determinatus modus coexistendi non est locus realis.

R. *d. M.* hoc sensu: *quod remaneat amoto inde ente*, *c. M.* hoc sensu: *quod moveatur cum ente moto n. M.* sic *d. m. n. cons.* Locus realis nequit alio sensu dici, aut esse immobilis, quam hoc: quod cum ente moto non moveatur, quod optime in hac sententia salvatur; nam quamprimum ens quodpiam moveri incipit; perit ille determinatus modus coexistendi simultaneis, singulisque dein momentis ens illud novum semper, & novum acquirit, atque ideo de loco in locum transferri dicitur. Locum autem realem ita esse immobilem, ut amoto ente remaneat, vehementer nego; sequeretur enim inde locum realem esse absolutum, contra quem eædem rationes pugnant, quibus supra spatium absolutum reale non esse evici (§. 197.). Neque vulgaris persuasio quidquam obstat; nam immobilitas ea, quæ secundum vulgarem ideam loco tribui solet, non ad locum realem, sed ad imaginarium, id est, ad eam partem spatii imaginarii, quæ enti respondere concipitur, pertinet: concipimus nempe idem punctum, vel eamdem partem spatii imaginarii, quæ prius enti in loco *a* existenti respondebat, fixam, ac immobilem remanere, nuncque aliam ejusdem spatii partem eidem enti jam in loco *b* existenti respondere, neque id sine fundamento: possibile enim est, ut illuc statim aliud ens ponatur. Atque inde quoque patet, quo sensu possit ens locum ab alio relictum occupare. Ens nimirum eatenus in locum alterius succedit, quatenus similem modum

coexistendi simultaneis obtinet, quo fit, ut illi idem punctum spatii imaginarii, quod antea alteri respondebat, jam respondere concipiamus: obtinet igitur ens locum imaginarium *eumdem numero*, & locum realem *eumdum specie* cum eo, qui ab altero ente relictus est; neque enim idem numero modus ab uno ente ad alterum transire potest, cum accidens extra substantiam existere nequeat, sicut non possum rotunditatem ex uno marmore transferre ad aliud.

5.) Nullum ens potest locum realem mutare, quin moveatur; sed si locus realis foret determinatus modus coexistendi, fieri posset, ut ens locum realem mutet, nec tamen moveatur: fieri siquidem potest, ut circa ens *a* in quiete positum alia *b. c. d.* moveantur, quo casu ens *a* semper acquireret alium determinatum modum coexistendi ipsis *b. c. d.* Quin generatim nulla mutatio loci concipi potest sine motu: ergo.

R. *d. M.* Nullum ens potest locum realem *active* mutare, quin moveatur, *c. M. passive n. M.* & sic *d. m. n. cons.* Ens *passive* locum realem mutat, quod ex se ad hanc mutationem nihil confert, sed aliorum duntaxat entium, quæ moventur, occasione novum modum iisdem coexistendi acquirit: illud vero *active* locum realem mutat, quod, cum in se habeat ejus mutationis rationem sufficientem, ad eam reapse concurrit. Illud fieri posse lubens admitto, non item hoc; at enim generatim nulla mutatio loci concipi potest sine motu; ita sane: at sine motu, qui sit in aliquo ex pluribus entibus, non vero, qui determinate sit in eo ente, de cujus loci mutatione quæritur. Cum primum situm plurium entium inter se mutatum fuisse observo, rite colligo motum aliquem in uno, vel altero horum entium

contigisse, sed quod illud sit nondum exinde constat: investigari igitur debet, in quo ente hujus mutationis ratio sufficiens contineatur, quo detecto constabit illud active, reliqua passive locum realem mutasse. Ens itaque quodvis potest locum realem passive mutare, quin moveatur, non autem active. Ratio est, quia, cum motus sit continua loci mutatio cum ratione sufficiente in ente, ut infra dicam, omnis motus est activa loci mutatio; si igitur ens active locum realem mutaret, quin moveatur, sequeretur illud moveri, & non moveri: contra nullum absurdum ex eo oritur, quod ens passive locum realem mutet, quin moveatur; immo id per se se consequitur; modus enim, quod ens *a* enti *b* coexistit, non solum ab ipso ente *a*; sed a positione quoque entis *b* pendet, unde sive ens *a*, sive ens *b* moveatur, ipse quoque mutatur. Neque vero hic etiam obest, quod idea vulgaris omnem loci mutationem cum motu conjunctam repræsentare videatur; ea enim rursus, ut supra de immobilitate dixi, non tam ad locum realem pertinet, quam ad imaginarium, qui omnino a nullo ente mutari potest, quin ipsum moveatur: satisfit illi præterea per hoc, quod neque ulla loci realis mutatio fieri queat sine aliquo motu, qui sit vel in hoc, vel in ente aliquo alio.

Dices fortasse: nequit ens locum imaginarium mutare, quin moveatur: igitur nequit etiam ens locum realem mutare, quin moveatur. Sed ratio dispar in eo est; quod locus imaginarium, cum absolutus sit, a nullo alio pendeat, quam ab hoc ente, a quo repletur: unde consequens est, ut ratio sufficiens, cur locus imaginarius mutetur, vel in ipso loco, vel in ente ibi collocato con-

I 2

tineatur; jam vero primum esse nequit, cum locus imaginarius nihil sit reale, alterum autem, si sit, hoc ipso ens illud movetur, nam motus est mutatio loci, cujus ratio sufficiens est in ente: igitur in aperto est, omne ens moveri, quod locum imaginarium mutat. Ab opposito locus realis hoc ipso, quod sit essentialiter relativus, non tantum ab hoc ente, sed etiam a vicinis coexistentibus pendet, ut jam sæpius dictum est: quare ejus mutationis ratio vel in hoc ente, vel in quovis alio, quod relationis terminum constituit, contineri potest, quo fit, ut modus realis coexistendi alicujus entis etiam quiescentis toties mutetur, quoties alterum, ad quod istud refertur, moveri incipit. Ad extremum & istud adnotasse juverit, inter mutationem loci realis, & ejus amissionem magnum interesse discrimen; mutari nimirum locus realis nequit, nisi una alius acquiratur, quod ut fiat, necesse est, ut ex pluribus entibus coexistentibus unum saltem moveatur: sed amitti locus realis absolute potest absque omni motu; si enim uno ente persistente omnia reliqua annihilarentur, ens illud non foret amplius in loco reali, cum non haberet amplius, quibus coexisteret.

In successione entium continua datur ordo;

CCX. In continuo successivo (§. 195. cor.) plura entia in serie continua ita disponuntur, ut repugnet duo eorum simul existere, utque tamen semper uno desinente alterum existere incipiat. Secundum hanc igitur regulam omnium successivorum loca eodem modo determinantur, & hæc determinatio similitudinem parit in modo, quo entia successiva se consequuntur: quare cum id genus similitudo sit ordo (§. 77.), in entibus continua serie succedentibus ordo quispiam extat.

ac in eo tempus reale consistit.

CCXI. *Tempus reale est ordo successivo-*

rum in serie continua. Id est tempus reale, ex quo petitur responsum, ut satisfiat quæstioni, quando, vel quamdiu res quæpiam extiterit, existat, aut extitura sit; sed id est ordo successivorum in serie continua: ex multitudine enim rerum succedentium judicamus longitudinem, aut brevitatem temporis, & illi, qui ad nullam rerum successionem animum advertunt, quod contingit profunde dormientibus, aut quorum cogitatio in uno objecto cum voluptate defixa est, tempus etiam longius interea effluxisse non percipiunt; sic quoque actionem aliquam præteritam ad tempus eo remotius relegamus, quo plures actiones successivas inter illam, & præsentem intercessisse, aut intercedere potuisse advertimus: ergo tempus reale est ordo successivorum in serie continua.

COROLL. 1. Quo plurium idearum succedentium intra idem intervallum ens quoddam sibi conscium est, eo longius judicat esse suum tempus; inde fieri potest, ut animalculum, quod per aliquot solum horas existit, ob velocitatem tamen idearum succedentium sæculum sibi vivere videatur.

COROLL. 2. Tempus numquam totum existit, sed pars solum aliqua, quæ propterea tempus *præsens* vocatur; uti *præteritum* diximus, quod ante existit, & *futurum*, quod postea existet.

COROLL. 3. Positis rebus in continua serie sibi succedentibus ponitur, & iis sublatis tollitur tempus reale; ante mundum igitur conditum non fuit tempus reale, verum cum illo incepit.

SCHOL. Verum tametsi sublatis rebus successivis non extet tempus *reale*, sive *concretum*, datur tamen *abstractum*, vel *imaginarium*, quemadmodum dictum est de spatio, quocum tempus maximam analo- Quid tempus imaginarium?

giam habet; sicut nimirum ibi spatium concipimus, ubi, etsi non actu ponatur, poni tamen potest corpus quodpiam; ita quoque cogitamus tempus esse, cum possibilis est ordo rerum succedentium, licet is reapse non existat; unde tempus istud etiam ante ipsum mundi ortum ponimus, atque regrediendo nullum in eo initium deprehendimus, quemadmodum spatium quoque undequaque infinite extensum est. Concipimus porro tempus hoc imaginarium, velut ens compositum ex partibus successivis, continuis, nec interne differentibus, & a rebus successivis distinctum, cui tamen eædem coexistant: atque adeo ut continuum quoddam secundum solam longitudinis mensuram extensum: quare ut spatium per corpus mathematicum trine extensum, ita tempus per lineam rectam continuam recte repræsentatur; cum enim puncti fluxu generatur linea, prodit totum quodpiam ex partibus continuis, & prorsus similibus compositum, in quo una solum pars præsens est, quæ per vestigium actuale puncti fluentis designatur, dum interea huic puncto ita fluenti res successivæ coexistunt.

Quid duratio & quotuplex?

CCXII. *Duratio* est continuata entis existentia, quæ intelligitur vel ex eo, quod ens pluribus in serie continua sibi succedentibus coexistat, vel saltem de se aptum sit, ut ita coexistat, si successiva existerent: *ita meam durationem intelligo, quod per conscientiam novi me pluribus sibi continuo succedentibus ideis coexistere.* Duratio hæc vel *interminata*, seu *infinita* est, & *æternitas* audit; vel *terminata*, aut *finita*, & *simplex* dicitur, si utrinque terminis concludatur; *ævum* vero, si initium quidem habeat, fine tamen careat.

Schol. Non attinet partitionem æternitatis in *formalem*, & *partecipatam* adferre; hæc

enim altera secum ipsa pugnat, quod alias viderimus. Restat igitur, ut una solum sit æternitas, quæ enti necessario, quod Deum alias dicemus, soli competit (§. 110.). De hac porro Dei æternitate jam a Platonicorum inde tempore acris inter philosophos juxta ac theologos quæstio agitatur utrum nimirum in ea successio quædam admittenda sit. Videatur Antonius Genuensis. Mea quidem sententia lis hæc facile componitur, imprimis enim certum est, non posse in Deo dari realem status successionem, propterea quod ens necessarium immutabile est (§. 120): deinde tamen nihil vetat, ut ejus durationem ex ordine entium successivorum vel possibili, vel reali concipiamus. Plura hac de re in Theologia.

Elem. metaph. l. 1. c.12. §. 100.

CCXIII. *Duratio in se spectata non est tempus*. Duratio in se spectata est entis duntaxat continuata existentia (§. præc.), tempus autem in successivorum ordine consistit (§. 211.): sed continuata entis existentia in se spectata non est ordo successivorum: ergo duratio in se spectata tempus non est.

Duratio non est tempus.

Coroll. Cum æternitas sit duratio, ea tempus recte vocari nequit, tametsi addas infinitum.

CCXIV. *Duratio per tempus mensurari potest*. Per illud duratio mensurari potest, quod aptum est ad multitudinem momentorum, quæ in continuata existentia concipi potest, indicandam (§. 68.); sed tempus, seu ordo plurium sibi in continua serie succedentium aptus est ad eam multitudinem indicandam: ergo duratio per tempus mensurari potest.

sed per illud mensuratur.

Schol. Si nempe mensurabilis sit; nam per se constat durationem infinitam, id est, æternitatem esse immensam (§. 69.). Durationes igitur finitas solum successionibus rerum mensuramus: unde dicimus res hæc tanto tempore, tot diebus, annis, sæculis duravit; quemadmodum comparate ad spa-

tium dicimus, corpus hoc tot palmas, pedes, orgyas longum, latum, vel profundum est. Quia porro nobis vigilantibus ingens in mente idearum copia datur, quarum aliæ aliis continuo succedunt, haud dubie hæc idearum successio ad mensurandam cujusvis entis durationem inservit; quin ipsa quasi mensura quædam communis, & regula omnium aliarum successionum esse videtur. Unde si res quædam multo citius, aut multo tardius sibi succedant, ac ideæ nostræ, eam successionem nec persentiscimus; ita globus ex tormento ejectus parietes etiam longius distantes uno nobis momento perfringere videtur, ubi contra motum indicis, aut umbræ in horologio nequaquam percipimus. At vero, ut optime advertit Clericus, si nulla alia ratio constans, & immutabilis, ac omnibus communis dimetiendæ durationis foret, numquam inter homines de durationum, ipsiusque adeo temporis longitudine conveniret: infelices diutissime viverent, felicium contra brevissima foret vita; scilicet illud poetæ obtineret: *o vita misero longa, felici brevis!* qui vehementi rei cujuspiam desiderio flagrarent, illud ipsum temporis spatium longissimum pronunciarent, quod aliis in suavi rei concupitæ possessione brevissimum appareret, quæ res necessario inter homines commercio summe foret noxia. Quare percommodum accidit, ut homines tacito quodam naturæ sensu in communem quamdam, omnibusque vulgo notam durationis mensuram conspirarent. Revolutio hæc est solis, ac lunæ tum diurna, tum annua, quæ uti ab ipsa mundi origine omnibus fuit cognita, ita longo temporis intervallo constans, & æquabilis videbatur: quia tamen decursu temporis observatum est celeritatem solis eclipticam percurrentis multas pa-

Ontolog. c. 6.

ti inæqualitates, astronomi solem quemdam fictum substituerunt, qui per æquatorem progrediens periodum suam eodem tempore, quo sol verus, absolveret; hæc deinceps res occasionem dedit, ut humana industria ulterius progressa artem longe utilissimam construendi horologia inveniret, in quibus æquabilis ficti solis motus motu indicis non minus constanti, ac æquabili designaretur. Vide hic quoque Lockium. *Essai concer. l'ent. hum. liv. 2. ch. 14.*

CCXV. *Motus* est activa, eaque continua loci mutatio cum ratione sufficiente in ente: *quies* contra est continua entis in eodem loco perseverantia: ens, quod movetur, vel quatenus moveri potest, *mobile* audit. Cum partes cujusdam entis relate ad alias in eodem ente locum mutant, oritur motus *intestinus, ut fit in aqua bulliente.* Quid motus, & quies?

Coroll. 1. Motus intestinus in ente simplici locum non habet, neque adeo mutationes ipsius internæ, velut cogitationes, per motum explicari possunt.

Coroll. 2. Fieri potest, ut res eadem comparate ad alias moveatur, dum aliarum respectu quiescit: ita homo sedens in navi communi navis motu quoque abripitur, interea tamen comparate ad partes navis quiescit.

Coroll. 3. Continua loci mutatio exigit, ut existentiæ entis in loco *a* succedat existentia ejusdem in loco *b*, & sic porro: cum igitur series successivorum sit tempus, omnis motus fit in tempore, numquam in momento, ipseque, si ut ens spectetur, est ens successivum.

Schol. Cum ens ut in motu constitutum sub ea duntaxat ratione spectandum sit, quod continuo locum mutet, eoque nihil conferat aut magnitudo ipsius, aut alia quæcumque qualitas, recte agunt philosophi, dum quodvis mobile ut punctum, præcisis reliquis omnibus, considerant; inde vero ratio petitur, cur spatium a mobili confectum per-

lineam ductam a puncto, ubi motus incipit, usque ad illud, ubi is cessat, & per omnia puncta media transeuntem designetur; fluxu quippe puncti linea generatur. Eadem porro linea, cum spectatur, ut secundum eam mobile progredi nititur, *linea directionis* vocatur, estque recta, si directio aliquo tempore non mutetur, in casu vero opposito *curva*; ipsa tamen hæc curva ex rectis infinite parvis pro quolibet momento datis coalescit, corpus enim, etsi per lineam curvam moveatur, singulis tamen momentis per rectam abire nititur, quare etiam geometræ curvam ut polygonum infinitorum laterum, id est linearum rectarum infinite parvarum considerant. Denique spatium idem, vel longiori, vel breviori tempore a mobili conficitur: inde notio *celeritatis* oritur; si enim duo sint mobilia, quorum unum longiori tempore, alterum breviori egeat ad idem spatium percurrendum, illud *tardius*; hoc *citius* moveri affirmamus. Est adeo *celeritas* aptitudo mobilis ad datum spatium dato tempore percurrendum, vel ipsa, ut nonnulli volunt, ratio temporis ad spatium: quæ quidem verissima sunt, si de sola motus celeritate sermo sit. At Dariesius monet celeritatis ideam magis universalem esse, eamque ipsis quoque cogitationibus, quæ tamen veri motus non sunt, tribui, teste ipso loquendi usu: quare, putat, ejusmodi definitionem seligendam esse, quæ admittat, ut celeritas ad omnis generis operationes successivas applicari possit, quin etiam ex Canzio eadem profert dicendo, celeritatem esse *id, quo ens certo tempore certum operationis suæ scopum attingit*, qua quidem probata illico sequitur, omnem substantiam, quæ successive agat, cum quadam celeritate agere.

Ont. §. 58. ch.

Ens composi.

CCXVI. *Omnis mutatio, qua fit in ente com-*

positum, fit per motum. Cum ens compositum constet determinata certarum partium conjugatione (§. 171.), omnia, quæ in ipso sunt, adeoque & ipsum idem, invariatumque permanet, quamdiu eædem partes, eadem earum multitudo, idem denique conjunctionis modus, ac situs invariatus manet; ergo ut ens compositum mutetur, necesse est, ut partes aliquæ vel addantur, vel demantur, vel transponantur, vel prioribus ablatis aliæ substituantur, sed nihil horum fieri potest nisi per motum: ergo nulla mutatio in ente composito effici potest nisi per motum. tum mutatur per motum.

Coroll. Ponamus ens compositum cogitare; erit cogitatio vera illius mutatio, ac proinde in motu partium consistet, quod absurdum est. Sed de hoc alias.

Schol. Ita quoque prætereo alia, quæ de motu a metaphysicis hodie doceri solent; mea enim opinione eorum in physica proprius est locus.

CAPUT VIII.

De Ente Infinito, & Finito.

CCXVII. Quid finitum sit, & infinitum, dixi (§. 40.): illud nimirum limitem, seu defectum ulterioris realitatis habet; hoc non. Clare autem inde patet id, quod defectu ulterioris realitatis laborat, non habere actu omnia, quæ in ipso concipi possunt, ac proinde semper eo majus aliquid cogitari posse: igitur *finitum* est, quod non habet omnia actu, quæ habere potest, & quovis *finito* majus alterum in eodem genere concipi potest: *infinitum* contra, quod habet omnia actu, quæ habere potest, & quo majus aliud in eodem genere cogitari nequit. Quid finitum, & infinitum?

Coroll. Nec minus perspicuæ sunt propositiones inversæ: quod non habet omnia actu,

quæ habere potest, vel quo majus aliud in eodem genere concipi potest, finitum est: & quod habet omnia actu, quæ habere potest, vel quo majus in eodem genere cogitari nequit, illud infinitum est.

Quod augeri potest, infinitum esse nequit.

CCXVIII. *Quod sine fine augeri potest, infinitum esse non potest.* Quod sine fine augeri potest, tale est, ut eo majus sine fine concipi possit; sed illud, quo majus sine fine concipi potest, sine fine finitum est (§. præc, coroll.): ergo quod sine fine augeri potest, sine fine finitum est: atqui quod sine fine finitum est, infinitum esse numquam potest; secus enim aliquando simul finitum, & infinitum foret: igitur quod sine fine augeri potest, infinitum esse non potest.

Coroll. Quod augeri nequit, infinitum est, & quod infinitum est, augeri amplius nequit.

Numerus realis infinitus repugnat.

CCXIX. *Numerus actu infinitus repugnat.* Cum numerus aliud non sit, quam multitudo, quæ oritur ex collectione earumdem unitatum, per essentiam numeri generatim accepti non determinatur, quot eum unitates ingrediantur; ergo salva numeri essentia cuivis addi potest unitas, atque hac adjecta rursum alia, & alia sine fine: atqui adjecta unitate numerus major efficitur, ac proinde augmentum obtinet: potest enim quivis numerus considerari ut unum, in quo unitates partium vices agunt: igitur quivis numerus sine fine augeri potest, quod autem tale est, infinitum esse nequit (§. præc.): ergo numerus actu infinitus repugnat.

Coroll. Quantitas igitur infinita numero exprimi nequit; potest autem omnis quantitas finita.

Schol. Frustra sunt, qui putant, vim argumenti declinari dicendo: numerum finitum quidem unitatis adjectione augeri, non item infinitum: velim enim, ut palam edicant, quam sibi de numero in genere spectato

ideam conforment: certe, cum species ex definitione generis fluere debeat, necesse est, ut statuant quoddam numeri genus, quod in infinitum, & finitum tamquam suas species dispeci queat, quemadmodum exempli caussa ens in infinitum, & finitum: animal in hominem, & belluam distribuimus. Definiant igitur nobis genus istud, eamque adferant definitionem, quæ in utramque speciem conveniat, quod nisi præstiterint, responsione sua nihil dixisse censendi sunt. Sane sicut omnipotentia sine absurdo nequit tribui in finitam, & infinitam, eo quod ipsa in conceptu essentiali infinitatem involvit: ita neque numerus in finitum, & infinitum dividi potest, quia in hujus essentiali conceptu finitas includiditur. Consentientem hac in re habeo Cl. Moshemium celeberrimum commentatorem in Cudworthum. „ Sciunt omnes, ita il- *System. intell. c. 5. sect. 1. §. 24. not. 2.*
„ le: numerum in se nihil esse, sed ad
„ res, & actiones referri: ex quo patet,
„ cum de numeri infinitate oratio institui-
„ tur, hoc proprie quæri: rerumne qua-
„ rumdam, vel actionum tanta sit multi-
„ tudo, ut omnis ab ea terminus, & finis
„ absit? hæc ipsa vero controversiæ expli-
„ catio ostendit jam quodam modo, nume-
„ ro qui nihil dubitant infinitatem adjudi-
„ care, eos sine repugnantia id facere non
„ posse. Multo vero clarius idem appare-
„ bit, si in notiones, & potestates, vo-
„ cabulorum *numerus*, & *numerare* accura-
„ tius inquisivero. *Numerus* nescio, quid
„ sit aliud, quam multitudo rerum, vel
„ actionum, quarum singulæ finitæ sunt, &
„ modo suo terminatæ. *Numerare* vero si-
„ gnificat explorare, quanta sit multitudo
„ rerum, vel actionum quarumdam finita-
„ rum, quo cognitum fiat, quinam fines
„ sint, vel termini hujus vel illius multi-

„ tudinis . . . . . Has qui cum notione no-
„ minis *infinitus* comparabit definitiones,
„ is sine ullo confestim negotio sentiet;
„ vocabulum *infinitus* sine manifesta repu-
„ gnantia cum vocabulo *numerus* sociari non
„ posse, atque bina hæc vocabula ex eorum
„ esse ordine, quæ mutuo sese tollunt, &
„ evertunt." &c. &c. Sed neque mathematicorum infinitum cuipiam scrupulum injiciat; illud enim tametsi ea in scientia usus & frequentissimi & ingenti cum commodo conjuncti sit, tamen solum imaginarium est, & circa extensionem, aut numerum imaginarium versatur, nec tam *actu*, quam *potentia* solum infinitum est.

Finitum additum finito remanet finitum.

CCXX. *Si finitum addatur finito, quoties libuerit, summa quoque finita est.* Cum finitum additur finito, additur aliquid, quod numero exprimi potest, alteri similiter constituto (§. præc. cor.), ac proinde numerus additur numero; sed si numerus, quotiescumque libuerit, numero addatur, numerus, qui inde oritur, semper est finitus (§. præc.): ergo si finitum addatur finito, quoties libuerit, aggregatum quoque semper manebit finitum. *Ita nunquam efficies intellectum finitum ex collectis quotcumque intelligentiis finitis.*

Coroll. 1. Cum multiplicatio sit iterata additio, ut norunt arithmetici, etiam si finitum per finitum quotiescumque multiplicetur, factum semper finitum erit.

Coroll. 2. Infinitum est immensum, seu mensurari nequit (§. 69.), nec finitum potest esse pars aliquota infiniti (§. 168.); denique universim finiti ad infinitum nulla est proportio.

Extensum reale infinitum repugnat;

CCXXI. *Extensum reale infinitum esse nequit.* Si extensum quoddam reale infinitum existeret, existeret numerus partium realium actu infinitus; sed hoc repugnat (§. 219.): ergo extensum reale infinitum esse nequit.

COROLL. 1. Cum spatium reale sit extensum reale, spatium reale infinitum repugnat.

COROLL. 2. Limes extensi est figura (§. 189.): igitur quodvis extensum reale figuram quamdam habeat, necesse est; quod item verum est de omni ente composito (conf. §. cit. coroll. 1.).

COROLL. 3. Cum divisio partes non efficiat, sed preæxigat, divisio infinita ponit numerum partium realium actu infinitum: patet igitur nullum ens compositum esse in infinitum divisibile. En novum argumentum pro existentia entium simplicium.

SCHOL. Laudatus supra Moshemius impossibilitatem extensi realis, seu, ut ille quidem ait, materiæ infinitæ, sic demonstrat. Loc. cit.
„ Non negabunt, qui materiam esse volunt
„ infinitam a Deo conditam, posse Deum,
„ qua est incredibili potentia, & virtute,
„ huic infinitæ materiæ demere aliquid, &
„ detrahere, aut partem ejus aliquam in
„ nihilum redigere. ------- Hoc autem si
„ Deus facere potest, nonne extremitas in
„ illa sit materia, quam infinitam tantisper
„ vocamus, necesse est? unde enim pars
„ quædam demi, ac abradi potest, id ex-
„ tremum quoddam habeat, oportet: quo
„ si careat, ne ipsa quidem infinita poten-
„ tia auferre aliquid inde valet. Quod ex-
„ tremum autem aliquid habet, aut quod
„ parte quadam extrema potest privari, id
„ infinitum nemo dixerit. ----- Finge Deum
„ partem illam, quam ademit materiæ,
„ reddere illi, & restituere: quid tum
„ fiet? num materia, quæ finita facta fue-
„ rat, postquam demta illi fuerat portio,
„ infinita evadet iterum addita illa parte?
„ ------- Finita est sine controversia illa
„ portio; ergo si ad materiam, unde sub-
„ lata est, adjiciatur denuo, finita quoque
„ manebit. ------- Hoc vero si dederis,

„ nonne ipsam materiam finitam esse, statim simul largiendum erit? duo nempe habemus finita: partem finitam a toto suo secretam, & totum finitum, quod parte sui quadam privatum est. Hæc duo finita conjunguntur, & sociantur a Deo. Hanc ergo duorum finitorum conjunctionem num putas infinitum efficere? materiam, quæ finita fuerat, infinitam fieri adjectione particulæ finitæ arbitrari?" &c. &c.

nec minus tempus reale.

CCXXII. *Tempus reale infinitum esse nequit*. Si tempus reale esset infinitum, infinita jam momenta actu transiissent, ac proinde daretur numerus eorum actu infinitus; sed hoc repugnat (§. 219.): ergo tempus reale infinitum esse nequit.

Schol. Ex eo, quod res in serie continua succedentes sine fine existere possint, infinitas temporis nequaquam fluit; nam ut illud sit vere infinitum, necesse est, ut tam initio, quam fine careat: at vero neutro caret tempus reale, non fine; quodvis enim momentum præsens terminat tempus præterlapsum; non initio, nam secus momentorum elapsorum jam extaret numerus infinitus, & hic quidem per supervenientia momenta semper augendus, quod alterum est absurdum (§. 218. coroll.).

Quid ens infinitum, & finitum?

CCXXIII. Quidquid est, vel finitum est, vel infinitum (§. 40. cor. 2.): igitur & essentia entis vel finita est, vel infinita. *Ens infinitum* voco, quod habet essentiam infinitam: *ens finitum*, quod essentiam solum finitam habet.

Coroll. Omne ens vel est ens infinitum, vel ens finitum.

Ens infinitum gaudet attributis infinitis,

CCXXIV. *Quodvis attributum entis infiniti est æque infinitum*. Quodvis attributum entis infiniti in essentia infinita rationem sufficientem agnoscit (§§. 56. & præc.); sed quod

in essentia infinita rationem sufficientem agnoscit, est æque infinitum; sicut enim posita ratione sufficiente ponitur rationatum (§. 22.); ita quoque poni debet rationatum ejus intensioni, cui ratio ea sufficit, nisi arbitraria, ac libera sit, quod in casu præsente non obtinet; atqui ratio infinita sufficit infinitæ intensioni: ergo quodvis attributum entis infiniti est æque infinitum.

Coroll. 1. Igitur etiam ens, cujus vel unicum attributum agnoscitur esse infinitum, æque infinitum est; & ab opposito, quod vel unicum attributum finitum habet, est ens finitum.

Coroll. 2. Ens in una linea finitum, vel infinitum tale est in omni linea: inde veteres dixerunt: *finitum non est capax infiniti*.

CCXXV. *Omnes realitates possibiles illimitatæ sunt attributa entis infiniti*. Ideo quodvis attributum entis infiniti est infinitum, quia ejus essentia infinita est ratio, quæ sufficit infinitæ intensioni cujusvis attributi (§. præc.); verum eadem essentia infinita, hoc ipso, quod sit infinita, est ratio, quæ sufficit omnibus possibilibus attributis infinitis, quæ aliud esse nequeunt, nisi realitates illimitatæ (§. 40.): ergo si quodvis attributum entis infiniti est infinitum, etiam omnes possibiles realitates illimitatæ sunt attributa entis infiniti; atqui illud est (§. præc.): igitur & hoc. & omnibus realitatibus possibilibus,

Schol. Ne quis temere a me dictum putet, attributa entis infiniti non posse esse nisi realitates illimitatæ, non gravabor brevem asserti demonstrationem adjungere. Attributa generatim sunt affectiones entis (§. 56.); affectiones porro sunt determinationes entis (§. 49. coroll.); & denique determinationes entis vel realitates sunt, vel defectus (§. 40. cor. 1.): igitur attributa entis infiniti forent defectus, si non essent realitates; atqui hoc vehementer cum

ratione pugnat: neque enim defectus, qui in mera negatione consistit, infinitatis capax est, neque essentia infinita defectus infiniti, si quis detur, rationem sufficientem continere potest.

ac proinde absolute perfectissimum est.

CCXXVI. *Ens infinitum est absolute perfectissimum*. Omnes possibiles realitates illimitatæ sunt attributa entis infiniti (§. præc.): igitur ens infinitum pollet omnibus possibilibus realitatibus absolutis; sed id genus ens est absolute perfectissimum (§. 93. sch. n. 3.): ergo ens infinitum est absolute perfectissimum.

Coroll. 1. In ens infinitum nullus cadit defectus, nulla imperfectio seu contraria, seu remotiva (§. 85. sch.), quodque his laborat ens finitum est.

Coroll. 2. In ente infinito omnia actu insunt, quæ inesse possunt; contrarium obtinet in ente finito; unde hoc semper aliud perfectius dari potest.

Syst. intell. c. 5. s. 1. §. 24. n. 2. p. 773.

Schol. Patet igitur, quid de potestate vocabulorum *finitus*, & *infinitus* statuere oporteat. Moshemius in Cudworthum duplicem ipsis significationem subesse docet, grammaticam alteram, alteram philosophicam: eam ipsa verborum potestate, & notione; hanc explicatione illius naturæ, cui eæ voces sint propriæ, constitui. Quod si igitur vocabula hæc *infinitus*, & *finitus* grammatice spectentur, illud vim negantem, hoc affirmantem habet; infinitum enim proprie notat id, quod finibus caret, finitum, quod finibus adstringitur. Philosophis vero infinitum idem sonat, quod natura perfectissima, ac numeris omnibus absoluta; ubi contra finita ab ipsis dicuntur, quæ a perfectione summa distant, qua ratione *infinitum* sensum positivum: *finitum* autem negativum continet. Cum itaque posito ente infinito ponatur summa perfectio, quæ possibilis est, evidens est, conceptum

infiniti, quo philosophus ens infinitum cogitat, nequaquam negativum, sed omnino positivum esse.

CCXXVII. *Omnis perfectio, quæ enti cuicumque finito competit, enti infinito tribuenda est.* Omnis perfectio, quæ enti cuicumque finito competit, est quædam realitas (§. 87. cor.) limitata (§. 224. cor. 2.), & omnis realitas limitata possibilis quoque est ut illimitata (§. 24. cor. 2.); sed enti infinito omnis possibilis realitas illimitata tribuenda est (§. 225.): ergo omnis perfectio, quæ enti cuicumque finito competit, enti infinito tribuenda est.

Perfectiones finitorum insunt in ente infinito,

Coroll. Eædem igitur perfectiones, quæ entibus finitis cum limite conveniunt, insunt in ente infinito sine limite.

Schol. Interea tamen discrimen quoddam inter perfectiones entium finitorum notandum venit, quo fit, ut aliæ *formaliter*, aliæ *eminenter* in ente infinito inesse dicantur; id quod verbis Boehmii illustrabo: „ si „ cuidam realitati in finitis obviæ ita inhæ„ ret limes, ut his salvo illius conceptu „ formali, unde denominatur, abesse ne„ queat; tum realitas ista, quatenus eo „ nomine comprehenditur, infinito enti ad„ scribi non potest. Quoniam tamen omnis „ realitas, quocumque sub limite nunc con„ cipiatur, sine limite possibilis est, & ita „ infinito competit, illa realitas etiam se„ posito nomine sine limite possibilis, & „ sine limite infinito inest, & hæc ipsa „ dein realitas posterior illimitata, quæ „ finito est, appellatur quidem adhuc illius „ realitatis prioris limitatæ, quæ finito „ inest, nomine, sed mutato tantum per „ omnitudinis in hac realitate pro limite „ substitutionem ejus significatu, & hinc „ cum addito per *eminentiam*". Tum subjicit exemplum a facultate imaginandi pe-

aliæ formaliter, aliæ eminenter.

Ontolog. sect. 2. c. 3. §. 29.

ritum: denique addit: „ istæ perfectiones „ finitorum, quibus vi definitionis limes „ inest, sive quæ enti infinito non formaliter, sed per eminentiam tribuendæ, „ dicuntur stilo scolasticorum *secundum quid* „ tales, stilo recentiorum *respectivæ: absolutæ* vero vel *simpliciter* tales, quarum „ conceptus non involvit limitem ".

Ens infinitum est independens.

CCXXVIII. *Ens infinitum est prorsus independens ab omni alio.* Cum omnis dependentia in impossibilitate determinationis sine alio consistat (§. 60.): dependentia generatim non est realitas, sed defectus: atqui in ente infinito nullus defectus locum habet (§. 226. cor.): ergo ens infinitum est absolute independens ab omni alio.

Coroll. Si igitur ens infinitum existat, illud quoad existentiam ab alio non pendet.

Schol. Intelligo dependentiam internam, quæ a determinationibus internis proficiscitur, quæque sola vero sensu dependentia est; non enim repugnat, ut enti infinito relationes competant.

Ens infinitum est ens necessarium.

CCXXIX. *Ens infinitum est ens necessarium.* Ens infinitum vel est ens necessarium, vel ens contingens (§. 104. cor. 1.); sed ens infinitum nequit esse ens contingens; omne quippe contingens pendet in existendo ab alio (§. 107.), infinitum autem a nullo (§. præc.): ergo ens infinitum est ens necessarium.

Coroll. 1. Nullum ens contingens est ens infinitum, ac proinde etiam omne ens contingens est ens finitum.

Coroll. 2. Ens infinitum est ens a se (§. 104. cor. 1.).

Ens finitum est ens contingens.

CCXXX. *Omne ens finitum est ens contingens.* Omnes ens finitum vel est ens contingens, vel ens necessarium (§. 104. cor. 1.); sed nullum ens finitum potest esse ens necessarium; necessitas quippe ad existendum est realitas absque defectu, sive illimitata (§. 40.), ac proinde

attributum infinitum, quale enti finito non competit (§. 224. cor. 1. & 2.): ergo omne ens finitum est ens contingens.

Coroll. Igitur ens necessarium non est ens finitum; hocque est ens ab alio (§. 104. cor. 1.).

Ens necessarium est ens infinitum.

CCXXXI. *Ens necessarium est ens infinitum*. Ens necessarium vel est ens finitum vel ens infinitum (§. 243. cor.); sed ens necessarium non est ens finitum (§. præc. cor.): ergo ens necessarium est ens infinitum.

Schol. Cum igitur omnes hæ enunciationes: *ens infinitum est ens necessarium: ens necessarium est ens infinitum; omne ens finitum est ens contingens; omne ens contingens est ens finitum*, veræ sint; evidens est, omnia ea, quæ supra de ente necessario, & contingente demonstrata fuerunt, ad ens quoque infinitum, & finitum pertinere: quare necesse non est, ut in inquisitione proprietatum entis infiniti longior sim. Aliquas tamen nominatim ex notione entis infiniti adhuc explicata deducere haud parum proderit.

Ens infinitum caret modis;

CCXXXII. *Ens infinitum caret modis proprie dictis*. Quod interne ab alio non pendet, id caret omni determinatione interna, quæ sine alio possibilis non est (§. 60.); sed quivi modus proprie dictus est determinatio interna, quæ sine alio possibilis non est (§§. 56. 22.): ergo quod interne ab alio non pendet, caret modis proprie dictis; atqui ens infinitum interne ab alio non pendet (§. 228.): ergo ens infinitum caret modis proprie dictis.

Coroll. Quod igitur modos proprios admittit, est ens finitum.

est ens immutabile,

CCXXXIII. *Ens infinitum est ens immutabile*. Ens, quod omnia actu simul habet, quæ in ipso inesse possunt, non potest quoad statum internum mutari, estque adeo ens immutabile (§. 119.); sed ens infinitum omnia actu simul habet, quæ in ipso inesse possunt (§. 226. cor. 2.): ergo ens infinitum est ens immutabile.

Coroll. Cum in ente finito non omnia simul insint, quæ in ipso inesse possunt, omne ens finitum est ens mutabile; quia porro soli modi in ente variari possunt (§. 124. coroll. 2.), omne ens finitum modorum capax est.

ac simplex, CCXXXIV. *Ens infinitum est ens simplex.* Cum omne ens compositum sit extensum (§. 188. cor. 1.), etiam ens infinitum, si esset ens compositum, foret extensum, & quidem infinite, cum omnia attributa entis infiniti sint infinita (§. 224.); sed extensio infinita repugnat (§. 221.): ergo repugnat, ut ens infinitum sit ens compositum; necesse igitur est, ut sit ens simplex (§. 270. cor. 1.).

Coroll. Omne ens compositum, vel extensum est ens finitum.

& possibile: CCXXXV. *Ens infinitum est possibile.* Attributa essentialia entis infiniti sunt omnes possibiles realitates illimitatæ (§. 225.); sed omnes possibiles realitates illimitatæ sibi non opponuntur (§. 43.): igitur attributa essentialia entis infiniti sibi non opponuntur; sed ens, cujus essentialia attributa sibi non opponuntur, est possibile (§. 29.): igitur ens infinitum est possibile.

quin & actu existit; CCXXXVI. *Ens infinitum actu existit.* Cum ens infinitum sit possibile (§. præc.), necesse est, ut sit vel actuale, vel nudum possibile (§. 50. cor. 1.); sed hoc esse nequit: Sit enim vero ens infinitum nudum possibile: poterit illud produci: igitur vel a se, vel ab alio; non primum: nihil enim producit se ipsum (§. 152.); non alterum: penderet enim in existendo ab alio, quod pugnat cum notione entis infiniti (§. 228. cor.): restat igitur, ut ens infinitum sit possibile actuale, seu, quod idem sonat, ut ens infinitum actu existat.

Coroll. I. Igitur ens infinitum numquam potest esse nude possibile: sed sola ipsius essentia possibilis determinat ejus existentiam actualem, seu ens infinitum existit hoc ipso,

quod sit possibile: quemadmodum supra (§. 104. cor. 2.) de ente necessario dictum est.

Coroll. 2. Cum possibilitas entium nec finem nec initium admittat, atque adeo æterna sit; sequitur existentiam quoque entis infiniti æternam esse.

CCXXXVII. *Si duo entia infinita existunt, existunt hoc ipso entia infinita numero infinito.* Si duo entia infinita existunt, hoc ipso duo entia infinita possibilia sunt (§. 50.), sed si duo entia infinita possibilia sunt, sunt hoc ipso entia infinita numero infinito possibilia: nam natura, quæ per binarium multiplicari potest, nihil in se continet, quod ejus multiplicationi obstet, ac proinde, per quemvis alium numerum sine fine multiplicari potest: ergo si duo entia infinita existunt, hoc ipso entia infinita numero infinito possibilia sunt; atqui si entia infinita numero infinito possibilia sunt, hoc ipso entia infinita numero infinito existunt (§. præc. cor. 1.): igitur si duo entia infinita existunt, existunt hoc ipso entia infinita numero infinito.

CCXXXVIII. *Duo entia infinita existere nequeunt.* Existant enimvero duo entia infinita, existent itaque hoc ipso entia infinita numero infinito (§. præc.); atqui hoc vehementer absurdum est; præterquam enim quod numerus realis infinitus repugnet (§. 219.), ne unus quidem maxime superstitiosorum idololatrarum eo insaniæ pervenit, ut Deos, id est, entia infinita numero infinito existere putaret: ergo duo entia infinita existere nequeunt (conf. §. 114. sch.). sed unicum.

Coroll. Existit igitur ens infinitum, necessarium, æternum, independens, perfectissimum, ac unicum; Deus denique, cujus honoribus primus institutionum metaphysicarum liber dicatus sit.

Finis Ontologiæ.

CONSPECTUS
ONTOLOGIÆ.

SECTIO I.

De Primis Demonstrationum Principiis.

SECTIO II.

De Proprietatibus Entium maxime Universalibus.

SECTIO III.

De Diversis Entium Speciebus.

